

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERE YAPILAN ULUSLARARASI YARDIMLAR: EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLARI

SEZER TUĞ ÖZMUTLU

2501918469

DANIŞMAN:

PROF. DR. TOKTAMIŞ ATEŞ

İSTANBUL, 2010

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalında 2501918469 numaralı SEZER TUĞ ÖZMUTLU'NUN hazırladığı "AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE YAPILAN ULUSLAR ARASI YARDIMLAR. EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLARI" konulu YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 05/04/2010 PAZARTESİ günü Saat: 11:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*107*.....'ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.TOKTAMIŞ ATEŞ	<i>olumlu</i>	<i>Toktamış Ateş</i>
PROF.DR.MELDA CİNMAN	<i>Kabul</i>	<i>Melda Cinman</i>
DOÇ.DR.NURAY MERT	<i>Kabul</i>	<i>Nuray Mert</i>
DOÇ.DR.LEVENT ÜRER	<i>KABUL</i>	<i>Levent Ürer</i>
DOÇ.DR.NAMIK SİNAN TURAN	<i>Kabul</i>	<i>Namik Sinan Turan</i>

ULUSLARARASI YARDIMLAR: EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLARI

Sezer TU ÖZMUTLU

**İstanbul Üniversitesi – İktisat Fakültesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü –
Uluslararası İlişkiler Bölümü**

Öz

Az gelişmiş ülkeler de kalkınmış ülkeler gibi, ekonomik ve sosyal refahı yakalamı , temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilen, bağımsız bir güç durumuna ulaşmaya çalışmaktadırlar. Adı kalkınma olarak konulan bu hedefe ulaşma yolunda az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları en büyük engel sermaye yetersizliği dir. Bu engeli aşmak için zorunlu seçenek haline gelen dış yardımlar ve dış borçlar, az gelişmiş ülkelerdeki uygulama biçimlerine göre farklı ekonomik ve siyasal sonuçlar doğurmuştur. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma serüvenindeki baş aktörlerden olan uluslararası yardımlar, beklenen mucizeyi yaratmaktan çok uzak kalmıştır. Türkiye ve diğer örnekleri ve tarihsel gelişimleri ile birlikte, uluslararası yardımların ekonomik ve siyasal sonuçları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kalkınma, Dış Yardımlar, Sermaye Yetersizliği, Az gelişmiş Ülkeler, Uluslararası Yardımların Ekonomik ve Siyasal Sonuçları

Abstract

International Aid: Economic and Political Dimensions

Like developed countries, the developing countries are also trying to become an independent power which is economically and socially in welfare and in capability of meeting their basic needs easily. Lack of capital is the biggest obstacle that developing countries are facing to reach the goal named development. Based on the application forms and practices, the foreign aid and external debts that became a mandatory option to overcome this obstacle, caused different economic and political results in the developing countries. International aid as the main actor in the development adventure of these countries, has remained far from to create the expected development miracle. Including Turkey and the other examples along with historical progresses of economic and political consequences of international aid constitutes the subject of this study..

Key words: Development, International Aid, Lack of Capital, Developing Countries, Economic and Political Consequences of International Aid

ÖNSÖZ

Tarih boyunca en küçük insan topluluğundan en büyük uluslararası birlikteliklere kadar her toplumun amacı, ekonomik ve sosyal refahı yakalaması, temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilen bağımsız bir güç durumuna ulaşmaktır. Dünya üzerinde, bazı devletler sanayi devrimini oldukça erken bir dönemde gerçekleştirecek halklarına bu olanakları sağlamışlardır. Ancak bu ülkeler, kendi halklarına bu imkanları sağlamak için kalkınmalarını gerçekleştirememişlerdir. Az gelişmiş ülkeler ise içinden çıkılması güç bir kısır döngünün içine girmişlerdir: “sermaye yetersizliğinden dolayı yatırım yapamama, yatırım yapamamadan dolayı sermaye birikimi sağlamama”.

Bu kısır döngüden kurtulabilmenin yolu olan kalkınma az gelişmiş ülkelerin rüyası haline gelirken, dış yardımlar ve dış borçlar devreye girmiş, bazıları için bu rüya gerçekleştiren devletleri için sonuç bir kabus olmuştur.

Bu çalışmada, az gelişmiş ülkelerin yabancı dış kaynaklarla kalkınma serüveni anlatılacaktır. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır.

Giriş bölümünde, uluslararası sermaye hareketlerinin tarihsel gelişimi anlatılmaktadır. Birinci ve ikinci Dünya Savaşları sonrasındaki dönemlerde yaşanan sermaye hareketleri özetlendikten sonra, birinci bölümde kalkınma çabası içindeki az gelişmiş ülkelerin temel özellikleri, yabancı sermayenin kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz etkileri, yabancı sermaye çeşitleri ve kısaca Türkiye'nin bu konudaki tecrübesi anlatılmaktadır.

İkinci bölüm, “Uluslararası Yardım Türleri” başlığı altında devletten devlete yardımlar, uluslararası resmi kredi kuruluşları ve uluslararası özel kredi kaynaklarını incelemektedir. Uluslararası resmi kredi kaynakları kısmında, kuruluş tarihinden itibaren, bugün dahi az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına sermaye sahibi ülkelerin bakış açısıyla yön veren IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların fonksiyonları anlatılmaktadır. Uluslararası özel kredi kaynakları başlığı altında ise, çok uluslu şirket yatırımlarının uluslararası özel sermaye hareketleri içindeki hakim rolü anlatılmakta ve bu rolün kalkınma çabası içindeki az gelişmiş ülkelerde yaşanan sonuçlarına değinilmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, az gelişmiş ülkelerin dış kaynaklarla kalkınma çabalarının ekonomik ve siyasal sonuçları anlatıldıktan sonra, içine düşülen borç sarmalından çıkış yolları ile ilgili çeşitli görüşler ifade edilmektedir.

Ç İNDEK İLER

GİRİ

I - ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
A - BİRİNCİ DÜNYA SAVAHI SONRASI SERMAYE HAREKETLERİ	6
B - KİNCİ DÜNYA SAVAHI SONRASI SERMAYE HAREKETLERİ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

I - ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİNİN NEDENLERİ	23
A – TANIMLAR	23
1) Azgelişmiş Ülkelerin Temel Özellikleri:	23
2) Dış Borç ve Dış Yardım Tanımları	25
B - DİŞ BORÇ VE DİŞ YARDIM KULLANDIRMA NEDENLERİ	26
1) Siyasal nedenler	28
2) Ekonomik Nedenler	32
C - DİŞ BORÇ VE DİŞ YARDIM KULLANMA NEDENLERİ	37
1) Kalkınma; Azgelişmiş Ülkelerin Büyük Çabası	42
a) Kalkınmanın Finansmanı	55
b) Kalkınmanın Finansmanında Dış Kaynaklar	56
2) Yabancı Sermayenin Kalkınma Çabalarına Etkileri	66
a) Olumlu Etkileri	67
b) Olumsuz Etkileri	70
3) Yabancı Sermayenin Azgelişmiş Ülke Pazarına Giriş	72
4) Yabancı Sermaye Çeşitleri	73
5) Sermaye Akımında Fayda / Maliyet Analizi	74
D – TÜRK YE	80

K NC BÖLÜM

II - ULUSLARARASI YARDIM TÜRLERİ	86
A – DEVLETTEN DEVLETE YARDIMLAR	91
1) Proje ve program kredileri:	93
2) Ba lı ve Serbest Krediler:	94
3) Hükümet Kredileri ve Çok Yanlı Krediler:	96
4) Mali Yardım, Teknik Yardım, Gıda Yardımı:	96
5) Dı Yardım Konsorsiyumu ve Bankalar Konsorsiyumu:	98
6) Resmi hracat Kurumları Kredileri:	99
7) hracat Kredileri:	99
8) Alıcı Kredileri ve Satıcı Kredileri:	100
9) Leasing (Finansal Kiralama):	101
B – ULUSLARARASI RESM KRED KURULU LARI	102
1) Bretton Woods Kurulu ları; IMF ve Dünya Bankası	107
2) Dünya Bankası	108
3) Uluslararası Para Fonu (IMF)	112
4) Bölgesel Kalkınma Bankaları	117
C – ULUSLARARASI ÖZEL KRED KAYNAKLARI	120
1) Uluslararası Sermaye Hareketlerinden Çok Uluslu irketlere:	120
2) Çok Uluslu irket Faaliyetlerinin Azgeli mi Ülkelerdeki Sonuçları:	135
a) Ödemeler Dengesi Açısından Sonuçları	135
b) Teknolojik Açıdan Sonuçları	138
c - stihdam Açısından Sonuçları	141
d) Bölgesel Kalkınma Açısından Sonuçları:	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III - Dİ KAYNAKLARLA KALKINMA ÇABALARININ EKONOMİK VE SİYASAL SONUÇLARI	147
A – EKONOMİK SONUÇLARI	155
B – SİYASAL SONUÇLARI	167
C – ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	176
SONUÇ	181

GİRİ

Finansman kaynağına ihtiyaç duyanla, bunu sağlayan arasındaki karlılık ve sürekli akde borç denir. Günümüz devleti, üstlendiği çok boyutlu sosyo-ekonomik fonksiyonlarını gerçekleştirebilecek çeşitli malî araçlarla donatılmış olup, "borç" bunlardan biridir.

Devletin, iç veya dış piyasadan tamamen serbest iradeye dayanarak, kararlaştırılan vade sonunda iade etmek ve belli bir karlılık (faiz) ödemek suretiyle sağladığı para veyahut para ile ölçülebilen ekonomik değerler kamu borçlarını oluşturur.

Borçlanmak suretiyle sağlanan kamu fonları serbest iradeye dayanır; belli bir karlılığı vardır; nihâî bir ödeme olmayıp, belirli bir vade sonunda geriye iadesi gerekir; zorunlu değildir; genellikle -azgelişmiş ülkeler bakımından- dış kaynaklıdır.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için ülke içi tasarrufların yetersiz olduğu zamanlarda dışarıdan sermaye girişi vasıtasıyla sağlanan dış yatırıma ihtiyaç duyarlar. Tasarruf eksikliğinin neden olduğu cari işlemler dengesi açıklarını kapatmak için ülkeye giren bu yabancı sermayeyi kullanırlar.

Üretime dönük olarak gerçekleştirilen yatırımlar Doğrudan Dışı Yatırımlardır. Doğrudan Dışı Yatırımlar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önemini arttırmaya başlamıştır. Doğrudan Dışı Yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasındaki yeri önemlidir.

Mali nedenlerden ötürü iflas etmeyen ve asıl varlık sebebi de harcamada bulunmak olan devlet, önceden tahmin edilemeyen harcamaları finanse etmek; büyük boyutlu sosyo-ekonomik projeleri gerçekleştirmek; bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki dengeyi sağlamak; ekonomik ve mali konjonktürün gerekli kıldığı tedbirleri almak için borçlanır.

Devlet, anılan nedenlerden ötürü istediği miktardaki borçlanmayı uygun borçlanma araçları ile iç ve/veya dış piyasalardan sağlayabilir. Bu araçlar;

1-Borç verilebilecek bir gelir (tasarruf) düzeyinin olması;

- 2-Siyasal iktidara güven;
- 3- Borç vermekle paradan yoksun kalmaya de ecek bir kar ılık;
- 4- Para de erindeki a nıma kar ı borç verenin korunması.

Devlet, bir taraftan uygun borçlanma artlarını, di er taraftan da kendisini böyle bir finansman kayna ına götüren sebepleri gözönünde bulundurarak, kısa ya da uzun vadede, içeriden ya da dışarıdan borçlanabilir. Genelde, vadeleri bir yıldan fazla olan borçlar uzun, 1-365 gün arasında kalanlar da kısa vadeli borçlar olarak adlandırılır. Kısa vadeli borçlar genellikle ini li-çıkı lı seyirlerinden dolayı "dalgalı borç" olarak da isimlendirilirler.

Devletin kendi sınırları içinde ve milli parası cinsinden girdi i borçlanmaya içborç, yabancı para (döviz) ile ve sınırlar dış ında yaptı ı borçlanmaya da "dış borç" denir. , Dış borç, alındı ında hissedilir bir ekonomik canlanmaya, ödendi inde de durgunluk ve daralmaya sebep olur.

Dış kaynaklı borçlar aynı zamanda ülkenin politik-sosyal yapısında da birtakım de i ikliklere sebep olurlar. Bu nedenle dış borçlar "politik borçlar" olarak da anılırlar. Sözelimi, Osmanlı mparatorlu u'nun XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı ülkeleriyle akdetti i borçlar, önce 1881'de Muharrem Kararnamesi'nin yayınlanmasını, ardından da Düyun-u Umumiye daresi'nin kurulu unu gerektirmi tir.

"Merkezi stanbul' da bulunan Duyun-u Umumiye daresi, kararnamede belirtilen Osmanlı Devleti' ne ait gelir kaynakları üzerinde denetim kuracak ve Osmanlı Devleti' nin borçlarının geri ödemesini gerçekle tirecektir. Duyun-u Umumiye idaresinin ba lıca gelir kaynakları unlardır: Tuz, damga resmi, alkollü içecekler resmi, balık rüsumu, ipek ö ürü, tütün ö ürü, tütün rejisi, Bulgaristan vergisi, Kıbrıs adası gelir fazlası, do u Rumeli geliri, tömbeki geliri, gümrük hasılatı fazlası, patent vergisi geliri fazlası. Bu gelir kalemleriyle, Duyun-u Umumiye daresi, Osmanlı Devleti gelirlerinin yakla ık %32' sini tahsil etme hakkına sahip olmu tur."¹

Osmanlı Devletinin ödeyemedi i iç ve dış borçlarını düzenlemek amacıyla,

¹ Toktamı Ate , Siyasal Tarih, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, stanbul, 2009, sf.400.

alacaklıların talepleri do rultusunda 28 Muharrem 1299 (20 aralık 1881) tarihinde açıklanan mali kararlar Muharrem Kararnamesi olarak anılır. Kararnameye göre borçların ödenmesi için devletin tüm iktisadi faaliyetlerini yabancılar adına kontrol etmek amacıyla Duyun-u Umumiye (Borçlar daresi) kurulmu tur. Bu kararname neticesinde devlet ekonomik olarak ba ımsızlı ını kaybetmi tir.

Az geli mi ülkeler kalkınma arzusunun toplumsalla ması, ödemeler bilançolarının devamlı açık vermesi gibi sebeplerden dolayı dı finansmana muhtaçtırlar. Dı finansmanın kaynakları: Yardım, yabancı sermaye ve dı borç olarak üç türdür. Bunlardan "dı borç", serbest rekabet ortamında ve kar ılıklı menfaatlerin optimum düzeyde dengelenmesi halinde, ülke yönünden en uygun kaynak eklidir. Dı borçlanmanın sınırı, devletin ça da mali yakla ıma uygun olarak kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilme kabiliyeti ve borçlanmanın topluma getirdi i yüküdür. Devlet, toplumun kollektif ihtiyaçlarını sa lamak için vardır. Bunu yaparken de, bir taraftan en az maliyetle azami faydayı sa layacak ekilde hareket etmeli; di er taraftan da, iktisadi, mali, siyasal ve sosyal politikaların i lerli ini kolayla tırmalıdır.

Borçlanmanın getirdi i yük ise, genelde, devlet borçlarının finansmanı nedeniyle, bir takım sermaye ve yatırım malları üretiminden vazgeçmeyi, yani milli harcamalarda bulunabilme kabiliyetini sınırlamayı ifade eder. Dı borçlanmanın topluma getirdi i yük, borçlanma yüzünden milli sermaye stokunun azalması veya bu stoka yapılması gereken net ilavelerin yapılamamasıdır. Özellikle dı borçlar yönünden, devlet borçlarının sebebiyet verdi i yükün hesaplanmasında iki yöntemden birisi kullanılır:

- 1) Borçlar toplamının milli gelire oranı (Borçlar/GSMH);
- 2) Dı borç servisinin döviz girdilerine oranı (Her yıl ödenen dı borç faizi + Anapara/ hracat).

Genelde, birinci yöntemin esas alınması halinde, oranın % 50 ve üst düzeylerde seyretmesi, "borç yükü" nün a ırlı ını gösterir, ikinci kıstas, "dı borç servis rasyosu" olup, bu oranın % 30' ların üzerine çıkması iyiye i aret de ildir. Bu bakımdan devleti temsil eden siyasal iktidar için "kamu borçlarının yönetimi" veya "idaresi", oldukça önemli bir konudur.

"Borç yönetimi", bir ülkenin ula mak stedi i sosyo-ekonomik hedeflerin

gerçekle tirilmesi için, o ülkenin borçlarında olu an miktar ya da içerik de i imleridir. Bu de i imler, bir taraftan izlenen para ve maliye politiklarına, di er taraftan da o ülkede ya anan ekonomik artlara ba lıdır. Borç yönetiminde kullanılan araçlar birlikte veya ayrı ayrı kullanılabilir. Bunlar, konversiyon, konsolidasyon ve amortisman dır.

Konversiyon devletin her yıl ödemekte oldu u borç faizlerinin yükünü hafifletmek amacıyla, yüksek faiz oranlı borçlarını, çıkardı ı daha dü ük faizli tahvillerle de i tirmesidir. Her ne kadar zamanımızda pek kullanılmıyorsa da, genel fiyat seviyesinin önemli ölçüde dü mesi halinde, konversiyona gidilebilmektedir.

Konsolidasyon: Kısa vadeli borçların uzun vadeli borçlara dönü türülmesi veya süresi gelen borçların ödenmeyip, vadelerinin ertelenmesi i lemine denir. Bu son hali anlatmak için, genellikle uluslararası literatürde "moratorium" deyimi kullanılır. Her ne kadar, bazı maliyeciler "moratorium"u bir devletin iflası anlamında kullanılıyorsa da, mali yönden devletin iflası, ne hukuken, ne de fiilen mümkündür.

Amortisman: Geri istenebilir (muaccel) a amaya gelen borcun ödenmesidir. Di er bir anlatımla, vadesi gelmi borcun ödenmesi suretiyle, borç miktarında meydana getirilen azaltma i lemidir. Bu azalma "açık" ve "gizli" nitelik gösterebilir. Dolayısı ile niteliklerine göre, "açık amortisman" veya "gizli amortisman"dan sözedilir.

Gizli amortisman, para de erindeki a ınmadan ötürü, kamu borçlarında vurgulanan azalı tır. Açık amortisman ise, borçlu ve alacaklı arasında olu turulan sözleşmeye uygun olarak, borcun taksit ve kar ılıklarının ödenmesidir. Asıl olan da budur.

Borçlanmanın, "gelir" ve "servet" olmak üzere iki önemli etkisi vardır. Borçlanmanın gelir etkisi, elindeki satın alma gücünü (para) devlete borç vermek suretiyle bundan yoksun kalan kimsenin, eski harcama gücünü korumak amacıyla, daha çok çalı ması ve üretimde bulunmasıdır. Servet etkisi ise, devlete borç veren ki ilerin, psikolojik olarak kendilerini daha güçlü ve zengin hissetmeleridir. Bu nedenle devlet borçlarını yönetirken, hem borçlanmanın sözkonusu etkilerini hem de kendisinin bizzat sahip oldu u ça da niteli i gözönünde bulundurmalı; uzun vadede, makro düzeydeki mali, sosyal ve ekonomik dengelerin olu masına mkan verecek politikaları seçip uygulamalıdır.

Kapitalist rejimin üretti i sermaye fazlası, kendi ülkelerinde bu sermaye fazlasını

tatmin olacakları büyüklükte karlı yatırımlara kullanamayacaklarından dolayı dış finansman ihtiyacı içindeki azgeli mi ülkelerle doğ ru hareket etmeye başlamıştır. Sermayenin hedefi kar maksimizasyonudur.

Özellikle XIX. Yüzyılda hareketlenen sermaye ihracı, uluslararası ticaretin ve özellikle alt yapı yatırımlarının finansmanını sağlayarak uluslararası ticaret ve yatırımların büyük bir hızla artmasını sağladı. Bu dönemde bir çok ülke dış finansman talebi içindeydi. Bu talepler genellikle borç veren ülkelere sava araçları, gemi, sınai mamuller vb malların alınması için artı ile kar ılındı. 1899 yılında İngiltere'nin sermaye ihracından sağladığı gelir, dış ticaretinden sağladığının 6 kat üzerindedir.²

Bu dönemde sermaye ihracının, kapitalist devletler ile bu devletlerin sömürgeleri arasındaki ilişkilerin temelini oluşturduğunu görülmüştür. Örneğin İngiltere'nin sermaye yatırım alanları özellikle İngiliz sömürgeleriydi. Fransa'nın sermaye ihraç ettiği ülkeler daha çok Avrupa ülkeleri olmuştur. Sömürgeleri az olan Almanya'nın sermaye ihracı ise Avrupa ve Amerika arasında da ılımtır.

Uluslararası sermaye hareketlerinin genişlemesinde bankalar çok büyük rol oynadılar. Atıl sermayeyi karlı sermayeye dönüştüren bankalar, azgeli mi ülkelerin üretim araçları ile kapitalist ülkelerin sermayelerine hakim olarak büyük birer güç haline geldiler.

Özellikle büyük bankalar, küçük işletmeleri yutmakla kalmayıp onların sermayelerine katılarak kendilerine bağımlar, zinciri büyüterek sonuçta tek bir kapitalist ulusa, kapitalist örgüte dönüştürdüler ve üzerlerinde büyük bir denetim kurdular. Bankalar aynı zamanda menkul kıymet ihracı sayesinde de büyük karlar elde etmişlerdir.

² Great Soviet Encyclopedia, Macmillan Inc, New York, c.5, s.6

I - ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A – BİRİNCİ DÜNYA SAVAHI SONRASI SERMAYE HAREKETLERİ :

“1880-1914 arasındaki dönem tarihte “Yüksek Kapitalizm” olarak isimlendirilir. Gerçekten bu dönemde üretim yanısıra tüketim, ulaşım, haberleşme ve tüm bu alanlardaki ortalama yıllık gelişme insanlık tarihinin hiç bir aşamasında olmadığı kadar yüksek ve hızlıdır. Ve bu dönemde dünyanın bir tür “paylaşıldığını” görmekteyiz.”³

Birinci Dünya Savaşı'nın kimi tarihçiler tarafından “paylaşım savaşı” olarak adlandırılması buna delildir. Savaş öncesinde yaşanan sömürge ve sömürgecilik gerçeği, savaş sonrasında açık ve kaba bir yağmalama ekinde de ilama genellikle sömürgelerle yapılan dış ticaret ve dış borç ekseninde sürmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında hibe-başı ekindeki sermaye akımları yanında farklı geri ödeme süreleri ile artlarını, faiz ve diğer maliyetleri içeren uluslararası borçlar ekindeki uluslararası sermaye akımları yaygınlaştı. Dış borçlar hibelere oranla uluslararası sermaye akımlarında daha büyük yer tutmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında sermaye hareketlerinin canlanmasının ardında, sanayilemiş ülke ekonomilerinin oluşturdugu “sermaye fazlası” vardı. Kapitalist üretim tarzının hakim olduğu ekonomilerde, büyük bir “sermaye fazlası” meydana gelmişti. Artık, bu ülkelerin kendi bünyelerinde karlı bir yatırım alanı kalmadığından dolayı, elde ettikleri sermaye fazlasını en olumlu ve en karlı bir biçimde kullanabilmek için dışarıya sermaye ihracına başlamışlardı.

³ Toktamı Ateş, Siyasal Tarih, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, sf.356

Öncelikli amaç, iç piyasada düşük olan karın dış piyasalarda maksimuma ulaştırılmasıdır. Bu amaçla gelişmiş ülkeler, sermaye fazlalarını dış ülkelere ihraç ettiler. Az gelişmiş ülkeler sermaye ihracı için en uygun yerlerdi; kar oranı yüksek, emek ucuz, hammadde bol ve sermaye ise çok azdı.

Sanayilemelerini tamamlamayı, iç piyasalardaki kar haddinden memnun olmayıp maksimum kar amacı ile dış piyasalara yönelmiş ülkelerin bu amaçlarını gerçekleştirmelerinde bankaların çok önemli rolü olmuştur. Bankalar, bir yandan gelişmiş ülkelerin sermayelerini diğer yandan da az gelişmiş ülkelerin hammadde kaynaklarını ve üretim araçlarını ellerinde tutarak çok büyük bir güç haline gelmişlerdir.

Sermaye sahibi ülkeler açısından durum bu iken, borçlanarak kalkınmaya çalışan az gelişmiş ülkeler, borçlanmanın getirdiği artırımları giderek daha fazla hissetmeye başlamışlardır. Dış borçların giderek artması ve borç servisi yükünün artırılması borçlanan ülkeler için pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Borçlu ülkeler, bu borçların ödenmesinde yabancı para birimi kullanmak zorunda olduklarından, kendi ulusal paraları ile elde ettikleri gelirlerini, eskiden beri dış ülkelere olan borçlarını ödemek için kullanmışlardır. Bu zorunluluk az gelişmiş ülkeler açısından büyük problemlere neden olmuştur.

1930' larda yaşanan büyük ekonomik buhrana kadar uluslararası ekonomik ilişkiler iktisadın genel ekonomik denge fikrine dayanmaktaydı⁴. Hem iç, hem dış ekonomik düzenlemelerde, kaynakların verimli dağılımının, arz ve talebin piyasada serbest düzenlenmesiyle mümkün olacağı düşünülüyordu. Uluslararası ticarete, üretim faktörlerinin sınırlı hareketinin kaldırılmasının olumlu olacağı düşünülerek, çalışmalar bunun üzerinde yoğunlaştırılmıştır. 1930' lardaki büyük ekonomik buhran, bütün

⁴ Abdülbaki Pirimolu, Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi (1963-1980), Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, 1982, sf.25.

bu temel iktisadi görü leri ve kaideleri sarsmı tır. Temel iktisadi çözümler, bu durum kar ısında yetersiz kalmı tır.

1920' lerden sonra artan borçlanma dünya ticaretinde dü ü ve ekonomik buhranla son bulmu tur. Bu dönemde ABD, sermaye ihraç eden, dı kaynak sa layan ölkeler arasındaki yerini almı tır. Bu arada ngiltere, Fransa ve Almanya da uluslararası yatırım ve bankacılık sektöründeki liderliklerini sürdürmü lerdir.

Uluslararası i birli inin iki önemli oyuncusu Almanya ve Fransa I. Dünya Sava ı' nda sava alanında bitiremedikleri kavgalarını iki sava arasında konferans masasına ta ıdılar. Birinci Dünya Sava ı sona erdikten sonra da bu iki devlet uluslararası ekonomik konularda i birli ine yana madılar.

Dünyadaki en önemli ekonomi olan ABD Birinci Dünya Sava ına girdi ve 1920' den sonra dünya ekonomisinden çekilerek kendini soyutladı. Milletler Cemiyeti' ne, uluslararası örgütlere girmeyi reddetti. Böylece, ABD'nin sorumluluklarından feragat etmesi ve özellikle Fransızlar ve Almanlar arasındaki i birli inin çökmesiyle neredeyse 100 yıllık uluslararası fikir birli i sona ermi oldu.

Bundan dolayı, uluslararası siyasetteki sorunlar küresel ekonominin yeniden in a edilememesinde büyük rol oynadı. Büyük Buhran' ı tetikleyen olay bir Avusturya bankasının kurtarma paketi oldu u halde bu paketin Almanya ve Fransa arasındaki diplomatik anlaşmazlık yüzünden sabote edilmesi sebebi ile batması olmu tur.

Almanlar ve Fransızlar di er belli ba lı merkez bankalarıyla birlikte Avusturya bankasının iflasını önlemek ve kur kriziyle finansal krizin Avusturya dı na yayılmasını önlemek için anlaşma yapmı lardı. Ancak, bu anlaşma Almanlar ve Fransızlar arasında ekonomiyle hiç ilgisi olmayan bir tartı ma yüzünden bozuldu. Birkaç gün içinde Avusturya ekonomisi çöktü.

Bunu Macar, Polonya, Alman, skandinavya, Büyük Britanya ve nihayet ABD ekonomilerinin çökü ü izledi. Yani, 1931'deki o muazzam çökü ü tetikleyen diplomatik bir anlaşmazlıktı ve bunun Fransa ve Almanya arasındaki ekonomik ilişkilerle hiçbir ilgisi yoktu.

Bu dönemde ekonomiler ders kitaplarında tanımlanan işçi sendikalarının olmadığı, küçük firmalardan ve aile çiftliklerinden oluşan rekabetçi ekonomileri andıran esnek ekonomilerdi. Fakat fedakarlığın sürdürülebilmesi daha çok siyasi yapıya bağlıydı; ülkelerin demokratik olmaması bunu sağladı.

O dönemde İngiltere'de, nüfusun belki % 4-5' i oy kullanma hakkına sahipti. ABD'de oran bundan biraz daha yüksekti. Yani, dünyadaki zaten sayıca çok az olan demokratik ülkelerde bile sadece ekonomik elitler temsil ediliyordu. İşçi sınıfları, çiftçiler, küçük iş adamları ve esnaflar sistemde etkin bir şekilde temsil edilmiyordu.

Klasik ekonominin işleyişinin temeli olan bu yapıda entegre bir küresel ekonominin korunmasının bedelini ödeyenlerin siyasi sisteme erişimleri yoktu ve böylece şikayetleri görmezden gelinebilirdi. Klasik uluslararası ekonomik düzen sürdürülebilir nitelikteydi, çünkü siyasi sistemler uluslararası ekonomik entegrasyonun maliyetini büyük oranda görmezden gelebiliyorlardı. Fakat iki savaş arası dönemde bu durum değişti. Ekonomiler büyük oranda günümüzün ekonomilerine benziyordu, fiyatların esnekliğini azaltan büyük uluslararası kuruluşlar ve büyük ölçekli işçi sendikaları ortaya çıktı.

Demokrasi çok hızlı bir şekilde oldukça geniş bir alana yayıldı. 1920'ye gelindiğinde, dünyadaki tüm sanayilemiş ülkelerde seçim sistemi ve erkeklerin oy kullanma hakkı vardı. Bir kaç on yıl içinde büyük bir değişim yaşandı, kadınlara da oy kullanma hakkı tanındı ve böylece genel seçim hakkı tanınmış oldu.

Artık işçilerin, çiftçilerin ve orta sınıfın siyasi temsilcileri güçlüydü ve ulusal ekonomide çıkarlarına aykırı gördükleri faaliyetlere karşı harekete

geçmeye çalışıyorlardı. Sadece arkalarına yaslanıp, makroekonomik uyum için fedakarlık göstermeyi beklemekten memnun de illerdi. 1920'lerde ve 1930' larda Batı Avrupa'daki ülkelerin her birinin hükümetinde bir sosyalist parti yer alıyordu ve ço unda bu sosyalist partiler bazı dönemlerde iktidara geldiler.

Bu, i ç i sınıfının, çiftçilerin ve orta sınıfın siyasi etkilerinin artmasının yol açtı ı büyük bir de i imi i aret ediyordu. Küreselle menin ilk ça ı iyi i ledi, çünkü uluslararası i birli i ve uyum genel olarak isteniyordu. Ülkelerin uluslararası ekonomik taahhütleri sürdürmek için ülke iç i izlenen politikaların ekonomik ve siyasi açıdan uygulanabilir olması bu uyumun gerçekleşmesini sağladı.

Küreselle menin yerel kar ıtları galip geldi ve 1929 krizine kar ı ya ayabilir bir siyasi alternatifin yoklu unda korkunç bir geri tepme ya andı. Tüm dünyada ülkeler iç e döndü, problemlerinin çözümünde askeri ve fa ist alanlara yöneldiler. 1930' ların sonlarına kadar küreselle me kar ıtlı ı hakim oldu; fa ist, nazi, komünist ve ulusalcı ekonomiler bu dönemde yükseli e geçti.

Küresel ekonomik bütünle menin problemleri bugün de, önceki dönemde oldu u gibi, siyasidir; teknik de ildir. Günümüzde de tartı maların ço u krizin teknik özellikleri üzerine yo unla maktadır. Fakat kar ıla ılan krizin temelinde yatan sorunlar teknik, hatta bazı durumlarda ekonomik bile de ildir; siyasidir.

Önceki dönemin, birinci küreselle me döneminin siyasi sistemleri siyasi açıdan önem ta ıyanların kaygılarını temsil etmek, yansıtmak ya da bu kaygılara hitap etmek açısından tamamen yetersizdi. Bu durum, o insanlar siyasi açıdan bir önem ta ımadıkları sürece sürdürülebilirdi; ancak bu insanlar siyasi açıdan bir önem ta ımayabildiklerinde, siyasi açıdan örgütlendiklerinde, siyasi sistemin ekonomik bütünle meden zarar gören ya da zarar gördü ü dü ünülen ki ilerin kaygılarına cevap vermemesi sistemin gelece i açısından hayati bir önem kazandı.

Uluslararası ekonomik faaliyetlerden zarar görenlerin sisteme karşı tepkilerinin, ekonomik entegrasyondan fayda sağlayanların desteğinden çok daha a ır bastı ı hızlı, çarpıcı ve etkileyici bir ekilde görüldü. Siyasi sistemin ekonomik ko ullardan zarar gördüklerini dü ünenlerin talepleriyle ilgilenmesi zorunludur ve fayda sağlayanlar pahasına ekonomik ilikilerin kaybedenleri olduklarını dü ünenlerin kaygı ve şikayetlerini göz ardı etmemesi gerekir.

Bugün, 100 yıl önceki gibi, küresel ekonomik entegrasyon somut ve genel kabul gören önemli faydalar sağlıyor. Küresel entegrasyon olmaksızın, pek çok olumlu açıdan, dünya bugünkü gibi bir yer olmayacaktı. Ancak, bugünkü durumun bazı bölgeler, gruplar, sanayiler ve hatta tüm ülkeler için çok ciddi maliyetler getirebileceğini görmek çok önemlidir. Bu kaygılar göz ardı edilemez. Sadece kazananları ödüllendirmek yeterli değildir, küreselleşmenin kaybedenlerinin kaygılarına da değinmek gereklidir.

Bugün geçerli olan yaklaşım, kriz yönetimine ilaveten, serbest ticaretin uzun dönemli faydaları ve küreselleşme konusunda entellektüel açıdan insanları ikna etmeye dayanıyor; ancak bu artık yeterli olmayacaktır. Ortada, kısa vadeye odaklansa da somut ve doğrudan algılanmış talepler vardır. Zor olan ise, küreselleşmeyle ilgili kafalarında ciddi sorunleri olanların meşru olan taleplerine tatminkar yanıt vermektir.

Bu gelişmelere paralel olarak dünya ticareti Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki krizin yarattığı bunalımın ardından savaş öncesi düzeye çıktıysa da, 1929'daki Büyük Kriz sırasında bu oran düşmüş ve bir daha 1913 yılındaki dünya ticaret hacminin üzerine ancak felaket çağının bitimi olan 1948'den sonra yükselebilmistir⁵.

Gerekli çevreleri gerekse hükümetler, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı geçici kesintilerden sonra dünya ekonomisinin 1913 öncesi mutlu günlere

⁵ Rostow, 1978; 669

dönce ini bekleme tir. Gerçekten de, bu dönemde hem i dünyası hem de hükümetler ücret artı larını ve çalı ma sürelerini kendi menfaatleri do rultusunda biçimlendiren ve bunların sonucu olarak da maliyetleri yükselten güçlü bir emek piyasası ve sendikalardan rahatsız olmu olsalar da bu konuda çok da tepki göstermemi lerdir.

Çünkü onlar devrim ve iç sava larla kesintiye u ramı ülkelerde sava sonrası dönemde ekonomik geni leme bekleme ye ba lamı lardır. Ancak, yeni ko ullara uyum sa lamanın beklenilenden daha zor oldu u görülmü ve belirtilen bu fiyat ve ekonomik geni lemeler 1920' lerde büyük bir çökü e do ru adım adım ilerlemi lerdir. Bu durum i gücünün zayıflamasına neden olmu tur.

Bu dönemde ngiltere'deki i sızlık % 10'un üzerine çıkmı ve sendikalar 1932' lere kadar geçen 12 yıllık sürede üyelerinin yarısını kaybetmi tir. Böylece i gücü piyasasındaki denge i verenlerin lehine bozulmu ve refah düzeyinde azalma meydana gelmi tir.

Birinci Dünya Sava ı'na taraf olan ülkeler, özellikle de kendi topraklarında sava anlar ekonomik ve mali açıdan yıpranırken, sava ta tarafsızlı ını koruyan skandinav ülkeleri, Hollanda ve sviçre, sava ı da fırsat bilerek zenginliklerini artırmı lardır.

Ancak, bu fırsattan en çok Amerika Birle ik Devletleri, Japonya ve Latin Amerika ülkeleri yararlanmı tır. Mali ve ekonomik açıdan, sava sonrasında özellikle Amerika Birle ik Devletleri'nin dı ticaret fazlalarının arttı ı ve dünya altın stokunun önemli kısmını elde etti i görülmektedir. Bu dönemde Amerika Birle ik Devletleri sava sonrası ülkelerin yeniden yapılandırılmasında her ülkenin ba vurdu u bir ülke haline gelmi tir. Birinci Dünya Sava ı Amerika Birle ik Devletleri' ni dünyanın en büyük gücü haline getirmekle kalmamı , aynı zamanda tüm dünyanın en alacaklı ülkesi konumuna da getirmi tir.

Birinci Dünya Sava ı'nın taraflar arasında yarattı ı bu dengesizlik, özellikle sava ı kendi topraklarında ya ayan ve kaybeden ulusları sava ın sarstı ı ekonomilerinin mali yapı ve altın standardının korundu u

sa lam ve istikrarlı para politikalarına dönme çabası içine itmi tir. 1922 ve 1926 arasında bu çabaların kar ılı nda uluslar belli ölçülerde ba arılı olmu salar da, Almanya'dan Sovyet Rusya'ya kadar uzanan ku akta, parasal sistemde büyük ölçüde çökü ya anmı tır.

Özetle, özel tasarruflar i dünyası için neredeyse tam bir sermaye bo lu u yaratmı tır. Bu geli meler, kinci Dünya Sava ı'nın dolaylı bir nedeni olarak gösterilen Alman ekonomisinin dı borçlara olan ba ımlılı ını artırmı tır. Bu geli melere paralel olarak, Alman ekonomisi son derece kırılgan hale getirmi tir.

1914 yılında ba layan Birinci Dünya Sava ı'nın ardından sava psikolojisi 1924'te yatı mı ve dengeler sava öncesi döneme dönme e ilimine girmi ti. Bu dönemde küresel büyümeye dönü denebilecek geli meler de olmu tu. Ancak, 1924'ten itibaren 1929'a kadar geçen süreçte ekonomik göstergelerde tekrar bir sapma ya anmaya ba lamı , bu yıllar arasında Kuzey Amerika' da yer alan çiftlikler de dahil olmak üzere, bazı hammadde ve gıda maddelerinin fiyatları kısa bir iyile menin ardından tekrar gerilemeye ba lamı tır.

Ücret ve fiyatlardaki bu gerileme, Batı Avrupa'nın büyük kısmında i sizlik oranında sürekli ve önemli artı lara neden olmu tur. Her iki göstergeden hareket edildi inde ekonomide ciddi bir zayıflama oldu u görülmektedir. Bu geli melere paralel bir sonuç olarak temel ürünlerin fiyatları, talebin üretime ayak uyduramaması nedeniyle yava yava dü meye ba lamı tır.

Bu geli meler sonucunda dünya ekonomisi birkaç yıl içinde tekrar problemlerle kar ı kar ıya kaldı. Komünist Enternasyonel ekonomik ısınmanın zirvesinde yeni bir ekonomik krizi önceden görmü tü ve bu geli menin yeni de i imlere yol açaca ını ileri sürmü tü. Ancak, kimse 29 Ekim 1929'da New York Borsası'nın çökmesiyle ba layan krizin bu denli derin ve evrensel olaca ını beklememi ti ⁶.

⁶ Galbraith, 1975; 43-44

1929 yılını izleyen yıllarda, sanayile mi dünyayı ba tan ba a kapsayan uluslararası sermayenin büyük ve dikkat çekecek bir payının Almanya'ya kaydı ı gözlenmi tir. Öyle ki, 1928 yılında dünya sermaye ithalatının yarısını tek ba ına Almanya yapmı tir. Bu geli meler o dönem için Almanya'nın 20 ile 30 trilyon mark borçlanmasına neden olmu ve bu borç düzeyi 1929 krizinde Alman ekonomisini kırılğan bir hale getirmi tir.

Nitekim, 1929-1936 yılları arasında iki güçlü ekonomi (Amerika ve Almanya) resesyona girmi ve bu durum dünya üretim düzeyinin azalmasına neden olmu tur. Bu dönemde özellikle, temel malların üretiminde bir kriz meydana gelmi ve bu geli me 1931 Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan listelerde yer alan, dı ticareti birkaç temel mala ba lı olan ülkeleri (Bu ülkeler; Arjantin, Avustralya, Kolombiya,. Balkan Ülkeleri, Bolivya, Brezilya, Malaya, Hindistan, Kanada, ili, Küba, Mısır, Ekvator, Finlandiya, Macaristan, Meksika, Endonezya, Yeni Zelanda, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela) de krize sokmu tur.

Özetle, 1929'da ba layan ulusal ve uluslararası bu geli melerin sebep oldu u depresyon ve Büyük Buhran, sanayile mi ülkelerde ya ayan insanların büyük kısmı için kitlesel i sizli e neden olurken, ilgili ülkelerde alınacak siyasi ve ekonomik kararlar üzerinde büyük ve yaralayıcı etkiler meydana getirmi tir. sizlik yardımı da dahil sosyal güvenlik sisteminin, özellikle de uzun dönemli i sizlik için, yeterli olmadı ı görülmü tür.

Büyük Buhran'ın yol açtı ı felaket ve belirsizlik duygusunun i çevreleri ve politikacılar arasında yaygınlık kazanması, krizin iddetini daha da arttırmı tir. Krizin daha büyük boyutlara ula masını engelleyen ise, bu dönem itibarıyla halkın i çevreleri ve politikacılara nazaran daha olumlu beklentilere sahip olmasıdır.

Kitlesel i sizlik ve tarım ürünü fiyatlarındaki dü ü politikacıların ve i çevrelerinin krizin atlatılmasına ili kin beklentilerini yok etmi ancak aynı dönemde kitle diye tanımlanan yoksul insanlar kendi ihtiyaçlarının kar ılanaca ı konusundaki umutlarını bu dönemde bile kaybetmemi lerdir.

Kriz döneminin başlıca olarak nitelendirilebilecek olan, 1929-1932 arasında dünya ticareti, krizin yarattığı olumsuz gelişmelere başlıca olarak, bu dönemde %60 düzeyinde gerilemiştir. Çünkü, devletler kendi ulusal piyasalarını ve paralarını dünya ekonomisindeki belirsizlik ve olumsuz akımlardan korumak için giderek yükselen engeller uygulamaya başlamış ve korumacılık anlayışını tekrar ekonomileri içe kapalı hale getirmiştir. Bu gelişmeler, dünya refahının artırılması için daha önce gerekliliğine inanılan çok taraflı ticaret sisteminin aksamasına neden olmuştur.

Örneğin, kriz yılları olan 1931-1936 yılları arasında bir takım (1931-1932 arasında İngiltere, Britanya, Kanada, Skandinavya, ABD; 1936'da Belçika, Hollanda, Fransa) ülkeler uluslararası sabit kurun temeli olarak görülen altın standardını terk etmiştir. Benzer şekilde 1931'de İngiltere neredeyse sembolü olarak kabul edilebilecek olan, 1840'lardan beri uyguladığı İngiliz Ekonomi kimliğini ve Amerika'da Amerikan siyasal kimliğinin merkezini oluşturan serbest ticareti bu dönemde terk etmiştir).

Bu dönemde, hükümetler sadece yabancı rekabete karşı gümrük tarifelerini korumakla kalmamış, daha önce uyguladıkları tarifeleri daha da arttırmışlardır. Uluslararası ticaret alanında bu gelişmeler olmakla birlikte, bu dönemde Batılı Ülkeler ulusal sınırları içinde aldıkları devlet politikalarında toplumsal düzenlemelerden daha çok, dönemin bir gereği olarak ekonomik düzenlemelere öncelik vermeye başlamışlardır.

B – KİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SERMAYE HAREKETLERİ :

Kıncı Dünya Savaşı ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Savaş sürerken tohumları atılan uluslararası kapitalist bölümlüğün savaş sonrasında Dünya üzerinde yaygın olarak uygulanabilmesi için ekonomik, siyasal ve askeri kuruluşlar oluşturulmuştur. Kıncı Dünya Savaşı'ndan yetmişli yılların başına dek üretim güçleri hızla gelişmiş, oldukça yoğun bir sermaye birikimi süreci yaşanmıştır.

1970' li yıllarda yo unla an bu a ırı sermaye birikiminin geli mi ülkelerde ortaya çıkardı ı bunalım yeni bir yapılanmayı ve uluslararası i bölümleri aray ını da beraberinde getirmi tir. Nitekim, kinci Dünya Sava ı sonrasında, birden "az geli mi ülkeler"in ke fedilmesi ve az geli mi lik ile kalkınma üzerine yapılan ara tırmaların hızla artması bir rastlantı de ildir⁷.

kinci Dünya Sava ından sonra uluslararası sermaye hareketlerinin yönlendirilmesinde, sava tan güçlenerek çıkan ve di er büyük ekonomik ve askeri güçleri çe itli ekillerde kendi yanına alan ABD ba rolü oynamaktaydı.

ABD sava sonrası ekonomik, siyasal ve askeri kaygılarla Avrupa' nın ileri ülkeleri ile i birli ine girerken, Marshall yardımı gibi programlarla da az geli mi ülkeleri kendine ba lamayı hedefliyordu. Ba ımlıların sayısı arttıkça, ABD ve di er ileri kapitalist ülkelere yeni yatırım ve kar alanları yaratılmı oluyordu. 1960 yılında, ABD' nin dı yatırımları dünya toplamının %60' ına varmı tı.

1950 ve 1960' larda, ekonomik sistemin yürüebilmesi için devlet içerde i letmelere ve i çi te ekküllerine müdahalelerde bulunmu tur. ABD de benzer uygulamalar içine girmi tir. Sosyalist ülkelerde ise zaten devlet merkezli ekonomik kurallar uygulanmakta idi.

Ancak, uluslararası sistemde ekonomik ili kilerde Laissez-Faire uygulaması sürmü tür. Ulusal piyasalara göre , uluslararası piyasanın tam rekabet artlarına daha uygun oldu u dü ünüldü ünden dolayı, ulusal ekonomilerde ya anan merkezizetçi politikaların aksine, uluslararası piyasalarda liberal uygulamalar sürmü tür.

kinci Dünya Sava ı sonrasında, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika' da ekonomileri ilkel tarımsal üretime dayalı, adam ba ına ulusal gelirleri asgari geçim düzeyinde bulunan çok sayıda az geli mi ülke bulunuyordu. Bütün bu ülkeler için en önemli amaç, iktisadi

⁷ Sinan Sönmez, Az Geli mi lik Sürecini Çözümlemede Yöntem, sf. 74.

kalkınmalarını gerçekleştirmek ve sonuçta sanayilemiş birer ülke haline gelmekti. Dış yardımların yoğunlaşması İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu ülkelerin kalkınma çabalarından dolayı artan dış kaynak taleplerine bağlı olarak artmıştır.

ABD, az gelişmiş ülkelerin bu taleplerini karşılıksız bırakmamıştır. Bunun da ABD'nin dış politika amaçları ile çok yakından ilgisi vardır.⁸ Savaş sonrasında ABD'nin kapitalist dünyanın liderliğine yükselmesi, uluslararası mali piyasalar ve uluslararası mali sistem üzerinde önemli roller üstlenen mali kurumlar tarafından da desteklendi.

Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kurumlarda ABD'nin çok büyük ağırlığı vardı. 1947'de Türkiye üzerindeki yoğun Sovyet tehdidi karşısında ABD, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar tutarında askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Amerika, planlı yardımlarına 1948 yılında uygulamaya koyduğu Avrupa Kalkınma Programı ile başlamıştır.

Bu yardımlar, bu tip bir programın düzenlenmesini ve uygulanmasını teklif eden zamanın dış işleri bakanı Marshall'ın ismi ile anılır. Marshall Planı ile ABD, savaşta büyük hasar gören Avrupa ekonomilerini güçlendirerek, komünizmin bu ülkelere yayılmasını engellemeyi amaçlıyordu.⁹ Programın uygulandığı 1947-1957 döneminde Avrupa ülkelerine toplam 13 milyar dolar yardım sağlanmıştır. Çok önemli bir miktarda olmasa da Türkiye de bu yardımlardan faydalanmıştır.

Yine, 1949 yılının Ocak ayında başkan Truman, Amerika'nın dış ekonomik politikası konusunda kongrede yaptığı bir konuşmasında, az gelişmiş ülkelere " teknik yardım " yapmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu düşünce daha sonraları Birleşmiş Milletlerin çeşitli uzmanlık kuruluşları aracılığı ile teknik yardım programları başlatmasına temel dayanak olmuştur.

⁸ Türker Minibağ, Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, Der Yayınları, İstanbul, 1992.

⁹ Abdülbaki Pirinçoğlu, a.g.e., 1982.

Amerika, 1950 yılında çıkardığı ve Uluslararası Kalkınma için Yardım Yasası (Aid- for International Development: AID) olarak anılan yasa ile az gelişmiş ülkelerin kaynaklarını geliştirmeyi ve ekonomik refah düzeylerini yükseltmeyi politik bir hedef olarak belirlemiştir.

1953 yılında Nato' nun kuruluşuna kadar, özellikle Kore savaşı esnasında Amerikan yardımları ayrıntılı olarak askeri alana kaymıştır. Fakat Nato' nun kurulması ile güvenlik sorunları ortak bir plana bağlanınca, toplam Amerikan yardımları içinde ekonomik yardımlar yeniden askeri yardımlardan daha yüksek olmaya başlamıştır.

Bu arada Bretton Woods Konferanslarında kurulan Dünya Bankası, 1946' da ödünç verme programlarına başlamıştır. Öncelikle Batı Avrupa' ya, ekonomilerinin onarımı ve kalkınmalarını tamamlamaları için kaynak sağlayıp, sonraki dönemde de az gelişmiş ülkelere dönük faaliyetlerine başlamıştır, halen de bu tür faaliyetlerini sürdürmektedir.

Dünya Bankası'nın ikiz kuruluşu olarak da anılan Uluslararası Para Fonu da gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere dış kredi sağlamaktadır. Ancak bu kuruluşun kredileri kısa süreli olup, üye ülkelerin ödeme güçlüklerini gidermeye yöneliktir. Zaman içinde, giderek makro ekonomik istikrar programlarının finansmanını sağlamak için, Dünya Bankası ile işbirliğinde, orta vadeli krediler de vermeye başlamıştır.

1945' ten sonra kendini gösteren soğuk savaş koşulları içinde, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkeler de, kendi nüfus alanlarının dışında kalan az gelişmiş ülkelere kalkınma yardımları yarışına girmişlerdir.

30 Eylül 1961 tarihinde, Avrupa Ekonomik Birliği Örgütü (OEEC) yerine, Ekonomik Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kurulmuştur. Bu örgüte Avrupalı üyelerle birlikte ABD, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda da katılmıştır.

Bu kuruluşun faaliyetlerine başlaması ile birlikte, az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarını desteklemek, ortak yardım u ra larına üyelerin dengeli şekilde katılımını sağlamak amaçları ile, örgüt çerçevesinde bir Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) oluşturulmuştur. Halen Batılı

ülkelerin resmi kalkınma yardımları (Official Development Assistance: ODA) bu komite aracılığı ile da ıtılmaktadır.

Uluslararası sermaye hareketleri bu ekilde canlanırken, dı borç sorunları Dünya kamuoyunun yakından takip etti i bir gündem haline gelmi tir. Bu süreç esnasında ortaya çıkan durumlardan birisi, faiz oranlarının yüksekli i ve borç yükünün a ırlı ı kar ısında bir çok borçlu ülkenin, ödeme taahhütlerini zamanında yerine getirememesi olmu tur.

Bu duruma dü en ülkelere yeni bir takım kolaylıklar sa lamak üzere, borçlu ülkelerle alacaklı ülkeler arasında görüşmeler yapılmı ve sonuçta borçlu ülkelerin, dı borçlarının bir kısmının silinmesi (örneğin, faiz borçları gibi) ve borcu geri ödeme sürelerinin uzatılması gibi, bazı yeni kolaylıklar ve düzenlemeler getirilmi tir.

Böylece de, bazı a ır borçlu ülkeler büyüme hızlarını yükseltip, dı borç ödemelerini düzenli yaparak kredi itibarlarını artırmı lar ve yeniden uluslararası sermaye piyasalarına girebilmi lerdir. ili, Meksika, Brezilya ve Venezuela gibi ülkeler, bu gruba dahildirler.

Do u Avrupa ve eski Sovyetler Birli i' nin da ılmasından sonra, 1990' ların ba larından itibaren uluslararası ekonomik ili kilerde yeni bir geli me ortaya çıkmı tir. Bu da ılma sonucunda, ba ımsızlıklarını elde eden ülkeler, yo un bir ekilde özelle tirme ve piyasa ekonomilerini benimseyip, büyük bir döviz darbo azı ya ayarak, dı kaynak ve dı kredi ihtiyacı duymu lardır.

Bu durum kar ısında uluslararası kurulu lar ve Batılı sanayile mi ülkeler tarafından, kendilerine krediler sa lanarak, destek olunmu tur. Hatta, bu ülkelere sa lanan kredi ve kaynakların az geli mi ülkelere sa lanan kredilerde dü me yarataca ı korkusu da çe itli ekillerde dile getirilmi tir. Tablo l' de azgeli mi ülkelere sa lanan resmi kalkınma yardımlarına ait bilgiler yeralmaktadır.

Tablo 1 - OEC.D. Tarafından Sa lanan Resmi Kalkmna Yardımları

Yıllar	Cari Fiyatlarla (milyar dolar)	1992 Fiyatlarıyla (milyar dolar)	GSMH'nin Yüzdesi
1970	7	35	0.34
1975	13.9	41	0.35
1980	27.3	47.2	0.35
1985	29.4	55	0.34
1989	45.7	55.9	0.32
1990	54.5	59.8	0.34
1991	58.6	62.1	0.35
1992	62.7	62.7	0.35
1993	56	57.1	0.3

Kaynak: Prof. Dr. Halil Seyido lu, Uluslararası ktisat, 1996, sf.637

II. Dünya Sava ı'nın hemen sonrasında ABD'nin himayesinde tesis edilen IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD gibi uluslararası kurulu ların hayata geçirilmesi globale me sürecine ivme kazandırmı tır. Hemen hemen tamamı 1940'ların ikinci yarısında kurulan bu kurulu ların da katkısıyla 1950'ler ve 1960'larda yeni bir globale me dalgası ortaya çıkmı tır.

Öte yandan, 1950'li ve 1960'lı yıllarda global üretim ve bununla birlikte global ticaret, hem geli mi hem de bir çok geli mekte olan ülkelerde hızlı bir ekilde arttı. Bu dönemde ticaret hacminin büyümesi kadar önemli di er bir geli me de, dünyanın dörtbir yanında faaliyet gösteren ABD patentli trans-nasyonal firmalar tarafından gerçekte tirilen do rudan yabancı sermaye yatırımlarındaki hızlı artı tır.

Bu yatırımlarındaki hızlı artı la birlikte trans-nasyonal firmaların faaliyet alanları da de i mi ve daha önceleri iptidai mamuller ile üretim faktörü bollu una dayanan imalat sektöründe yo unla an trans-nasyonal firma faaliyetleri 1970'lere do ru yerini teknoloji yo un imalata ve hizmet sektörüne bıraktı. Bütün bu geli meler, ülkeler arasındaki entegrasyon sürecini hızlandırmı tır.

1970'li yıllar globale me açısından bir dönüm noktası sayılabilir. A ustos 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmi ve geli mi ülkeler -ba ta ABD, Almanya, ngiltere ve Japonya- pe pe e sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmı lardır.

Bu ülkelerde sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, finansal globale me ile ola anüstü bir ivme kazanmı tır. OPEC petrol fiyat okları sonrasında Avrupa piyasalarına akan 'petro-dolar' ların giderek artması ve 1974'ten itibaren geli mi batı ülkelerinde kendini gösteren ekonomik durgunluk, muazzam miktardaki petro-dolar fonlarının geli mekte olan ülke piyasalarına akmasına neden olmu tur. Ekonomik durgunlukla beraber getiri oranı dü en sermaye, getirisi nispeten daha yüksek olan geli mekte olan ülke piyasalarına yönelmi ve yüksek miktardaki petro-dolar fonları bu piyasalara akmı tır.

Öte yandan, 1970'lere kadar Amerikan orijinli trans-nasyonal firmalar dünya üretiminin hemen hemen yarısını kar ılarken, 1970'lerden itibaren di er geli mi ülkeler ve Japonya ile bazı Latin Amerika ülkeleri ABD ile rekabete girmi lerdir. Özellikle Alman ve Japon firmaları, ABD' li firmaların verimlilik çizgisini yakalamı lar ve uluslararası piyasalarda bu ülke firmalarının ciddi rakibi konumuna gelmi lerdir. Bütün bu geli meler dünya ticaret hacminin ve rekabetin artmasına ve dolayısıyla da üretimin globale mesine ortam hazırlamı tır.

1980' li yılların ba ından itibaren de geli mekte olan ülkeler liberalle me serüvenine katılmı ve geli mekte olan ülkelerin pek ço unda özelle tirme, piyasa ekonomisi, finansal serbestle me, dünya ile entegrasyon gibi kavramlar eskisine göre çok daha fazla ra bet görmeye ba lamı tır. Bütün bu geli meler geli mi ülkelerle geli mekte olan ülkeleri birbirlerine daha da yakınlı tırmı tır. Öte yandan, sanayi alanında yo unla an firmaların faaliyetleri, hızlı pazar de i iklikleri, ürün ve üretim teknolojisindeki ba döndürücü geli meler, rekabetin kızması sonucu 1980'li yıllarda globale me çok daha belirgin bir hal almı tır.

1990'ların ba larında eski Do u Bloku ülkelerinin ekonomik ve siyasi çökü üyle bu süreç zirveye ula mı tır. Planlı ekonominin hakim oldu u bu ülkeler zamanla ekonomik ve siyasi açıdan Batı ülkelerine yakla maya ba lamı lardır. Uzun

yıllardan beri hakimiyetini devam ettiren komünist sistem yerini demokrasi ve piyasa ekonomisine dayalı bir sisteme bırakmıştır.

Yine, GATT müzakereleri çerçevesinde 15 Aralık 1993 tarihinde 117 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen ve tarihin en kapsamlı ticari anlaşması unvanını taşıyan Uruguay Raundu ekonomik globalleşme açısından en önemli gelişmelerden birisidir (DPT,1995). 1986'da Uruguay'ın Punta del Este'de Ticaret Bakanları Toplantısı ile başlayan ve yedi yıl süren yonun müzakereler 1993'te sonuçlanmıştır; 15 Nisan 1994'te Fas'ta imzalanan Nihai Senetle de yürürlüğe girmiştir. Nihai Senet, sadece dünya ticaretinde yalnızca serbestleşme sağlamakla kalmayıp; ihracattaki sübvansiyonların elimine edilmesi, anti-damping uygulamaları, ticaretteki teknik engellerin kaldırılması, ve koruma tedbirleri gibi pek çok alanda çok taraflı ilke ve kuralların hayata geçirilmesine de imkan sağlamıştır.

Bu sonuçların uygulanmasını sağlamak için kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), ekonomik globalleşme açısından çok önemli bir gelişmedir. Ekonomik globalleşme açısından önemli gelişmelerden biridir. Ayrıca, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması, (MAI)'dir. Bu anlaşmaya göre, uluslararası alanda faaliyet gösteren herhangi bir firma bu anlaşmayı onaylayan ülkenin firmasıymış gibi o ülkede rahatça faaliyet gösterebilmektedir.

Özetle; I. Dünya Savaşı'na değin gelişme eğilimi gösteren globalleşme süreci, 1914-1945 arasında düşme eğilimi göstermiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar yükseliş trendine geçmiştir. 1980'li yıllardan itibaren bu süreç daha da hızlanmış ve 1990'larda zirveye ulaşmıştır.

B R NC BÖLÜM

I - ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİNİN NEDENLERİ

A - TANIMLAR

1) Azgeli mi Ülkelerin Temel Özellikleri:

Azgeli mi lik kavramı ve yapılarının oluşması sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmış oldu u halde kinci Dünya Sava ı sonrasında kadar fazlaca dikkat çekmemi tir.

Azgeli mi lik süreci tarihsel, ekonomik, sosyal, politik ko ulların sonucunda ortaya çıkmış tır. Bu ko ulların ortaya çıkardığı ekonomi, ticaret ve yatırım ili kileri, sermayenin sanayiye yönelmesini engelleme tir.

ktisadi olarak az geli mi ülkelerin temel özellikleri, ki i ba ına milli gelirin düşük oluşu, yatırımların ve tasarrufların yetersizliği, yüksek işsizlik ve enflasyon oranları, tarımda verim düşüklü ü, üretimde ve ihracatta tarımsal ve emek yo un malların payının yüksek olması ve hızlı bir nüfus artışına sahip oluşudur. Bu ülkelerin tüketim harcamalarının milli gelir içindeki payı da yüksektir. Ki i ba ına düşük gelirin düşük olması nedeniyle, gelirlerin büyük oranı temel ihtiyaçların karşılanması için ayrılmaktadır. Bu durum ise tüketim harcama oranını yükseltmektedir.

Kamu harcamaları düşük olduğu için sağlık, eğitim gibi hizmetler yetersizdir. Geli mekte olan ülkelerde ithalatın GSYİH' ya oranı ihracatın GSYİH' ya oranından çok daha yüksektir. Bu durum, az geli mi ülkelerin kalkınmaları için gerekli yatırım ve üretimde ithalata ba ımlı olduğunu bir göstergesidir. İhraç ürünleri tarım ve emek yo un mallardan oluşurken ithal ürünler teknolojik ve capital yo un mallardan oluşmaktadır. Bu ürünlerin alım satımının geli mekten olan ülkeler aleyhine fark yarataca ı açıktır.

1960-1962 yıllarında Türkiye' de ki i ba ına dü en milli gelir 200 dolar civarındadır. 200 dolarlık ki i ba ı milli gelir düzeyine batılı geli mi ülkeler yakla ık ortalama 100 yıl önce ula mı lardı.

Beslenme düzeyleri yetersizdir. Ülkede sa lık ko ulları olumsuzdur. E itim ve ö retim seviyesi, okuma-yazma oranı oldukça dü üktür. Kendi kimli ini olu turabilmeleri için ihtiyaçları olan kurumlardan yoksun olduklarından dı etkilerle yönlendirilmeye, bozulmaya açtıkları.

Sosyal açıdan çok büyük e itsizlikler vardır. Üretim teknikleri ve üretimde kullanılan araçlar ilkeldir. Sanayile me yetersizdir, yeraltı kaynakları genelde israf edilir. Buna kar ılıklı ticaret çok fazladır; komisyoncu ve tefeci sınıflar, üretici ve tüketici sınıflar arasına girerek büyük karlar elde etme olana ı bulurlar.

Tarımsal verimlilik dü üktür, yapısında gizli i sizlik barındırmaktadır;

1. Tarımda emek-yo un üretim ekli,
2. İkel teknolojik yapı,
3. Artan nüfus paralelinde verimsiz arazilerin tarıma açılması,
4. Genellikle tarımsal faaliyetlerin küçük aile i letmeleri tarafından yapılması.

Genel tablo ise, ülkenin dı a ba ımlı olmasıdır. Gelir da ılımı dengesiz oldu u için, orta sınıflar zayıftır. Az geli mi li in genel göstergesi olan bu ko ulların a ılması, bu ülkelerin ba lıca amacı haline gelmiştir. Bu amacın adı da konulmu tur: "kalkınma".

Kalkınmanın amacı dar anlamda geli mekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının modernle tirilmesi ve sosyoekonomik yapının dönü türülerek iyile tirilmesidir. Hızlı nüfus artı ı, yetersiz ve yanlış beslenme, yetersiz ve elverişsiz sa lık ko ulları, yüksek orandaki bebek ölümleri az geli mi ülkelerin tipik ve kalkınma ba lamında dönü türülerek iyile tirilmesi gereken özellikleridir. Kalabalık kırsal nüfusun yeterli ve düzenli alt yapısı olmayan kentlere hızlı göçü ile çarpık bir kentle me ortaya çıkmaktadır.

E itim seviyesi ve okur-yazar oranı dü üktür. Genel sosyal ve kültürel yapıya gelenekler hakimdir. Bu da kadının ekonomik ve sosyal alandaki yerini ikinci plan olarak belirlemektedir. Kadınların faal ekonomik ve sosyal hayata katılmadıkları

ortamda, çocuk i çilerin sayısının yüksekli i dikkat çekmektedir. Teknolojik üretim ve teknik kadrolar oldukça yetersizdir, dolayısı ile üretimde verimlilik dü üktür.

Bütün az geli mi ülkelerin amacı, ki i ba ına dü en milli gelir düzeyini artırmak ve di er sosyal problemleri de çözüerek, geli mi bir ülke haline gelmektir. Ki i ba ına dü en milli geliri artırmanın yolu, sermaye birikimini ve buna ba lı olarak da tasarrufu artırmaktır.

Az geli mi ülkeler, kalkınmalarını sa layacak yatırımlar için iç tasarrufların ve iç kaynakların yetersiz olması nedeniyle dı kaynaklara gereksinim duyarlar. Ancak bu yolla ithalat için döviz sa layabilirler, yeni üretim teknikleri deneyebilirler, ülkenin ihtiyaç duydu u yatırımları gerçeğe tirilebilirlerdi.

2) Dı Borç ve Dı Yardım Tanımları

Dı borç ve dı yardım kavramları, ço u literatürde aynı anlamda kullanılmakta ise de esasında bu iki kavram birbirinden farklıdır: Dı yardımlar, hibeler gibi geri ödeme gayesi olmayan kaynaklar, geri ödenmek üzere, ancak dü ük faizle ve uygun ödeme süreleri ile temin edilen krediler, askeri malzeme veya teknik ö reti yardımları gibi, piyasadaki kurumlardan aynı artlarla sa lanamayacak olan dı kaynaklardır.

Ekonomik açıdan kalkınmalarını sa lamı sanayile mi ülkeler, geli mekte olan ülkelere sa ladıkları kredileri, genellikle dı yardım olarak nitelendirirler. Yine, geli mi ülkelerin az geli mi ülkelere sa ladıkları krediler dı ında, para veya mal vermek, teknik ö retmek suretiyle, bunların ya amaları, kalkınmaları için destek olmaları da, yardım anlamı içinde dü ünülür.

Bütün bunların dı yardım tanımına uyması için, ba ka piyasalardan aynı maliyetle sa lanamıyor olması gerekir. Oysa, bu yardımlar yapılırken, yardım veren ülkelerin bazı amaçları gerçeğe tirmek istedikleri de

unutulmamalıdır. Bu amaçlardan bazıları; pazar bulmak, siyasal etkinlik sa lamak ve ekonomik açıdan bazı çıkarlar elde etmektir¹⁰.

Dı borçlar ise, genellikle ya piyasa faiz haddinden ya da biraz daha dü ük faiz haddi ile devletler tarafından veya uluslararası finans kurumlarınca sa lanan, maliyeti nispeten yüksek olan kaynaklardır.

Az geli mi ölkelerde benimsenmi olan kalkınma modelleri, batı tarzında tüketimi arzu eden bir azınlık kesimin ihtiyaçlarını kar ılamaya yönelik olmakla çok ele tirilmi tir.

Buralarda kurulan sanayi yapıları teknoloji, aramal, teçhizat, hammadde ve bilgi bakımından destekleyici/kurucu ölkelere ba ımlı olarak tesis edilmi tir. Dolayısı ile ithal ba ımlılı ı olan ve iç tüketime dönük olarak modellenen kalkınma, sanayile menin ihtiyaç duydu u dövizi sa layamayacaktır.

B - Dİ BORÇ VE Dİ YARDIM KULLANDIRMA NEDENLER

Yirminci yüzyılda kapitalizmin ula tı ı noktanın en belirgin özelliklerinden birisi tekellerin var olması, di eri ise üretim ili kilerinin uluslararasıla masıdır. Tekeller, kapitalist üretim tarzı içinde yo unla an sermaye fazlasını ihraç ederek, üretimi uluslararasıla tırmı lardır. Sermaye ihracı ile ölkeler, uluslararası mali sermayenin halkaları haline gelmekte idiler. kinci Dünya Sava ından sonra giderek belirgin biçimde artan ABD' nin liderli i tartı ılmaz bir gerçektir.

kinci Dünya Sava ı sonrasında olu an amaçlar do rultusunda, geli mi ölkelerle az geli mi ölkeler arasındaki ekonomik ili kiler artmı tır. A.B.D.' nin kinci Dünya Sava ı sonrasında, Sovyetler Birli i' nden ba ımsızlı ını elde eden ölkelerin sosyalist blo un etkisi altına girmemesi için Marshall adı verilen bir yardım programını uygulamaya koydu u daha önce belirtilmi ti.

¹⁰ Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlı' dan Cumhuriyete Dı Borçlar, Birle ik Yayıncılık, 1996, sf.19.

1943 Yılında başlatılan bu yardım programı çerçevesinde, A.B.D. özellikle Batı Avrupa ülkelerini güçlendirmeye çalışmı tır. Ardından Türkiye ve Yunanistan' a kadar yardımlar ula tırmı tır. Sovyetler' in ideali, komünizmi Ege' den Akdeniz' e yaymaktı. Bu iki ülke, stratejik açıdan kilit konumda olduklarından dolayı Amerikan yardımlarından faydalandırılarak, Sovyetlerin bu amacı engellenmeye çalışılmı tır.

Ancak başlangıçta yardım niteli inde olan katkılar, daha sonraki dönemlerde kredi biçimine dönü türülmü tür. Yani, hiç bir kar ılık beklemeden sağlanan kaynaklar, artık bazı isteklerin gerçekleştirilmesini talep eden, ya da belli geri ödeme ko ullarını kapsayan krediler eklendi.

A.B.D., İkinci Dünya Sava ından sonraki dış yardımları, kendi ideolojisinin (kapitalizm) ve değerlerinin Dünya çapında yayılmasını ve uygulanmasını sağlamak, zaten bunları uygulayan ülkelerin güçlendirilmesini temin etmek, kendi üretti i mallar için de yeni pazarlar yaratmak amaçlarına ulaşmak için kullanılmı tır.

İkinci Dünya Sava ı sonrasında piyasa ekonomisini uygulayan ülkelerle, merkezi planlamayı uygulayan ülkelerin, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve askeri konularda yardım için yarı malarının altında bahsedilen bu amaçlar yatmakta idi. O günlerde pek farkedilmeyen bir şey daha vardı: Bu dönemde başlanan borçlanma furyası, gelecekte yaşanacak problemlerin de kaynağını oluşturuordu.

Az gelişmiş ülkeler, kalkınmalarını finanse edebilecek kaynaklara ya hiç sahip değildi, ya da çok azına sahip idiler. Diğer tarafta ise, kalkınmasını bir yüzyıl önce gerçekleştirmiş ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmış gelişmiş ülkeler yer almaktaydı.

Sonuçta, az gelişmiş ülkelerin kendi kaynaklarına yapabilecekleri pek fazla bir şey yoktu. Üretim ve sermaye yetersizliğinden, doğal kaynak, dış pazar ve emite kadar uzanan dar boğazlar zincirinin çözümsüzlüğüne finansman sorunlarını çözmek için; ihracatının kat kat üzerinde dış

borçlanma ile sermaye eksini giderecek, ya da bütün bunları bir kenara bırakarak kalkınma çabasından vazgeçeceklerdi.

Dış yardımlar, yardımı veren ülkenin çıkarlarına uygun hareket edilmesi açısından, borçlanan ülkeye serbest harcama hakkı vermez. Bir anlamda yardımlar, bazı ekonomik yükümlülükleri de beraberinde getirirler;

1. Yardım sağlayan ülkelere belli miktarlarda ithalat yapılması zorunluluğu.
2. Harcamaların belli mal ve hizmetleri kapsamaması gibi ekonomik beklentileri karşılaması.
3. Politik açıdan, yardım veren ülkenin amaçlarına uygun hareket edilmesi.

Bu amaçları içeren en güzel yardım örneği olarak, Marshall yardım planından bahsedilebilir. Marshall Yardımı " uzun vadeli siyaset " amacı ile oluşturulmuştur¹¹.

Genel olarak dış yardımlar ekonomik, siyasal, askeri veya insancıl nedenlerle yapılır. Yardım veren ülkelerin zaman zaman insani veya ahlaki düşüncelerden hareket ettikleri de söylenebilir. Ancak, uzun vadede yardımların herhangi bir karşılık beklemeden yapıldığını düşünmek çok da gerçekçi değildir. En fazla görülen yardım nedenleri de ekonomik ve siyasal olanlardır.

1) Siyasal nedenler

Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere sağladıkları dış yardımları kendi dış politikalarının bir aracı olarak kullanma eğilimindedirler. Daha önce bahsedilen Marshall planı çerçevesinde uygulanan dış yardım programında da bu amaç açık bir şekilde görülmüştür.

Savaş sonrasında Amerika, yıkılan Avrupa ekonomilerinin onarımı için yardımlarda bulunurken, aynı zamanda komünizmin Avrupa' da

¹¹ Doç. Dr. Türkel Miniba , a.g.e., sf. 56.

yayılmasına engel olmaya çalı ıyordu. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan' a yapılan yardımların amacı da, Sovyetler Birli i' nin bo azlar yolu ile Akdeniz' e inmesini engellemektir.

ekil ve kapsam yönünden farklı olmakla birlikte, sosyalist ülkeler de aynı amaçlara yönelik yardımlarda bulunmu lardır.¹² So uk sava yıllarında Sovyetler, Uzak Do u' da, Afrika' da ve di er bazı bölgelerde siyasal nüfuz kazanmak için di ı yardımlar kullandırmı tır.

Yardım veren ülkenin, yardım da ılımında izleyece i siyaset de verece i yardım sonucunda en fazla yararı kimden sa layaca ına ba lıdır.¹³ Yardım veren ülke, kendi amacı ne ise, yardım verirken neyi elde etmek istiyorsa, bu amacını maksimuma ula tıracak bir da ılımı tercih edecektir. Dolayısı ile kredi veren ülkenin amaçları farklıla tıkça izledikleri yardım da ılımı siyaseti ve öngördükleri kıstaslar da farklıla acaktır.

Ancak, bu amaç fonksiyonunu öne çıkarmadan çalı makta olan, dünyaca desteklenen ve bu gibi siyasal endi elerle ve tarihsel ba larla sınırlandırılmamı olan uluslararası kurulu lar da vardır. Bunlar için kıstasın ne olaca ı tartı ıldı ında iktisatçılar tarafından verilmi bazı cevaplar vardır:

Rosenstein-Rodan' a göre yardımın amacı do rudan do ruya ya am artlarını yükseltmek yerine, üretken faaliyetlerin artırılarak büyüme hızının yükseltilmesi olmalıdır¹⁴. Bu nedenle de, yardım da ılımında yardımın getirisinin en yüksek oldu u bölgeler dikkate alınmalıdır.

Ancak bu öneri ve onun koydu u kıstas, yardımın getirisini maksimuma ula tırmaya çalı ırken, adaletli bir da ılım ve uzun dönemli büyüme amaçlarını da ihmal etmektedir. Yardımın, ekonomisinin emme kapasitesi

¹² Selahattin Tuncer, Do u Bloku ktisadi Yardımları, Eski ehir . . . Akademisi, Eski ehir, sf. 207-230.

¹³ M.W.S. Davenport, Çev. Önder Arı, Yardım Da ılımı ile ktisadi Siyaset, sf. 15.

¹⁴ A.P. Thirlwall, a.g.e., sf. 80.

ve yatırımlarının getirisi düşük olan ülkelere verildiği düşünülürse, bu takdirde ilginç bir sonuçla karşılaşılır.

Dosser ve Peacock, gelimekte olan ülkelerin, Rosenstein-Rodan'ın savundukları şekilde kullanabilecekleri bütün yardımı alsalar bile, gelirin 1976 yılı itibari ile uluslararası yardımın 1949 veya 1957' de olduğu andan daha adaletli olmayacağını savunmuşlardır.¹⁵

Bütün bunlardan çıkan sonuç, pek çok amaçla verilebilecek yardımın tüm amaçlar arasında bir uzlaşmaya varılarak bazı sınırlamalar altında birkaç amaçta maksimuma ulaştırılmaya çalışılması gerektiğidir.

Çünkü yardım dağılımında uygulanması gereken tek bir kriter bulunmamaktadır, bulunsaydı bunun uygulanması tarafların tümünü tatmin edememektedir. Bu sorunun basit bir çözümü bulunmamıştır. Ancak yapılabilecek şey, yukarıda da izah edildiği gibi, tüm amaçların belli bir noktada buluşturularak, tüm taraflar için en olumlu sonuçların elde edilebileceği bir planın uygulanmasıdır.

Gelimekte olan ülkelerin az gelişmiş ülkelere verdiği yardım nedenlerine Marksist bir açıdan bakıldığında; kapitalist gelişme sürecinde ekonomik olarak geri kalmış ülkelerin borçlandırılmasının kapitalist yayılmanın önemli araçlarından biri olduğunu savunulduğunu görülür.

Marksist görüşe göre yardımlar, gelişmiş ülkeye çeşitli kazançlar sağlamanın ötesinde bir yayılma aracı, daha fazla doğal kaynağı ve pazarı denetleme olanağı veren mekanizma ve aynı zamanda yoksul ülkeleri hakimiyet altında tutmada bir koz olarak kullanılmıştır. Bu fikirleri destekler nitelikteki örnekler göre zengin ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düşen ülkelere doğrudan müdahale yolunu kullanmışlardır.¹⁶

1870' lerde Mısır borçlarını ödeyemez duruma düştüğü zaman, İngiltere ve Fransa önce bu ülke gelirinin 2/3 üne el koymuş, ardından da İngilizler bu durumdan istifade ederek Mısır'ı istila etmiştir. Yine aynı şekilde,

¹⁵ Cem Alpar, a.g.e., sf. 102.

¹⁶ Fikret Başıoğlu, a.g.e., sf. 46.

Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödemediği için İmparatorluğun karı karıya kaldığı baskılar, Duyun-i Umumiye'nin İmparatorlukta açtığı yaralar da örnek olarak gösterilebilir.¹⁷

Yabancı sermaye, beraberinde hem ülke içinde, hem de ekonominin uluslararası bölümündeki konumuna bağlı olarak, iktisadi sıkıntıları ve yapısal değişimi de getirmektedir. Ülkede yayanların karı karıya bulunduğu can alıcı sorun, bu değişim sürecini denetlemek ve yönlendirmektir.

Bunu barınamayıp borç krizine ve sosyal krize sürüklenen ülkeleri, yukarıdaki örneklerde bahsedildiği gibi o ülkenin maliyesine el koymaktan, o ülkenin alacaklı ülkeler tarafından işgal edilmesine kadar bir dizi müdahale beklemektedir.

Ancak, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında uygulanan bu yöntemler, artık XX. yüzyılın sonlarında, borçlarını ödeyemez duruma düşen ülkelere karı uygulanmamakta olup, bunlar yerine daha uygun yaptırımlar empoze edilmektedir.

Sanayilemiş kapitalist ülkeler, borçlandırmayı faiz elde etmenin dışında kendi isteklerini empoze etmek için de kullanımlardır. Borçlu ülkeler, alacaklı ülkelerin isteklerini kabul etmek durumunda kaldıklarından, borçlu ülkenin ekonomisine gelişmiş ülkelerin müdahalesi mümkün hale gelmiştir.

Bunun getirdiği ciddi bir diğer sonuç, böyle bir ortamda ulusal bağımsızlığın görece zararlıdır. Belirli bir noktadan sonra da yeniden borçlanmanın zorunluluk haline gelmesi bir kısır döngü oluşturmaktadır; daha fazla borçlanma, dışarıya daha çok kaynak transferi ve dolayısıyla ülkenin daha fazla yoksullaşması.

¹⁷ Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dönüş Borçları, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, sf. 7.

2) Ekonomik Nedenler

Geli mi ülkeler, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ba larında borç vermekle, sermayelerine kendi ülkelerinde sa layamayacakları kadar karlılık ve verimlilik elde etmi lerdir.¹⁸

Bu yolla, azgeli mi ülkelerin do al kaynaklarına ula ma, sanayi ürünlerini bu ülkelere yüksek fiyattan ihraç etme, do al kaynakları ve pazarları ve hatta borçlu ülkenin iç politikalarını denetleme imkanlarını da elde etmi oldular. Ayrıca, az geli mi ülkelerin kapitalist sistemden kopmalarının engellenmesi borçlandırma yoluyla sa lanmı oluyordu.

1980 ba larından itibaren Amerika' nın para politasında yaptı ı de i iklik, faiz oranlarında önemli yükselmelere neden olmu ve bunun sonucunda borçlu ülkeler, kendi iradeleri dı nda borçlarının hızla arttı na ahit olmu lardır¹⁹.

Bu olay azgeli mi ve geli mekte olan ülkeleri a ır problemleri beraberinde getiren büyük bir borç krizinin içine sokmu tur. Azgeli mi ülkeler bu problemlerin içinde iken, borç veren ülkeler kendi karlarını en üst düzeye ta ımı lardır.

Tablo 2' de, büyük Amerikan bankalarının azgeli mi ülkelerle gerçekle tirdikleri faaliyetlerinden elde ettikleri karlar hakkında bilgi verilmi tir²⁰.

Az geli mi borçlu ülkeler aldıkları yeni borçları eski borçlarını kapatmak için kullandıkça, eski borçlarının yerini yenileri almı tır. Bu ise az geli mi ülkeleri kaçınılmaz bir kısır döngü içine sürüklemi tir.

¹⁸ François Luchaire, Azgeli mi Memleketlerde Yabancı Özel Yatırımları Te vik Tedbirleri, Çev. Bora Ocakçio lu, sf. 73.

¹⁹ Fikret enses, Kalkınmanın ktisadı Yükseli i ve Gerilemesi, leti im Yayınları, 1996, sf. 173.

²⁰ Fikret Ba kaya, Sömürge Emperyalizm Küreselle me, Öteki Yayınevi, II. Baskı, 1997, sf. 83.

Tablo 2 - Bankalar	Dı arıdan Sa lanan Kar (milyon dolar)			Toplam Karlara oranı		
	1970	1981	1982	1970	1981	1982
Citicorp	58	287	448	40	54	62
Bank of America	25	247	253	15	55	65
Chase Manhattan	31	247	215	22	60	70
Manufacturer Hanover	11	120	147	13	48	50
JP Morgan	26	234	283	25	67	72
Chemical New York	8	74	104	10	34	39
Bankers Trust New York	8	116	113	15	62	51
TOPLAM	167	1323	1563	22	55	60

Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar, önceli in borçların ödenmesine verilmesini ve bunu amaçlamayan ba ka ekonomik politikaların uygulanmasını engellemeyi kararlı bir ekilde takip etmi lerdir.

Türkiye de dı ödemelerini düzenli bir ekilde yaparak ödeme planını aksatmıyor ancak öte yandan kendi halkının ekonomik olarak daha da yoksulla ması gibi pek çok sorunu göze alıyordu.

Az geli mi ülkeleri borç krizine sürükleyen nedenlerden birisi de, bu ülkelerin kaynak ihtiyaçları kar ısında uluslararası para sisteminin tavrı olmu tur²¹. Yeniden çevrime sokmak diye adlandırılan, cari hesap fazlası olan ülkelere bu parayı alarak, cari hesap açığı olan ülkelere ödünç verme i lemi özel bankalar ya da uluslararası kurumlar aracılığı ile yapılmaktadır.

Bu kurumların kendi karlarını maksimize etmek adına ba vurdukları yöntemler, azgeli mi ülkeler adına, yıkıcı sonuçlara neden olmu tur.

Tablo 3' te, azgeli mi ülkelerin dı borçları hakkında yıllar itibari ile bilgiler yer almaktadır:

²¹ Iker Parasız, Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, 2. Baskı, 1996, sf. 245.

Tablo 3

Dı Borçlarla İlgili Bazı Oranlar	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Toplam Borç / GSMH	35.9	42.2	47.3	53.4	58.8	57.4
Kısa Vadeli Borç / Top. Borç	12.4	15	18.8	22.1	22.7	23.6
Kısa Vadeli Borç / Orta ve Uzun	14.2	17.6	23.1	28.4	29.4	30.9
Toplam Borç / İhracat Geliri	331.3	287.7	307.1	411.8	369.2	311.8

Kaynak: Turkey, Economic Developments, Policies and Prospects, TC. Merkez Bankası, 1988, sf.30

II. Dünya Sava ı sonrası uluslararası para sistemi, Bretton Woods sistemi ile düzenlendi. Bretton Woods sistemi, Uluslararası Para Fonu'nu (IMF) kurdu. Di er fonksiyonları ile birlikte bu kurum "yeniden çevrime sokma" olayından da sorumlu olacaktı. Uluslararası Para Fonu, cari i lemler aç ı olan ülkelere finansman sa lamaktan sorumlu idi. Bunun yanında, cari i lem fazlası olan ülkelere de, bu fazlalarını olumlu bir ekilde kullandırma konusunda sorumlu idi.

Ancak Bretton Woods sisteminin, az geli mi ülkelerin çıkarlarını korudu u pek söylenemezdi. Bunun yerine, ABD merkezli bir davran ı tarzı ile, ABD' nin çıkarlarına uygun olarak hareket eden ülkeleri korudu u, sisteme yöneltilen a ır ele tirilerdendi. Bu sistem 1970' lerin ba ında çökmü tür. Fakat yerine belli bir sistem olu turulmayarak piyasa e ilimli bir çözüme gidilmi tir. Piyasa e ilimi de, uluslararası özel bankaların az geli mi ülkelere borç vermesine izin vermesinden olu uyordu.

Bankalar ödünç verme olayında neye göre hareket ettiler? Bankalar, ödünç alanlar arasında bir takım ayrımlara ve buna dayalı farklı uygulamalara gittiler. Daha riskli durumdaki olanlardan daha yüksek faiz talep edildi.

Bankalar, ülkelere piyasa faiz haddi (L BOR), artı marj (SPREAD) olarak belirlenen bir fark uygularlar²². Bu uygulama esnasında bankalar hangi ülkeye ne miktarda borç vereceklerini ve bu borcun hangi artılara tabii olacağını tespit etmek durumundadırlar. Ancak bu düzenlemelerin ne derece adil olup olmadığını tartışma konusuydu.

Yardımların önemli bir kısmının siyasal ve askeri amaç taşıdığı dönemler olmuştur. Bu arada ülkeler arası tarihsel ilişkiler de sermaye akımlarının da iliminde önemli bir rol oynamıştır. Yardımların çeşitli amaçları içinde barındırdığı düşünüldüğünde, yardım dağılımının kişi başına düşen gelir, ödemeler dengesi güçlükleri, borç alan ülkelerin emme kapasitesi gibi etmenlerle kolayca açıklanamaması aşırıdır.

Az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları kaynakların sınırlılığı dolayısıyla, kalkınmalarını kendi başlarına başarmaları çok güçtür. Bu sebepten dolayı yardım ve borçlara ihtiyaç duyarlar. Bir görüşe göre, küresel açıdan bakıldığında kalkınmış ülkelerle az gelişmiş ülkeler çıkarları bakımından bu noktada bir araraya gelmektedirler. Çünkü az gelişmiş ülkeler kalkınıp refahlarını artırdıkça, bu durum gelişmiş ülkelere de çok büyük faydalar sağlayacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde piyasaların genişlemesi ve artan ulusal gelir, uluslararası ticaret hacminin de artmasını sağlayacaktır. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma hızlarını artıramamaları, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki refah farkının artmasına neden olacak, bu dengesizlik büyüyecek ve dünya çapında huzursuzluklar da artacaktır.

Dış yardımlar, yardım veren ülkenin ekonomik çıkarlarına direkt olarak katkıda bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, projeye başlı yardım verecekse, kendi ekonomik çıkarlarına da en uygun olan projenin finansmanına katkıda bulunacaklardır. Yine kendi ihracat mallarının satın alımına artırıma başlı olarak verilen krediler, gelişmiş ülkelerin kendi ihracat gelirlerini artırma yollarından birisi olmaktadır.

²² Fikret İnces, a.g.e., sf. 187.

Batı, son günlerinde Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu borçlar yoluyla yayabilmiştir. Birinci Dünya savaından önce Batı ülkeleri, borç olarak para verip ardından da verdiği bu borçlar aracılığı ile ülke içerisinde nüfuzlarını yaymışlardır.

1864-1875 yılları arasında Mısır Hükümetinin aldığı dış borç miktarı 95 milyon Sterlin'e ulaşmıştı. Bu olayın hemen ardından 1875 yılında Mısır maliyesinin düzeltilmesinin zorunlu olduğu yönünde bir rapor hazırlanmış, rapor gereğince Mısır maliyesinin sürekli kontrol altında tutulması ve borç verenlerin onayı olmadan borçlanmaya gidilmemesi dayatılmıştı.

Bunun üzerine 1886 yılında yerel gelirlerden borçlara tahsis edilen paraları toplamak üzere "Borçlanma Fonu" adı altında bir fon oluşturuldu. Böylece Mısır hükümeti içerisinde yabancı bir hükümet kuruldu. Aynı yıl "ikili denetleme sistemi" oluşturuldu. Oluşturulan bu sistem gereğince Mısır maliyesi iki koldan kontrol altında tutulacaktı. İngiltere, hükümete ait kamu gelirlerini, Fransa da harcamaları kontrol altında tutacaktı.

Genellikle borç alan ülkeler zenginleştikleri yerde daha da fakirleşmekte, Batının bu ülkeler üzerindeki nüfuzu iyice artmaktadır. Bazı ülkelerde olduğu gibi, alınan dış borçların belirlenen alanlarda harcanıp harcanmadığının denetlenmesi için de görevliler gönderilmektedir. Bu nedenle çoğu örnekte dış borçlanma ülkeyi bağımlı hale getirmekten ve fakirliği artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Alınan dış borçlar, servet artışına değil tam tersine borç veren devletlerin/kurumların isteklerine boyun eğmeye neden olmuştur.

Kısa vadeli borçlanma borçlanan ülkenin parasının değerini sarsmaktadır. Zira borçlanan ülkenin vadesi gelen borçları, borçlanan ülkede kullanılan milli para ile ödenemez. Ödemelerin Amerikan Doları ya da İngiliz Sterlin'i gibi uluslararası geçerliliği olan bir para birimi ile ödenme mecburiyeti vardır.

Borçlanan ülkenin elinde kısıtlı miktarda Amerikan Dolar'ı veya İngiliz Sterlin'i bulunduğundan dolayı borçlu ülke ya borcunu ödemediye yetersiz kalacak ya da elinde bulundurduğu dövizleri zorunlu olarak sahip olması gereken sanayi girdilerini almada kullanacağı için gerekli olan yabancı paraları çok yüksek fiyat ödeyerek almak zorunda kalacaktır.

Yüksek fiyatla yabancı dövizleri satın alması ise ülkenin kullandığı yerel para biriminin değerinin düşmesi demektir. Bu durumdaki ülke ise, Uluslararası Para Fonuna başvurmak mecburiyetinde kalacaktır.

IMF elbette Amerika'nın öngördüğü çerçevede hüküm verecektir. Çünkü Amerika hem IMF hisselerinin büyük bir bölümünü elinde bulundurmaktadır hem de IMF üzerinde egemenliğe sahip bir ülkedir. Borçlanan ülke IMF'ye müracaat etmek istememesi halinde ise dövizlere sahip olabilmek için elinde bulundurduğu malları piyasa fiyatından daha ucuz bir fiyattan dış pazarlarda satmak mecburiyetinde kalacaktır ki bu durumda da zarar etmesi yine kaçınılmazdır.

Uzun vadeli borçlar ise uzun vadede ülkenin ödemeler dengesinin açık vermesine yol açar. Ülke bu borçları nakit olarak ya da altın ve menkul mal olarak ödemekte zorlanır. Dolayısıyla borçlarını arsa, arazi ve çoğu kere de fabrikalar gibi gayri menkul mallarla ödemek mecburiyetinde kalır. Böylece borç veren ülke borçlanan ülkede gayri menkul mala sahip olur. Sahip olduğu bu gayri menkul mallar, borçlanan ülke üzerindeki nüfuzunu yaymasına ve borçlanan ülkeye bu şekilde girmesine olanak veren bir bahane haline gelir.

C - Dİ BORÇ VE Dİ YARDIM KULLANMA NEDENLERİ

Az gelişmiş ülkelerin dış borçlanmaya gitmelerinin asıl nedeni kalkınma çabalarıdır. Bununla birlikte, 1970'lerde dünya ekonomisini sarsan kriz mevcut borç tutarlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Söz konusu artış ile, 1971'de 100 milyar dolar olan az gelişmiş ülkelerin toplam borç tutarı 1980'de 500 milyar dolara, 1987 sonunda 1190 milyar dolara, 1991'de de 1300 milyar dolar üzerine çıkmıştır.

Bu rakamlara göre borçlandırma borç verenler için bir zenginlik transferi anlamına gelmekte iken borçlu ülkeler için yıkımın ta kendisi olmuştur. Çokuluslu en büyük yedi Amerikan bankasının 1980 yıllarındaki bilançolarına göre azgeli mi ülkelere sağladıkları kredilerden elde ettikleri karlar; 1970' de 167 milyon dolar, 1981' de 1323 milyon dolar, 1982' de ise 1563 milyon dolardır.

Ekonomik büyüme pek çok faktör ile karılıklı nedensellikler barındıran bir olgudur. Ancak, ekonomik büyümenin, üretim fonksiyonu çerçevesinde üretim faktörlerinin miktarlarının artması ve üretim faktörlerinin verimliliklerinin artması olmak üzere iki kaynağı olabilecektir. Dolayısıyla ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarının sebebini de bu iki kaynaktaki gelişmelerde aramak gerekir.

Geleneksel olarak sermaye birikiminin çeyrekli ekileri, ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılığının en önemli nedeni olarak kabul edilmektedir. Az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınma çabalarında önemli bir sermaye kısıtı ile karşılaşırken, gelişmiş ülkelerde sermaye faktörü bol olarak bulunmaktadır. Ülkeler arasında sermaye donanımları açısından ortaya çıkan bu dengesizlik dünya ekonomisinde kaynak dağılımının etkin olmaması sonucunu doğurmaktadır.

Aynı görüşün devamına göre, dışı kapalı bir ekonomide ulusal tasarruflar sermaye birikiminin tek kaynağı iken, dışı açık bir ekonomide ulusal yatırımlar yabancı sermaye ile de finanse edilebilecektir. Az gelişmiş ülkeler finansal serbestleştirme programları ile dışı açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışacaklardır.

IMF ve Dünya Bankası'nın desteği ile az gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ekonomilerini uluslararası sermaye hareketlerine açmaya başlamışlardır. Finansal serbestleştirme, finansal globalleştirme, uluslararası finansal bütünleştirme gibi adlarla anılan bu uygulamalar özellikle 1990'lı yıllarda yoğun olarak gözlemlenmiştir.

Finansal serbestleşme politikaları homojen bir yapıda değildir. Örneğin Türkiye ve Meksika bütünüyle uluslararası sermaye hareketlerine serbestlik tanıırken, Kore ve Japonya'da göreceli olarak sermaye hareketleri üzerindeki bazı engeller korunmuştur²³.

IMF istatistiklerinde özel yabancı sermaye yatırımları “dolaysız yabancı sermaye yatırımları” (foreign direct investment), “portföy yatırımları” (portfolio investment) ve “diğer yatırımlar”(other investment) üç ana kategori içinde sunulmaktadır (IMF, 1999). Genel olarak dolaysız yabancı sermaye yatırımları dışındaki uluslararası sermaye hareketleri hisse senedi, tahvil gibi finansal araçlar yardımıyla ülkeye girdikleri için, portföy yatırımları ile diğer yatırımlar toplamı finansal yatırımlar olarak adlandırılabilir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları diğer uluslararası sermaye hareketlerinden farklı olarak marka, teknoloji, işletmecilik bilgisi gibi “maddi olmayan varlıkların” (intangible assets) transferini ve yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini de içerir. Bu nedenle yatırım fonlarının kaynağı ile fonların kullanımı arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Uluslararası finansal sermaye akımları ise hisse senedi, tahvil ve bankacılık sektörü kanalıyla ülkeye gelir. Fonlar mali piyasalarda kullanıcıların eline geçtikten sonra, genellikle fon kaynağı ile fonun kullanılması arasında doğrudan bir bağlantı kalmamaktadır. Kindleberger'e göre gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere yapılan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının etkileri “toplamı sıfır olmayan bir oyun” (non-zero-sum game) dur. Yani dolaysız yabancı sermaye yatırımları kısa dönemde ortaya çıkabilecek bazı problemlere rağmen, uzun dönemde hem yatırımcı hem de ev sahibi ülkeye kazandıracaktır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının etkilerini “etkinlik” (efficiency), “denetim” (equity) ve “egemenlik” (sovereignty) olarak üç başlık altında toplayabiliriz²⁴.

Yine dış borç ve yardımların az gelişmiş ülkelerdeki orta ve uzun vadeli sonuçlarının olumlu olduğunu savunan görüşlere göre, dolaysız yabancı sermaye yatırımları az

23 Lukauskas and Minushkin, 2000: 697

24 Dunning, 1974; Kindleberger, 1971; Streeten, 1971; Vaitsos, 1974

geli mi ülkeler için öncelikle yatırımlarını finanse edebilece i bir dı kaynaktır. Ayrıca getirdi i gayri maddi varlıklar ve döviz ile birlikte sermaye birikimini hızlandıracaktır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının sermaye birikimini hızlandırması “kaynak da ılımı etkinli i” (resource allocation efficiency) dir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının üretimi arttırması ise “üretim etkinli i” (production efficiency) dir. Artan üretime ba lı olarak üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paydaki de i im ise dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının da ılım etkisidir. Kayna ın kullanımının do rudan “yabancıların” elinde olması, ev sahibi ülke için ülke kaynakları üzerindeki kontrol yetkisini sınırlandırarak ba ımlılı ı arttıracak ı ağıktır.

Bu etki ise dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ba ımsızlık etkisidir. Göreli olarak yeni ara tırmalarda yukarıda saydı ımız klasik etkiler yanında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının sektörel ta ma etkileri üzerinde de durulmaktadır. Ta ma etkisi, çok kabaca dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına ba lı olarak ulusal firmaların verimliliklerinde ortaya çıkan artı olarak tanımlanmaktadır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının finansal yatırımlara oranla geleneksel etkiler dı nda etkiler çıkarması dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının etkinli inin altını çizmektedir. Klasik etkilerden farklı olarak ortaya çıkan bu etki sonuç olarak üretimi arttıracı ndan üretim etkinli inin bir parçası olarak dü ünülebilir. Ancak bu olumlu görü lerin aksini ispat edercesine, uluslararası finansal sermaye hareketlerinin ekonomik etkileri konusundaki literatüre geli mekte olan ülkelerde bir biri ardına patlayan krizler damgasını vurmu tur. Büyük ölçüde az geli mi ülkelerin kriz deneyimleri ile peki en finansal sermaye hareketlerinin ev sahibi ülke üzerindeki etkileri u ekilde özetlenebilir:

1. Ülkeye gelen finansal yabancı sermaye yatırımları öncelikle döviz birikimi sa lar,
2. Döviz birikiminin ortaya çıkard ı ithalat ve para arzındaki artı a ba lı olarak, tüketim ve yatırım harcamaları artar ve ulusal tasarruflar azalır. Tüketim ve yatırım harcamalarındaki artı yurt içi hasılayı arttırmaktadır.

3. Ülkeye gelen sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması ve ithalattaki artışa bağlı olarak ülke büyük bir cari işlemler bilançosu açığı ile karşı karşıya kalır.

Finansal liberalleşme süreci yukarıda özetlediğimiz etkiler sonucu genellikle büyük bir finansal kriz ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik krizler ile sonuçlanmaktadır. Krizleri finansal liberalleşmeye bağlayan bu görüşün yanında, az gelişmiş ülkelerin finans sektörünün gelişmesi olmasına veya ev sahibi ülke hükümetlerinin “ev ödevini” yapmamasına da bağlanmaktadır.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, dış yardım kullanıp kullanmama konusunda karar verirken, dış yardımın ekonomisine getireceği yük ile dış borcu kullanarak kalkınmasına sağlayacağı katkıyı karşılaştıracaktır.

Sonuçta, dış yardım kullanılarak sağlanacak verim artışının, dış kaynak için ödenecek faiz ve diğer harcamalardan yüksek olması tartışılmalıdır. Eğer alınan dış yardımlarda bu artış sağlanmazsa, dış kaynakların ülke kalkınmasının finansmanındaki etkinliği azalacaktır. Hatta, dış yardımlar ülke ekonomisinde iyileşme yerine enflasyonist baskı gibi olumsuz etkilere neden olacaktır.²⁵

Az gelişmiş ülkelerin "kendi kendilerine yeterli" bir düzeye gelerek, belli bir noktadan sonra dış yardıma duyulan ihtiyacını azaltmak amaçlanmaktadır²⁶.

Çünkü, az gelişmiş ülke ekonomileri bu yatırımları sağlayacak düzeyde sermaye birikimine sahip değildir. Ancak, az gelişmiş ülkeler açısından önem taşıyan bir konuda, ekonominin ihtiyaç duyduğu dış yardım miktarını doğrudan doğruya hesaplamak ve bu fonları da ülke ekonomisine kazandırırken mevcut tasarruflarını azaltmamaktır.

²⁵ O.H. Brownlee, Az gelişmiş Ülkelerin Dış Yardımı En Etkin şekilde Kullanımını Önleyen Bazı Politika Tedbirleri, Çev. Nuri Karacan, sf. 104.

²⁶ Loyd Johnnes, a.g.e., sf. 9.

Tablo 4 Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borcu

Toplam Borç	1979	1983	1986	1987	1988
Afrika	533,4	898,4	1.094,4	1.183,8	1.222,9
Asya	114,4	204,2	272,3	300,1	313,9
Avrupa	81,0	107,4	138,2	146,3	149,3
Ortadoğu	65,2	113,2	144,8	158,7	166,5
Latin Amerika	188,0	342,8	383,2	408,9	417,9

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, Uluslararası İktisat II, sf. 146

1) Kalkınma; Azgelişmiş Ülkelerin Büyük Çabası

Klasik liberalizm ilkelerine uygun bir dünya düzeninin yaşandığı 1900-1913 döneminde önemli derecede büyüme oranları görülmüştür. Aynı zamanda bu dönem, uluslararası göçün zirveye çıktığı, ticarete uzmanlaşmaya gidildiği, ölçek ekonomilerinin sağladığı verimliliğin etkisiyle hızlı ihracat artışının yaşandığı bir dönemdir.

Altın standartının en parlak zamanlarının yaşandığı bu yıllarda, hemen her yerde sabit döviz kurları egemendi. Uluslararası ticarete piyasa serbestliği varken, miktar kısıtlamaları ve tarifeler uygulanmıyordu. OECD ülkelerinde uygulanan politikaların temelini mali sorumluluk ve sağlamlık ilkeleri oluşturuyordu. Hükümet harcamaları ve vergiler oldukça düşüktü. Sosyal harcamalar temel eğitim ve önleyici sağlık harcamalarının dışında çıkmıyordu. Emeklilik ve refaha yönelik harcamalar yok denecek kadar azdı. Japonya dışında, diğer ülkelerde devletin kalkınmadaki rolü çok azdı. Kaynakların dağılımı piyasa koşullarına dayanıyordu.

İngiltere ve Hollanda geleneksel serbest ticaret ülkeleriydi, ancak Hollanda'da tarife uygulamaları görülmüyordu. Fransa ve Almanya tarım sektörlerinde ılımlı ölçüde korumacıydılar. Japonya 1911 yılına kadar zorunlu olarak serbest ticareti benimsemişken, bu dönemin en korumacı ülkeleri, Amerika, Rusya, Latin Amerika ülkeleriydi.

Baımsızlıklarını 1820'lerde elde eden Latin Amerika ülkeleri, milli çıkarlarına uygun olan politikaları uygulamakta serbesttiler. Hem tarifeler, hem de para ve maliye politikaları, bankacılık, döviz kuru gibi politikaları uygulamaları açısından sömürge ve yarı sömürge ülkelerden daha avantajlı durumdalardaydılar. Bu ülkeler, korumacılık ve gelir amaçları ile tarifeleri kullanıyorlardı. Altın standartının gerektirdiği sağlam finansman ilkelerine uyuyorlardı.

Bu dönemde Devletin ekonomideki rolü oldukça sınırlıdır. Bu ülkelerin çoğunda merkez bankası yok ve ticari bankacılık, tahvil ve sigorta faaliyetleri Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda uygulanıyordu. Latin Amerika ülkeleri gelişmiş ülkelere göre daha yüksek bir GSYH artışını sürdürebildiler. Arjantin geniş doğal kaynakları ile en hızlı büyüyen ülke oldu. Bunda yüksek düzeydeki yatırımların ve Avrupa'dan gelen yoğun göçün etkisi vardı.

Asya ülkelerinde bu dönemde serbest ticaret kapitalizmi görülmekteydi. Bu durum, kaliteli toprağa sahip Asya ülkelerinin tarımsal ürünlerini veya plantasyon tarımını genişletmelerine bir ölçüde imkan tanıyordu. Asya ülkelerinin birçoku yüksek tarifeler uygulayabilecek politik özgürlüğe sahip de illerdi. Bu ülkelerin büyük bir çoğunluğu yarı ya da tam sömürge durumundaydı.

Hindistan, İngiliz kolonisi; Endonezya, Hollanda kolonisi; Filipinler, Amerika kolonisi; Kore ve Tayvan da Japon kolonisi idiler. Tayland ve Çin sömürge de illerdi ancak gümrük vergileri konusunda tam baımsızlıkları yoktu. Japonya dışında; Asya'da eğitim, teknolojik kapasite ve yatırım düzeyi oldukça düştü. Asya'daki büyümenin kaynağını Dünya gıda ve hammadde talebinin artması oluşturuyordu. Bu durum köylüye, plantasyon tarımına ve madenciliğe yeni fırsatlar tanıdı. Yine de bu ülkelerin yetersiz doğal kaynaklara sahip olması ve sömürgecilerin olumsuz etkileri büyümeye olumsuz yansıdı.

Asya'da tek farklı ülke Japonya idi. Eğitim yapılan önemli yatırımların, kurumların batılılarla kurulmasının ve sanayinin gelişmesine devletin aktif müdahalelerinin büyümede olumlu etkisi oldu. Tabii ki; askeri modernizasyon ve baımsızlık koruma çabalarına yapılan harcamaların da etkisi vardı.

1913-1950 dönemine damgasını vuran olaylar; 1. Dünya Savaşı; 1929-1932 ekonomik bunalımı ve 2. Dünya Savaşı'dır. Bu olaylar dünyadaki büyüme hızlarını

dü ürmü tür. 1. Dünya Sava ının etkisiyle uluslararası sermaye akı ı durmu , mal ve hizmet akı ı kesintiye u ramı , altın standartından vazgeçilmi , sava ülkelerinde devletin rolü artmı , parasal ve mali disiplin ortadan kalkmı tı. ABD ve Japonya bu dönemde yükseli e geçmi ti.

Birinci Dünya Sava ının ardından döviz kurları dalgalanmaya bırakılmı , yüksek enflasyon oranlarına ula ılmı tı. 1925-1928 yılları arasında ise tekrar altın standartına dönülmeye çalı ldıysa da kurumsal sistemin eski gücüne sahip olmaması, biraz olumsuz fark yaratmı tır. Yeni olu an sistemde önderlik görevini ngiltere'nin yanında Amerika ve Fransa üstlenmi tir.

Sava ın ardından frangın de er kaybetmesi ve sterlinin a ırı de er kazanması Fransa' ya büyük ölçüde altın akı ının olmasına yol açmı tır. Yeni sistem daha büyük rezervleri gerektiriyordu. Almanya ve Fransa sava öncesi borç veren ülkeler iken, sava sonrası borç alan ülke durumuna dü mü lerdı. ngiltere'nin borç verme kapasitesi dü erken, bu alanda liderli i ABD ele geçirmi tir.

1920' lerde ABD' de dayanıklı tüketim mallarının kullanımı artmı , bolluk ve refah dönemine geçilmi ti. Belçika, Fransa ve talya'da fiyat artı ları, geni letici para ve maliye politika uygulamaları, makul bir büyüme hızı ve dü ük oranda i sizlik görülüyordu. Almanya 1923'de hiperenflasyon ya asa da, yatırımlar artmı ve hızlı bir büyüme ya anmı tı. skandinav ülkelerinde deflasyonist politikalar uygulanmaktaydı. Durgunlu un ya andı ı tek ülke ngiltere idi. Bu dönemde uygulanan temel politikalar denk bütçe, fiyat istikrarı ve altın standartını yeniden canlandırmak ekindeydi.

Bu denge 1929 bunalımı ile yıkılmı tır. Üretim hızı dü mü , bankacılık krizi çıkmı , uluslararası sermaye piyasası çökmü , altın standartı terk edilmi ti. ABD 1929-30 yıllarında koydu u Smoot Hawley gümrük yasaları ile dünyada gümrük duvarlarını yükseltme sava ı ba latmı tır. ngiltere, Fransa, Hollanda ve Japonya emperyal tercihler sistemini olu turmaya ba lamı lardır. Almanya'nın ba lattı ı miktar kısıtlamaları birçok ülke tarafından uygulanmaya ba lamı , dünta ticareti daralmı tı.

Ekonomik durgunlu un ardından fiyatlarda dü ü ba lamı tı. 1929-1932 yılları arasında ABD ve Almanya'da fiyatlar %20 düzeyinde dü mü tü. Tarımsal kısıntıyı sa lamak, sanayi üretimindeki kısıntıyı sa lamaktan daha zor oldu undan dolayı,

kalkınmakta olan ülkelerde fiyat düşmeleri daha çok olmuştur. Ayrıca tarım sektöründeki ücretlerin artması da esnekliğin daha fazla olması, bu ülkelerde bu dönemi daha sancılı hale getirmiştir.

Bunalımın daha da derinleşmesinde etkili olan diğer bir unsurun sermaye akışının bozulması olduğu düşünülmektedir. OECD' de GSYİH'de %18 oranında düşüş ortaya çıkmıştır. Japonya ve ABD bu dönemde devlet harcamalarını kullanmışlardır. Japonya kolonilerine yaptığı ticarette ata kalkını, yaptığı devalüasyonlarla Asya pazarını ele geçirmiştir.

Avrupa'da Keynes'in önerdiği geniletici politikalar uygulanıyordu. Almanya'da bunalımın ilk yıllarında depresyonu derinleştirici politikalar uygulanıyordu. Hükümet harcamaları düşürülmüş, vergi ve faizler artırılmıştı. Ücretler de %10 indirilmişti. 1932'de Von Papen Schleicher hükümetleri maliye politikasında derinleşmeye gitmişti. Silahlanma harcamalarına gidilmiş, savaş tazminatı ödemeleri reddedilmiş, bu şekilde talep canlandırılmıştı. Devalüasyona gidilmemiş, sıkı bir ithalat ve döviz kontrolleri ile ikili bir sistem uygulanmıştı.

ABD krizin en derinleştiği yerler ülkesi olmuştur. 1937-38 yıllarında resesyona girmiştir. 1933 yılında New Deal ile birlikte ipotek piyasalarına getirilen düzenlemeler ile bu piyasanın bozukluğundan kaynaklanan 1930 infaat sektörü krizi gibi olumsuz durumların bir daha yaşanmaması için sağlam bir yapı oluşturulmuştur.

Bu nedenle tarımsal üretim fiyat desteklemeleri ile güçlendirilmiş, ücretlerde artış sağlanması için sendikalaştırma özendirilmiş, altın ve gümüşe karlı doların devalüasyonu yükseltilmiş, karteller güçlendirilmeye çalışılmıştır. İlimli kamu açıklarına gidilmiş, ancak tam çalıştırma düzeyine savaş ekonomisinin yarattığı taleple ulaşılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Latin Amerika'da sermaye akışı, ithal olanakları, göçler ve fiyatlar düzeyinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Fakat bu etkiler diğer bölgelere göre daha sınırlı kalmıştır. Latin Amerika'da bunalımın yarattığı çok etkisi şu faktörlerden kaynaklanmıştır:

1. Birincil ihracat mallarına olan talep düşüklüğü
2. Ticaret hadlerinin bu bölgenin aleyhine gelişmesi.
3. Birincil ihracat mallarının mamul ithal malları cinsinden fiyatının düşmesi.

4. Avrupa ve ABD'den sermaye akımının kesilmesi.
5. Dünya fiyatlarının yükselmesi ile reel borç servisinin artması.

Bunalımın iddetlenmesi eski politikalara ve altın standartına tepki yaratmıştı. Bunlar sıkı para ve maliye politikalarıyla ve rezervleri kullanarak döviz kurunun de erinin korunmaya çalışıldı ı uygulamalardır. Yeni politikaların özelli i ise; döviz kontrolleri, miktar kısıtlamaları ve ticarete kayırmıcılık ile tarifelerin yükseltilmesi olmu tur.

Borç yükünün yerine getirilmemesi de ödemeler dengesinde rahatlama yaratmıştı. Yeni politikalar eski libeal düzeni reddeden, hiçbir kurumsal temele dayanmayan, tepkisel politikalar dı. Deflasyonist politikalardan uzaklaşması, bunalımdan çıkılmasında etkili olmu tur. Altın standartından çıkılması , zor durumdaki sektörler e destek verilmiş tir. Kalkınma bankaları kurularak, genişletici para ve maliye politikaları desteklenmiş tir.

1930'larda Meksika dı ında Latin Amerika'da devlet te ekkülleri çok azdı. 2. Dünya Sava ı ile birlikte devlet te ekküllerinde artış gözlenmiş tir. 1929 yılına kadar Latin Amerika'da ülkeleri yöneten toprak sahibi elitlerin güçleri azalmış , bunların yerine; bankacılık, sigortacılık ve ticarete yabancı etkilerini daraltmayı amaçlayan milliyetçi elit geçmiş tir.

Meksika devrimi sonrasında ortaya; devlet eliyle hızlı sanayile me, otar i, geniş bir kamu sektörü yaratılması felsefesi çıkmıştı. Bu felsefe daha sonra bütün Latin Amerika'ya yayılmıştı. Bu ülkelerde uygulanan ithal ikameci politika büyük başarı sa lamıştı. Bu dönemde nüfus artışı hızlansa da, kişi başına dü en gelir di er ülkelerden daha hızlı artmıştı.

1929 bunalımı Asya ülkelerinde di er ülkelere nazaran daha az hissedilmiş tir. Bunun nedenlerinden biri; Asya'nın ticarete ABD'ye olan ba ımlılı ının dü ük olmasıdır. Ancak 1930' larda Latin Amerika' nın elde ettiği başarıyı elde edemeyenler 2. Dünya Sava ından daha fazla etkilenmiş tir. Bunda uygulanan farklı politikaların etkisi vardır elbette.

ngiltere ve Hollanda kolonilerinde deflasyonist politikalar uygularken; Japonya askeri kalkınma prorgamı uygulaması , bu hızlı bir büyüme yaratmıştı. Çin; uyguladı ı

gümü para sisteminin do ası ve sava gereklerinin yol açtı ı anflasyonis maliye politikaları gibi faktörlerden etkilenmi tir. Tayland ise dı borçlardan kaçınmı tedbirli politikalar uyguladı tır. Çin dı nda hiçbir Asya ülkesi dı borç yükümlülü ünü reddetme yoluna gitmemi tir.

Bunlarla birlikte 1920'lerde korumacılık uygulamaları gözlenmi tir. Hindistan tarifeler uygulayarak 1929 bunalımı öncesinde bir ölçüde korumacılı a yönelmi tir. Tayland' ın tarifelerini sınırlayan anla ma 1926' da son bulmu , Çin 1929' da tarifeler üzerindeki otonomisini kazanmı tır. Endonezya ise 1936' ya kadar altın standartında kalmı , daha sonra deflasyonist para ve maliye politikalarına yönelmi tir. Tarifeleri artırmamı , döviz kontrolüne gitmemi , borçlarını düzenli bir ekilde ödemi tir. Fiyatları rekabet düzeyine çekerek ve ithalatta miktar kısıtlaması uygulayarak ödemelerde ya anan problemleri a maya çalı mı tır.

Asya'yı Latin Amerika'dan ayıran en önemli özelli i 2. Dünya Sava ına kadar sömürü olmasıdır. Bu sömürülen ülkelerden sadece Tayvan ve Kore'de sermaye giri i yüksekken; Japonya bu ülkelerde katılımcı bir politika izlemi tir.

Rus ekonomisinde; 1. Dünya Sava ından sonra sanayi üretiminde %25, tarım üretiminde %10 dü ü gözlenmi ve enflasyon artmı tır. Devrimden sonra özel mülkiyetin kamula tırılması, dı borçların reddedilmesi, kiliseye ve eski yöneticilere yapılan baskılar sonucu yabancıların yo un ablukası ve müdahalesiyle kar ı kar ıya kalmı , bunun sonucunda bir iç sava a sürüklenmi tir.

Bu dönemde ekonomik kaosun büyük olması; sosyalist dönü ümden NEP lehine geçici olarak vazgeçilmesine yol açmı tır. Stalin 1928 yılında yeni Sovyet modeli kurma yönünde sert politikalar uyguladı tır. 1928 ile 2. Dünya Sava ı arasındaki dönemde tarımda büyük kolektifle meye gidilmi tir. Tüketim kısılmı ve i gücü katılımı artırılmı tır. A ır sanayi ve yatırım malları üretimine a ırlık verilmi ti. Yılda ortalama %6 büyüme elde edilmi tir. Burjuvazi yok olmu , köylü ve çiftçiler kolektif çiftliklerde çalı an i çilere dönü mü tür.

OECD ülkelerinde sava ı sonrasındaki dönemde, politikaların hedefi; aktif reel üretim yönetimi politikasını kullanarak, kaynakların tam istihdamının sa lanması olmu tur. Bu dönemde hızlı bir büyümeden çok tam istihdama ula mak amaçlanmı tır. Bu

nedenle i sizlik ve deflasyonist politikaların neden oldu u kaynak israfından kaçınmak istemi lerdir.

Daha önceki dönemde ülkelerin ço unda fiyat istikrarına önem verilirmi ken, Altın Ça 'da fiyat istikrarından bahsedilmesiyle birlikte, esas amaç fiyat artı ının uluslararası rekabet gücünü etkilemeyecek sınırlar içinde tutulması olmu tur. Bu dönemin en önemli özelli i devlet harcamalarında meydana gelen önemli artı lar olmu tur.

Asya ve Avrupa ülkelerinde uygulanan ekonomik politikalar Latin Amerika'da uygulanamamı ve dolayısıyla bu ülkeler dünya ekonomisinde fazla söz sahibi olamamı tır. Bunun yanında Latin Amerika ülkeleri piyasa ekonomisine fazla güven duymadıklarından; devlet, mikroekonomik politikalarda daha fazla rol almakta, daha çok kontrol, sübvansiyon ve koruma ile planlamaya yönelik politikalar uygulamaktaydı.

Asya' da sava ın ardından; sömürgecili in bitmesi ve Çin'de meydana gelen darbe nedeniyle uluslararası düzende meydana gelen de i ikler daha büyük olmu tur. Ancak Avrupa'daki bölgesel entegrasyonlara benzer kurulu lar bu bölgede olu mamı tır. Ba ımsızlıklarını elde eden birçok Asya ülkesinde amaç; Latin Amerika ve OECD'den daha yoksul olduklarından dolayı ki i ba ına dü en milli gelirin yükseltilmesi ve kalkınma sorununun a ılması olmu tur.

Bu bölgede sosyalist kalkınma yolunu seçen ülkelerden biri olan Hindistan' da fiyat mekanizması yerine, hükümetin planlama kararı ile kaynak da ılımının yapıldı ı ve a ır sanayi yatırımlarının hükümet tarafından finanse edildi i uygulamalar gerçekte mi tir. Tarım kesimi kollektifle tirilmemi , küçük ölçekli sanayinin ve el sanatlarının önemi vurgulanmı tır.

Çin'de ise 1949'dan sonra, özel mülkiyete el konulmu , tarım kollektifle tirilmi , kamu iktisadi kurulu ları yaygınla tırılmı , ve kaynak tahsisinin fiyat mekanizması yerine merkezi hükümet kararları ile gerçekte tirilmesi sa lanmı tır. Aynı zamanda Çin fiziksel yatırımların artırılması, be eri sermayenin iyile tirilmesi ve nüfus kontrolüne önem vermi tir.

Endonezya, 1965'e kadar, mutlak sosyalist politikalar uygulayarak, yabancı sermayeye yönelmemiştir. 1965'ten bu yana ise Endonezya kapitalist bir çizgi takip etmektedir.

Savaştan sonra Tayvan ve Güney Kore bağımsızlıklarını kazandılar. Toprak mülkiyetinde etkili reformlara gidildi. Bu reformlar köylülerin üretim artırımını teşvik etmiş ve savaş sonrası ekonomik gelişimin birçok Asya ülkesinde olduğu kadar daha etkili olmasını sağlamıştır. Bu iki ülke; yabancı sermaye yatırımlarına ve çok çalışmaya önem vermiş, yüksek tasarruf oranı sağlamaya, ihracatta olanakların artırılmasına ve teknolojik gelişmeye çok önem vermişlerdir.

Savaş sonrasında SSCB'de uygulanan politikalar, 1920'lerde Stalin'in uyguladıklarının devamıydı. Ancak uluslararası platformda artık yalnız değildi, CMEA çerçevesinde 6 komünist ülke ile yakın ilişkiler içindeydi. 1960 yılına kadar Çin ile yakın ilişkilerin sonucu dış ticaretini çok büyük oranda artırmıştır.

Ancak Sovyetler'in rekabet gücü ve ileri teknolojiye sahip olmaması, kapitalist ülkelerde olduğu ölçüde bir reel kazanç getirmemiştir. İkinci savaş arasında yüksek bir büyüme yakalasa da, kaynak dağınılığında fiyat mekanizmasını kullanmamasından dolayı ekonomide etkinsizlik sorunu ile karşılaşmıştır.

1973 yılından bu yana dünya ekonomisindeki büyüme önemli ölçüde yavaşlamıştır. Bu düşüşün sebebi, dış salımlara bağımlı olmasıdır. En büyük etkisini OECD ülkelerinde gösteren 1973 yılındaki petrol fiyatları artışı ve Latin Amerika'da ikinci OPEC krizinden kısa bir süre sonra ortaya çıkan 1982 borç bunalımı bu ülkelere örnek olarak sayılabilir.

1970'li yılların başında enflasyon oranı ani bir artış göstermiştir. Dünya ölçekteki yaygın enflasyonun temel nedeni; dolara dayalı, sabit kuru temel alan bir uluslararası para sistemi oluşturulmuş olan Bretton Woods düzenlemelerinin çökmesidir. 1971 yılında yurtiçi enflasyonun yükselmesi, ödeme zorlukları, altın rezervlerindeki erime ve çok büyük ölçüdeki spekülasyon sermaye hareketleri sonucunda ABD altın ile dolar arasındaki bağıntıyı terk etmiştir.

Aynı dönemde spekülasyon sermaye hareketleri artmıştır. Bu yüzden anahtar paraya sahip ülke olmanın maliyeti artmıştır. Döviz kuru uygulamalarındaki farklılık ülkeleri

farklı derecelerde risklere maruz bırakıyordu. Bu dönemde politikalar belirsizlik içinde uygulanmı tır.

Bretton Woods sisteminin çökmesi ve enflasyonun yükselmesi, hükümetlerin talep yönetimi politikalarında hassas ayarlamalar yoluyla ılımlı bir enflasyon hızı ile tam istihdamı sa layabilecekleri genel kanısını yıkmı tır.

OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması enflasyonis süreci kuvvetlendirmi , görelî fiyatların büyük ölçüde de i mesi önemli sorunlara yol açmı ve OECD ülkelerini ciddi enerji tasarrufu önlemleri almaya itmi tir. Bu durum petrol ithal eden ülkelerin ödeme zorlukları ile kar ıla malarına yol açmı tır. Tüm bu nedenlere ba lı olarak, tam istihdam artık politika amacı olmaktan çıkmı , ekonomik büyümenin amacı ise ikinci sıraya itilmi ti. Öncelikler enflasyonun durdurulması ve ödemeler dengesi açıklarının kapanması olmu tur.

OECD'deki yava lamanın 3 unsuru vardır: Sistem okuna uyum sa lamanın kaçınılmaz bir maliyeti olmu tur. Bunlar makro ekonomik politika araçlarının ve merkez bankaları ile maliye bakanlıklarının uymak zorunda oldu u oyun kurallarının de i tirilmesini gerektirecek derecede büyük boyutlarda olmu tur.

1. Ekonomik politikalar konusunda olu an fikir birli i. Bu politikalar ba langıçta olaylara tepki olarak çıkmı ancak daha sonra olayların yönlendirilmesinde etkili olmu tur. Böylece; petrol fiyatlarında büyük dü me oldu u ve enflasyonun ivmesinin kayboldu u 1980'li yılların ba ında bile yaygın bir i sizlik ve güçlü ödeme pozisyonlarına ra men, yeni ö reti geni letici politikaların tehlikelerini vurgulamaya devam etmi tir. Ekonomik canlanmanın, politikaların te viki ile de il kendi kendine ba laması tercih edilmi tir.
2. Büyüme potansiyeli daha uzun süreli a ınmı tır. Altın ça da ya anan verimlilik artı ı kısmen Avrupa ve Japonya ekonomilerinin sava sonrasında eski güçlerine kavu maları, ekonomilerin uluslararası ticarete tekrar açılması, i gücünün tarım ve verimlili i daha dü ük olan sektörlerden verimlili i yüksek sektörlerle geçmesi gibi bir defaya mahsus olgulardan kaynaklanıyordu. Ayrıca AR-GE çalı malarıyla teknolojinin sınırlarına yakla tıkça, yatırımların getirisi eskisinden daha dü ük olmaya ba lamı tır.

3. OECD ülkelerinde yava lamanın deflasyonist etkisi dünya ekonomisine de yansımasıdır. Ancak yine de, ithalat artışı genellikle GSY H artışı ndan fazla olmuştur. Tarım dışı anda korumacılığa önemli ölçüde yeniden dönüş olmamıştır. Serbest ticaret ilkesi aynen korunmuştur. Ülkeler arası sermaye hareketlerinin serbestliği devam etmiştir.

Bretton Woods sabit kur sistemi 1971 yılında yıkılmıştır. Son olarak OECD ülkeleri arasındaki yakın ve düzenli alıverişi ilkesi kalıcı olmuştur ve bu ilke sayesinde komşu yoksullatırarak büyüme politikaları engellenmemiş ve dünya ekonomisinde pozitif bir ivme sağlanmasına yardımcı olunmuştur.

Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinde önemli bir politika değişikliği görülmemiştir. Çünkü Latin Amerika ülkeleri Bretton Woods sistemini ciddi olarak uygulamamışlardır. OPEC krizinin doğrudan fiyat düşüş etkileri petrol ithalatçısı olan ülkeler (Brezilya) için olumsuz olmuştur, ancak Meksika ve Kolombiya bu durumdan beklenmedik karlar elde etmiş, kendi kendine yeterli petrolü üretebilen ülkeler olan Arjantin, Peru ve İtalya gibi ülkeler ise genelde etkilenmemiştir.

Yurt içi enerji tasarrufu açısından çok az çaba gösterilmiştir. Genelde bu ülkelerde ekonomik tutum, enflasyonun ivmesini kırmaktan çok, enflasyonla yayamayı öğrenmek şeklinde olmuştur. İthalat hızla artmış ve ödemeler sorunları büyük ölçüde dalgalı faiz oranlarında ve dolar bazında yapılan dış borçlanma ile çözülmeye çalışılmıştır.

1980'lerde OECD ülkelerinde anti enflasyonist politikalar bütün iddetiyle uygulanıyordu. ABD'de Federal Reserve tarafından uygulanan daraltıcı para politikası faiz oranlarını aniden büyük bir oranda arttırmıştır. Dolar değer kazanmış ve dünya ihracat fiyatları düşmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra reel faiz oranları yüksek değerini korumaya devam etmiştir. Bunun nedeni FED'in uyguladığı sıkı maliye ve para politikasıdır.

Latin Amerika ülkelerinde kişi başına düşen borç Asya'dakinin üç katıdır. Buna karşılık kişi başına düşen ihracat Asya'dakinden daha düşüktür. Borç servisi Kolombiya dışındaki ülkelerde ciddi bir sorun olmuştur. Latin Amerika ülkelerinde tarihte görülmemiş boyutlarda bir borç servisi yükü vardır.

Latin Amerika ülkelerinde yurt içi uyumun maliyeti çok yüksek olmu tur. Bu ülkelerin ki i ba ına dü en GSY H 'ları 1980'lerde reel olarak önemli ölçüde azalmı tır. Buna ek olarak, dı ticaret hadlerinin aleyhlerine geli mesi sonucu gelirleri daha da daralmı tır. Latin Amerika ülkelerinde ithalat ve yatırım önemli ölçüde azaltılmak zorunda kalınmı tır. Ya am standardındaki dü me ve artan enflasyon hızı, hükümetin kredibilitesini, kalıcı bir büyümeyi sa layacak birçok politika seçeneklerini bile uygulayamayacak düzeye indirmi tır.

Latin Amerika ülkelerinde makul bir büyüme çizgisine ula madan önce çözmeleri gereken dört temel sorun vardı:

1. Borç servis yükünün hafifletilmesi,
2. Mali kriz,
3. Enflasyon,
4. A ırı boyutlardaki sübvansiyonlar, kontroller ve ayrıntılı devlet müdahalesi,

Latin Amerika' da da OECD ülkelerinde oldu u gibi yeni sorunlar yeni politika bile enlerinin aranmasına yol açmı tır, ancak bu ülkelerin i i çok daha güçtü. Bu ülkelerde politik gerilimler çok büyüktü. Ototrter rejimlerden yeni kurtulmu , sosyal sınıflar arasındaki uçurumların çok büyük oldu u bu ülkelerde kemer sıkma politikalarının uzun süreli uygulanması çok güçtü. Bu nedenle bu ülkelerde daha yumu ak heterodoks seçenekler aranması yoluna gidilmi tır.

Arjantin ve Brezilya sırası ile 1985 ve 1986 yıllarında, enflasyonist beklentileri kırmak amacı ile farklı heterodoks politikalar uygulanmı tır. Bunların arasında;

1. Fiyat indekslemenin kaldırılması,
2. Fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulması,
3. Borç ili kilerinin düzenlenmesi,
4. Yeni para biriminin yaratılması yer almı tır.

ili ultra heterodoks olarak nitelendirilebilecek oldukça farklı politikalar izlemi tır. Enflasyon ve bütçe problemlerinin üzerine gitmi , dı borçlarının dörtte birini menkul kıymetler ile takas etmi , ekonomideki kontrollerin ço unun kaldırılarak ekonomisini liberalize etmi ve dı a açık bir politika izlemeye ba lamı tır. Ancak bu politikaların

maliyeti çok yüksek olmu tur, ili de üretimler dümeye ba lamı tır.

Meksikanın krize yakla ımı iliden daha az kapsamlı olmu fakat Arjantin ve Perudan daha kapsamlı olmu tur. Meksika hükümeti GATT'a katılarak, çok sayıdaki ithal lisanslarını kaldırarak ve gümrük vergilerini daha dü ük bir düzeye indirerek mikro ekonomik etkinsizli i azaltmı tır. Hükümet, yatırımların önemli ölçüde azaltılması, kamu sektöründe reel ücretlerin dü ürülmesi, sübvansiyonların azaltılması daha gerçekçi bir kamu sektörü fiyat politikası izlenmesi, vergi oranlarının arttırılması ve daha iyi vergi toplanması ile büyük boyutlarda mali tasarruf yapmayı ba armı tır. Buna ra men mali problemler daha karma ık bir hale gelmi ti.

Asya di er ülkelere göre daha iyi performans göstermi tir. Asya ülkeleri 1973 yılından sonra, ortalama büyüme performanslarını korumayı hatta bunun üzerine çıkmayı ba armı lardır. GSY H artı ı 1950-1973 döneminde %5.4 iken, 1973-1987 arasındaki dönemde %5.9'a çıkmı ve nüfus artı ının azalması nedeniyle ki i ba ına gelir artı ı yılda 2,8'den 3,6'ya çıkmı tır.

Asya ülkelerinde verimlilik azalması görülmemi tir. Bu durumun nedenleri karma ıktır ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte ülkelerin deneyimleri kar ıla tırmalı olarak incelendi inde üç temel neden gösterilebilir:

1. İlk planda Asya ülkelerinin, OECD ülkeleri ile hatta Latin Amerika ile kar ıla tırıldı ında bile halen iyi bir verimlilik düzeyine sahip oldu u görülmektedir. Asya ülkeleri, e time ve yatırımlara yapılan yüksek harcamaların getirilerinin büyük oldu u "geli mi li i yakalama" sürecinin ilk a masındadırlar.
2. Bu ülkelerin makro ekonomik yönetimleri genellikle ihtiyatlıdır. Ticari bankalara borçlanma, enflasyon ve maliye politikaları konusunda Asya ülkeleri, Latin Amerika ülkelerinden daha tedbirli davranmaktadır. Bu ülkeler petrol krizi sırasında ödeme güçlükleri ile kar ıla tıkları dönemde büyümeyi finanse etmek için borçlanma yoluna gitmi lerdir..

Ülkelerin ço u enflasyondan kaçınan ve muhafazakar maliye politikaları izleyen ülkelerdir. Hindistan için geleneksel olan bu davranı , Çin,

Endonezya, Kore, ve daha önceki yıllarda hiperenflasyon deneyimini ya amı olan Tayvanda' da benimsenmi tir.

Asya ülkeleri enflasyonu dü ürmede ba arılı olmu lardır. Bu ba arı kısmen, sorumlu maliye politikalarından kaynaklanmakta ise de bir ölçüde bu bu ülkelerdeki piyasalarda fiyatların Latin Amerika veya OECD ülkelerine göre daha esnek olmasından kaynaklanmı tır. Bu durum, bu ülkelerdeki sosyal güvenlik, tarım gelirlerinin desteklenmesi ve i çi sendikaları gibi kurum ve uygulamaların geli memi olması ve tarımın hala önemli bir paya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Asya ekonomilerinin üçüncü önemli avantajı, döviz kurlarını rekabetçi düzeyde tutmada, ihracata yönelik politikalar olu turmada ve ihracatlarını çe itlendirmede çok daha büyük çaba harcamı olmalarıdır.

Asya ülkelerinin buldukları yer dünya ekonomisi içinde oldukça canlı bir bölgedir. Bu nedenle dünya piyasalarındaki büyümenin çok dü ük oldu u dönemlerde bile, Asya ülkeleri ihracatlarını önemli ölçüde arttırmayı ba armı lardır.

Sovyetler Birli inin büyümesinde 1973 yılından bu yana görülen yava lama OECD ülkelerinden çok daha belirgindir. Ancak bu gerilemenin nedenleri OECD ülkelerinden çok farklıdır. SSCB'nin ihracat artı hızı hacim olarak yarı yarıya azalmakla birlikte, petrol ve altın fiyatlarındaki artı nedeniyle döviz kazancı korunmu tur.

Sovyetler Birli i'nde de OECD ülkelerinde oldu u gibi i gücü ve sermaye girdilerinin büyüme hızlarında gerileme olmu tur ancak SSCB'deki azalma OECD ülkelerindeki kadar belirgin olmamı tır. 1973 yılından sonra dikkat çekici olan en önemli olgu, i gücü verimlili inin önemli ölçüde azalması ve sermaye verimlili inin negatif olması sonucu toplam girdi verimlili in de negatif olmasıdır. SSCB'deki gerilemenin bu ülkeye özgü üç nedeni bulunmaktadır:

1. Mikroekonomik etkinsizli in artması,
2. Askeri harcamaların artan yükü,

3. SSCB'nin sahip oldu u bazı önemli do al kaynak avantajlarını tüketmi olmasdır.

Piyasa ekonomisi yerine merkezi planlamaya dayalı güdümlü bir ekonomi niteli indeki Sovyet sistemindeki mikroekonomik etkinsizli in çe itli nedenleri bulunmaktadır. Sermaye ve di er hammaddeler, maliyetlerinin altındaki fiyatlarla sa landı ı için kaynaklar israf edilmi ve yöneticiler gelecekteki olası kıtlıklara kar ı sermaye ve hammaddeyi a ırı stoklama e iliminde olmu lardır.

Ekonomi ile ilgili do rudan düzenlemelerin birçok boyutu vardır.Tarım ve hizmetler sektöründe sınırlı ölçülerde özel giri ime izin verilmi tir. Devlet sektöründe kaynak da lımını yönlendiren merkezi bürokrasi azalmı tir. Devlet fabrikalarına, talebi kar ılamak ve dı ticaret yapma konusunda bazı özerklikler verilmi tir. SSCB'de ekonomide ve sosyal hayatta beklentiler artmı tir ve bu nedenle ya am standardını yükseltmek amacıyla Perestroika (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) Politikaları uygulanmı tir.

a) Kalkınmanın Finansmanı

ktisadi kalkınmanın finansmanı, geli mekte olan ülkelerde ki i ba ına gelirin ve ya am standartlarının, ulusal gelirin yükseltilmesi için gerekli kaynakların sa lanması ile u ra ır. üretim artı ı, kalkınmakta olan ülkelerin iktisat politikasının tek amacı de ildir. Ancak, pek çok ülkenin büyüme politikalarının önemli bir kısmını ulusal gelirin artı hızını yükseltmeye yönelik politikalar olu turur.

Çünkü büyüme, genel refah artı ının, istihdam olanaklarının artı ının, servet ve gelir da ılımının iyile tirilmesinin, konut, haberle me ve insan gücü kaynaklarının geli tirilip iyile tirilmesinin ön artı olarak kabul edilir.

Büyüme, ülkenin gerçek kaynaklarının, sermaye malları üretimine aktarılmasını gerektirir. Sermaye malları fabrika, makina, altyapı ve e itim tesisleri gibi hemen tüketilemeyen fakat gelecekte bir gelir akımı yaratacak olan mallardır. Sermaye birikimi için gerçek kaynaklar üç kanaldan sa lanmaktadır:

İki, cari tüketimden vazgeçilerek ülke içinde serbest kalan kaynaklar, ikincisi dış ticaret yolu ile sağlanan kaynaklar, üçüncüsü de uluslararası yardım ve borçlanma yolu ile ülkeden transfer edilen kaynaklardır. Burada üçüncü ik yani dış yardım ve borçlanma yolu ile sağlanan kaynaklar üzerinde durulmaktadır.

Kalkınma hamlesi içine giren azgeli mi ülkeler, e er iç tasarrufları yetersiz ise, kalkınmalarını finanse edebilmek için dışarıdan kaynak temin ederler. Kaynak transferlerinin belli ba lı araçları uluslararası yardımlar, uluslararası borçlar ve özel yabancı sermaye yatırımlarıdır.

b) Kalkınmanın Finansmanında Dış Kaynaklar

Geli mekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde kar ı kar ıya buldukları temel sorunlardan birisi ulusal tasarrufların yeterli düzeyde olmamasıdır. Ulusal tasarrufların yetersiz kalması kalkınmanın finansmanında dış tasarrufların önemine i aret etmekte ve bu tasarrufların ülkeye çekilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yabancı özel sermaye geli mekte olan ülkelerin kalkınmasında bir dış finansman kayna ı olarak önem kazanmaktadır.

Yabancı özel sermaye ülkeye doğrudan sermaye yatırımı ekinde ya da portföy yatırımı ekinde gelebilir. Portföy yatırımları kısa vadeli ve çok hareketlidir. Bu özellikleri sebebi ile kalkınma için ihtiyaç duyulan sermayeyi karşılayamamaktadır.

Dışer özel sermaye ekli olan doğrudan sermaye aynı zamanda teknoloji, i yönetim ve organizasyonu, entellektüel sermaye gibi unsurları da beraberinde getirir. Bu sermayenin geli mekte olan ülke ekonomisine muhtemel katkıları u ekinde ifade edilmiştir;

1. İç tasarruf ve döviz açığının kapatılmasına katkı yaparak geli mekte olan ülkelerin kar ı kar ıya bulunduğu 'Nurkse' un fakirli in kısır döngüsünü kırmaya yardımcı olması,
2. Sermaye birikimine katkı sağlanması,

3. Teknolojik geli meye ve yeni teknoloji transferine imkan sa laması,
4. İ l yönetimi ve organizasyon bilgisi sa laması,
5. Reel ücretleri ve istihdamı artırması,
6. Rekabet gücünü artırması,
7. Vergi gelirlerini artırması,
8. Üretimi ve ihracatı te vik etmesi,
9. Kaliteyi yükseltmesi,
10. Be eri sermayenin geli imine katkıda bulunması,

Bu ekilde sıralanan olumlu etkileri yanında do rudan özel yabancı sermaye hareketlerinin olumsuz sonuçlarının da olaca ı muhakkaktır. Yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye gelme amacı kar maksimizasyondur. Elde etti i kar kendi ülkesine aktarılacaktır.

Çevre kirlili i, sa lık, güvenlik gibi sorunları beraberinde getirebilmektedir. Do rudan yabancı sermaye yatırım-tasarruf aç ını kapatmak yerine rantları toplayıp ve yerel sermaye piyasaları ile döviz piyasasına giri te sahip oldu u tercihli giri yoluyla sermayeyi kendi ülkesine götürmek suretiyle iç tasarrufları ve yatırımları azaltır.

Çokuluslu irketler vasıtasıyla hareket eden do rudan özel sermaye döviz aç ını kapatmak yerine yaptıkları üretimde ithal girdi kullanmak suretiyle geli mekte olan ülkelerde döviz aç ını daha da büyütmektedir.

Dı finansman kaynaklarının önemli bir kısmını olu turan dı borçlar, geli mekte olan ülkelerin kalkınmalarında özellikle II. Dünya Sava ı sonrasında önem kazanmaya ba lamı tır. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kurulu ların olu turulmasıyla birlikte geli mekte olan ülkelerin dı borçlanma imkanları artırılmı tır.

Teorik olarak makul bir seviyedeki dış borcun ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı pozitif etkilemesi beklenir. Ancak aldıkları borçları verimli alanlarda ve etkin bir şekilde kullanamayan ülkelerin ekonomilerinde pozitif etki yerine ya adıkları sorunların arttı ı tecrübe edilmiştir.

Dış yardımlar kısmen veya tamamen kar ılıksız olarak sağlanan dış sermayedir. Geli mekte olan ülkeler için bu tasarrufların kar ılıksız olması büyük önem ta ımaktadır. Ancak yine tecrübe edilen gerçek, ekonomik bir kar ılı ı olmasa bile dış yardımların siyasi bir kar ılı ık beklentisi ile verilmiş olmasıdır.

Dış yardımlar, gelişmiş ülkelerin geli mekte olan ülkelere siyasi, ekonomik, askeri ve diğer konularda yaptıkları tamamen veya kısmen kar ılıksız sermaye transferleridir.

II. Dünya Sava ı sonrasında ABD, Sovyetler Birli i' nin tehditlerine ve komünizmin yayılmasına karşı dış yardım programını uygulamaya koymuştur.

Dış yardım yapmanın veya almanın temel gerekçesi, yoksullukla mücadele etmek; yardım alan ülkenin yoksulluk nedeniyle esasen yetersiz olan kaynaklarına takviye yapmaktır.

Do al felaket, deprem ve açlık gibi hallerde yapılan yardımlara ve bunların faydasına herkes inanmaktadır ve bu tip yardımlar buradaki incelemenin konusu değildir. Dış yardım konusunda asıl tartışma, kalkınma amaçlı dış yardım alan ülkelerin kalkınma sürecinin dış yardımdan nasıl ve ne yönde etkilendi idir.

Uygulamada, dış yardım, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerin ekonomik problemlerinin çözümünü engelleyerek yardım alan ülke için bir zarara dönüşebilir. Dış yardımın amacını iyi anlayabilmek için Amerika Birleşik Devletleri' nin dış yardım tarihini bilmek önemlidir.

Cohen'in belirtti i üzere "... so uk savaşın ortaya çıkardığı dış yardım hiç bir zaman gerçek anlamda ülkelerin kalkınmasına yardım etmemiştir Dış yardım, yıllardır en

azından 1961 tarihli Dış Yardım Kanunu'ndan beri komunizmle savaşmak için kullanılan bir Amerikan ekonomik silahıdır²⁷.

Dış yardımın asıl amacının, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelere yardım etmek olmadığı hakkında önemli miktarda delil bulunabilir. Gelişmiş bir ülke ile az gelişmiş bir ülke arasındaki temel fark, ikincilerin ekonomik olarak durumlarının zayıf olmasıdır. Yoksa, ekonomik olarak az gelişmiş bir ülke siyasal, sosyal ve kültürel yönden ekonomik olarak gelişmiş bir ülkeyle denk, hatta daha gelişmiş olabilir.

A.B.D. önceki başkanlarından Richard Nixon dış yardımın kendileri bakımından amacını şu cümle ile özetlemiştir. "Dış yardımın amacı başka ülkelere yardım etmek değil kendimize yardım etmektir." Bu çerçevede Cohen "... dış yardımın ne dışarıya (çünkü amacı Amerika Birleşik Devletleri'ne, daha özel olarak Amerikan şirketlerine yardım etmektir) ne de bir yardım olduğu (çünkü dış yardımın çoğu, ekonomik olarak az gelişmiş ülke vatandaşlarına yardım etmek yerine sorunlarını artıracak niteliktedir) ifade etmiştir.

Amerikanın yaptığı dış yardımların çoğu, Amerikan iş dünyasına yapılan bir subvansiyon niteliindedir. Çünkü Amerikanın yaptığı dış yardımlar, ekonomik olarak az gelişmiş ülkeler içerisinde kullanılmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Kanunlarına göre, askeri yardımların yüzde 90'ı, gıda yardımlarının yüzde 90'ı, karşılıksız yardımların yaklaşık yarısı, A.B.D. mal ve hizmetlerine harcanılmak zorundadır.

Dış yardımın ekonomik olarak yoksul ülkelere yardım edici nitelikte olduğu una dair somut bir kanıt bulmak zordur; buna karşın, dış yardımın yoksul ülkeleri daha çok yoksullaştırdığına dair örnekler bulunabilir. London School of Economics and Political Science Üniversitesinin yapmış olduğu bir çalışmada; dış yardımların, 1971 ve 1990 yılları arasında yardım alan 96 ülkenin ekonomik büyümesinin sağlanmasında çok az bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır.

1985-1995 arası on yıllık dönemde, Afrika Sahrası 170 milyar dolar uluslararası yardım almasına rağmen söz konusu sahranın yaşam standardı yıllık olarak yüzde

²⁷ Cohen, s. 27

iki dusmus ve 1970 yılından bile daha kotuye gitmistir. Bu donemde issizlik 100 milyon kisiyi etkileyerek dorde katlanmis ve enflasyondan arindirilmis gercek ucretler ucte bir oraninda erimistir²⁸.

1960'ların sonunda Amerika yardımları Sili'ye akmiş ve Amerika bunun karşılığında Sili'deki Hukumete, toplumcu politikaları uygulamasını dikte etmiştir. Bu hükümet, söz konusu politikaları iyi bir şekilde uygulayamadığından dolayı hızla orta direğin desteğini ve iktidarı kaybetmiştir. Bu süreçte dış yardım alamadığı için başka yollar arayan Sili hızla piyasa modeline dayanan bir ekonomiye doğru yönelmiş ve ekonomik buyuma ve kalkınmasında önemli aşamalar kaydetmiştir (Bethell, s. 18).

Dış yardım dışında yollar aramayan bir ülke buyuma ve kalkınma sorunlarını çözemez. Bu konuda en iyi örneği Meksika oluşturmaktadır; Meksika sürekli bir şekilde dış yardım alan ülke konumunda olmasına rağmen ekonomisi kronik bir şekilde sorunlarla karşılaşmaktadır (Kars. Bethell, s. 18).

Dış yardımın, ekonomik buyuma ve kalkınmaya hizmet etmemesinin bir başka nedeni, dış yardımın siyasiler ve bürokratlar tarafından savurganlıca veya yolsuzlucakonu yapılmasıdır. Zaman zaman dış yardımlar kullanılarak inşa edilen barajlar, jeneratörler ve diğer büyük yapılar, dış yardımı alan ülkelerin de il dış yardımı veren ülkelerin kalbini kazanmaya yönelmektedir.

Gunumuzde her ne kadar uluslararası kuruluşlar çevre konusunda daha duyarlı görünse de, geçmişte söz konusu kuruluşlar bu konu üzerinde özenle durmamışlar ve yapmış oldukları yardımlarla çevreye zarar verebilecek projeleri desteklemiştir. Örneğin çevre uzmanları tarafından doğaya büyük zarar vereceği ifade edilmesine rağmen Dünya Bankası, Nepal'daki 770 milyon dolarlık Arun River Baraj Projesini finanse etmekten çekinmemiştir²⁹.

Dış yardımın zararları kimi durumlarda, yukarıda anlatılanların aksine, ilk anda doğrudan fark edilememekte, ancak zaman içinde sonuçları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bazı durumlarda dış yardım veren ülkeler, dış yardımı alan

²⁸ U.S. News & World Report, 30 Ocak 1995, s. 32

²⁹ US News & World Report, s. 32

ülkelere pamuk ve seker tarlalarının modernlestirilmesi kosuluyla ucuz kredi onermi lerdir. Soz konusu kosulu kabul ederek ucuz krediyi kabul eden ulkelerdeki çiftçilerden onemli bir kısmı islerini kaybetmişlerdir.

Kimi durumlarda yardımın ko ulu olarak buyuk universitelerin kurulması istenmi tir. Ekonomik olarak az gelismis ulkelerde verilen universite e itimi, ulkenin gereksinimine uygun eleman yetistirme amacına uygun dusmedi inden universite mezunları sürekli olarak issizler ordusuna katılmı lardır. Kalkınmayı amaçlayan az geli mi ya da geli mekte olan ülkelerin ihtiyacı üretim süreçlerine katılabilecek kalite ve donanımda ki iler yeti tirecek ilk ve orta ö retime onem verilmesidir.

Ekonomik olarak az gelismis ulkeler arasında dıs yardımın nasıl da ıtılaca ına ilişkin belirli bir ölçütün bulunmaması bu konudaki soru i aretlerini artırmaktadır. Banglades, El Salvador'dan 24 kat kalabalık ve bes kat daha yoksul olmasına ra men Amerika Birlesik Devletleri tarafından El Salvador'a, Banglades'ten bes misli daha fazla dıs yardım verilmektedir.

Dıs yardım, ekonomik olarak az gelismis ulkelerin kendi iclerindeki gelir da ılımını da bozabilecek etkiler ta ımaktadır. Dunya Bankasının hesaplamalarına gore, 1988'te dusuk gelire sahip ulkelere giden dıs yardımın yalnızca %2'si temel sa ılık hizmetlerine, %1'i ise nufus programlarına gitmiştir.

1980' de Afrika Sahrasında uygulanan resmi kalkınma programlarından bir ilkokul cocu una 1\$, bir ortaokul cocu una 11\$, bir universite gencine ise 575\$ harcama yapılmıştır ki genellikle varlıklı ailelerin cocuklarının gitti i universitelerin o rencilerine bu kadar yuksek miktarda yardım yapılmasının o ulkedeki gelir da ılımını daha da bozaca ı acıktır.

Dıs yardım, yardımı alan ulkelerin uluslararası rekabet gucünü de etkileyebilmektedir. 1980' lerden itibaren Dunya Bankası tarafından dıs yardım, IMF' nin ongordu u yapısal uyum 'structural adjustment' programlarını tesvik etmek amacıyla kullanılmıştır. IMF tarafından ongorulen yapısal uyum programlarının etkisini inceleyen bir calısmada, yapısal de isim programından once dusuk gelire sahip ulkelerin Gayri Safı Milli Hasıla cari hesapları ortalama % 12.3 acık verirken, bu programdan sonra %16.8 cari acık vermeye başlamıştır.

Dış yardım, yardımı alan ülkenin iç rekabet gücüne de zarar verebilmektedir. Gıda yardımı bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Cohen'in işaret ettiği gibi gıda yardımı yerel ürünlerle rekabet etmeye engelimi oldu undan yardımı alan ülkenin tarımını öldürmekte ve bu yüzden daha çok gıda yardımı yapılmasını gerektirmektedir. Hatta bu doğru, yardım alan ülkenin, tarım açısından kendi kendine yeterliliğini kayboluncaya kadar devam etmektedir. Bunun yanında, Cohen, dış yardım yapanların; yalnızca yerel gereksinimleri göz ardı etmekle kalmayıp yerel yapabilmeye bilgisi "know-how" durumunu da göz ardı ettiklerini belirtmektedir.

A.B.D; Sudan'ın güneyindeki bir açlık krizinde, Sudan kadınlarının bu dayı de il sorgumu ekip dikmedeki tecrubesini göz ardı ederek binlerce ton bu dayı Sudan'a göndermiştir. Halbuki sert koşullarında, açlıkla mücadele için sadece sorgum ürünleri önemli bir koruma aracı konumunda bulunmasına rağmen, hiç kimse bu dayılar yüklenmeden bu durumu araştırmayı aklından geçirmemiştir .

Cohen'e göre, 1960 ve 1970' lerde, zengin Kuzey Ülkeleri, Afrika ve Latin Amerikan hükümetlerine, iki büyük petrol krizi ve gıda maddelerinde büyük fiyat düşmesi-ki ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerin ekonomisini büyük oranda tahrip etmiştir- yaşamadan önce büyük miktarda kredi vermişlerdir.

Afrika ve Latin Amerika hükümetleri borç ödemelerini yapabilmek için yeni borç almışlar, alınan borçların %75' inden fazlası ise eski borçların servisinde kullanılmıştır. Günümüzde, genel olarak, Afrika ülkelerinin toplam borcu, onların yıllık üretimlerinin de erini aşmış bulunmakta, Latin Amerika ülkelerin borçlarının faiz ödemeleri ise astronomik bir düzeye ulaşmış bulunmaktadır.

Ödemeler bilançosu açığını finanse edebilmek için, ithal edilen sermaye iç tasarruflara eklenecektir. Eğer sermayenin tamamı yatırımlara kanallene edilebilirse, büyüme hızı bu sermayenin toplam miktarının, sermayenin verimliliği ile çarpımı kadar yükselmeye olacaktır.

Sermaye akımlarının parasal değeri ile borçlanana sağlayacağı mal ve hizmet miktarı bakımından değeri farklıdır. Uluslararası yardımın getirisi, aynen diğer herhangi bir tür sermaye girişinde, sermayenin getirisinin ölçüldüğü biçimde ölçülmektedir: Yardımın faydası, yardımın parasal

de eri ile, borç ödemelerinin sermaye piyasalarından borçlanılsa idi ülkenin ödemek zorunda kalacağı faiz haddi ile iskonto edilmiş de eri arasındaki farktır.

Yardımanın getirisi, fayda-maliyet analizinde olduğu gibi, bir fark olarak ölçülmektedir. Bu hesaplama daha sonra, başlı ögesi veya sermaye akımının yardım kısmı olarak ifade edilen, alan ülke için "karılıksız alınan miktar" ın bulunmasında kullanılmaktadır. Eğer yardım alan ülke, bu yardıma serbest piyasadaki kadar yüksek bir faiz haddi ödüyorsa, üphesiz ki bu yardımda bir başlı ögesinin varlığından sözedilemez.

Eğer yardım, yardımı veren ülkenin mallarını dünya piyasalarında varolan mevcut fiyattan farklı bir fiyatla satınalma artışı ile verilmişse, yardımın faydası da de erinden farklı olacaktır. Borçlu ülkenin satın almak zorunda olduğu malların fiyatları dünya fiyatlarından yüksek ise ve faiz haddi de tavizli bir hadde ilse, borcun yardım ögesi negatif olacaktır.

Borç ve yardım almanın her zaman bir maliyeti vardır. Ancak bu koşul, borç veren ülke için her zaman geçerli değildir. Borç veren ülkenin mutlaka bir maliyeti yüklenmesi veya bir fedakarlık yapması söz konusu değildir. Ancak borç veren ülkenin kendisi bunun için borçlanmak zorunda kalırsa ve aldığından daha yüksek oranda faiz öderse kendi açısından bir fedakarlık söz konusu olabilir.

Borç veren ülkeden kaynak transferi de her zaman gerçekleşebilir. Borç veren ülkenin mali akımının karılığını, azgelişmiş ülkeden sağlayacağı ihracat fazlası ile karılıyıp karılamadığı, bu konuda belirleyici olacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, kalkınmayı gerçekleştirecek sanayi yatırımlarının yapılabilmesi o ülkenin tasarruf hacmine bağlıdır. Fakat, sermaye birikimi geliştirmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri olduğundan bu noktada yetersiz sermaye birikimini karılamak üzere yabancı sermaye devreye girer.

Yabancı sermaye her ne kadar bir borçlanma çeşidi ise de bu tür borçlanmayı diğer olan borçlanma şekillerinden ve uluslararası

yardımlardan (örn. portföy yatırımı gibi) ayırmak gerekir. Çünkü dış borçlanma sonucunda oluşan faiz ve ana para ödenirken, dışarıdan herhangi bir piyasaya ilmine tabii olmaksızın doğrudan sağlanan sermaye veya teknoloji transferi kar ve rant şeklinde geri dönmektedir.

Az gelişmiş ülkelere yabancı sermayenin girişi, XIX. yüzyılın başlarına rastlar. Özellikle İngiltere'nin bu dönemde sömürge ve kolonilere yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye girişinin ilk yılları olarak kabul edilmektedir. ABD kökenli yabancı sermaye yatırımları ise 1918 yılından itibaren etkin olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'de az gelişmiş ülkelerde yatırım yapacak firmaların yatırımlarını teşvik amacıyla "uzun vadeli ve düşük faizli krediler" sağlanmıştır.

Bu uygulamada, yüksek karlar elde etmek yerine, Dünya pazarlarına egemen olma isteğinin payı büyüktür. Bu gelişmelerin sonucu olarak, yabancı sermaye, ana şirketlerin bulunduğu "köken ülke" yerine, ana vatan dışında sınıai faaliyet gösteren çok uluslu şirketler şeklinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Bu yeni oluşum ile birlikte, bazı önemli problemler de çözülmüştür. Örneğin, Japon halkı, ABD kökenli sermayenin ülkelerine girmesine karşı çıkarken, çok uluslu şirketlerin, sayılarının ve faaliyet alanlarının büyümesini özendirici politikalar uygulamışlardır.

Bir başka örnek, Brezilya'da yerli halka nazaran, göçmen ve melez halkın ekonomik ve sosyal yaşamda egemen olması nedeniyle, yabancı sermayenin bu tip engellerle karşılaşması olmuştur.

Zamanla, sermayenin uluslararasılaşması nedeniyle, yabancı sermayenin birçok ülkede gelişmesini de izlemiştir. Artık amaç sermayenin fiyatının ucuz olduğu yerde elde edilerek, en yüksek karı getirecek alanlarda kullanılmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda, milliyetçi (ethnocentric), uluslararası (polycentric) ve uluslararası (geocentric) politikalar uygulanmıştır³⁰.

³⁰ Halil Seyido lu, a.g.e., sf. 664.

Yabancı sermayeli çokuluslu bu kuruluşların, örgütleni şekilleri genellikle şöyledir:

1. Sermayenin hangi alanlara yöneltilmesi, sermayenin ana vatanı olan ülkede belirlenen ve yerli şirketlerle hemen hemen aynı politikalarla yönetilen çokuluslu şirketler.
2. Yatırım politikaları, sermayenin kökeni olan ülkedeki merkezden belirlenmekle birlikte, uluslararası piyasalara girebilmek için "her türlü uygulamaya açık" olan uluslararası şirketler.
3. Herhangi bir ülkeye bağımlı olmayan çeşitli uluslardaki sermayedarların oluşturdukları transnasyonel şirketler.
4. Uluslararası bir kuruluş tarafından kontrol edilen uluslararası şirketler.

Uygulamaya bakıldığında genel eğilimin, yabancı sermayenin doğrudan zararları minimize edici bir pazarlık sisteminden yana olduğunu görülmektedir. Böylelikle sermaye, teknoloji ve yönetim bilgisi unsurlarından sadece biri veya ikisi kabul edilmektedir. Bu unsurlardan herbiri için belli bir hedef oluşturularak, yabancı sermayeyi kalkınmayı hızlandıran bir biçimde politikalara bağlayan ülkeler de vardır.

Ayrıca, yabancı sermayenin gelişimini serbest bırakıp, daha sonra belirli kurallara bağlamayı tercih eden ülkeler de vardır. Ancak bu tür uygulamalar, ülkeye yabancı sermaye girişinin devamlılığını etkileyici değildir. Pek çok gelişmekte olan ülkede ise, yabancı sermayeli kuruluşlar genellikle hiçbir seçime tabii tutulmadan çalışmaktadır.

Ancak, kendi aralarında rekabet ederek güçlü olanın üretime hakim olmasının amaçlandığı bu tür bir yabancı sermaye politikası, fiyat mekanizmasının geçerli olduğu piyasalarda mümkün olur. Aynı zamanda, yerli sermayenin sınırsız bir şekilde gelen yabancı sermaye ile rekabet etmesi imkansız olduğundan, yerli sermayenin gelişmesi de az olacaktır.

2) Yabancı Sermayenin Kalkınma Çabalarına Etkileri

Ulusal sınırları aarak geli mekte olan ÷lkelere yñnelen yabancı kaynaklar, bu ÷lkelerde uygulanan siyasi ve ekonomik politikalara, bölgesel ve demografik geli meler yanında yabancı sermayenin hangi ekilde ÷lkeye girdi ine ba lı olarak büyüme, tasarruf, yatırım, tüketim, döviz kurları ve cari i lemler dengesi ve enflasyon gibi makro-ekonomik büyüklükler üzerinde farklı etkiler yaratabilmekte ve bu etkilerin ortaya çıkarabilece i sosyal yansımalarla birlikte sermaye hareketleri ile kalkınma arasında belirgin bir ili ki kurulmaktadır.

Kalkınma çabalarının finansmanı için yeterli kayna a sahip olmayan azgeli mi ÷lkeler, yabancı sermayenin geli ini sa layarak bu eksikliklerini gidermeye çalı mı ladır. Tartı ılageldi i üzere, bu kaynakların ÷lke içi tasarrufa katkısı ile ilgili çe itli bakı açıları ve görü ler mevcuttur.

Bunlardan birisi, yabancı sermayenin yurtiçi tasarrufların artırılmasına katkıda bulundu udur. Bu katkı yabancı sermayenin ÷lkenin toplam kaynaklarının arzında artı yaratıp harcamaların boyutunu artırmak eklinde gerçeikle mektedir.

Buna göre kar ıt görü ise yurt içi kaynaklara ilave edilecek sermayenin yatırımlardan çok tüketime gidece i ve dolayısı ile özel ve kamu tüketimini artırmak için kullanılacak dı kaynakların ÷lke içi tasarruflarda bir artı yaratmayaca ı eklindedir.

Aynı görü ün devamında yabancı sermayenin artı ı ile olu an borç yükünün yurtiçi tasarrufların önemli bir bölümünün yatırımlara dönü meden yurt dı na kaynak transferi için kullanılmasına, tüketici kredisi ve tüketim malı ithalatını kamçılıyarak iç tasarrufları kovucu etki yaptı na de inilmektedir.

Sermaye hareketlerinin bir di er etkisi yerli paranın yabancı paralar kar ısında de er kazanmasıdır. Uluslararası sermaye hareketleri ÷lke içindeki döviz miktarını artırmakta, bu ÷lke parasının de erli hale gelmesini tetiklemekte, ihraç ürünlerinin fiyatlarının artması sonucu

ihracat dü mekte buna kar ılık ucuzlayan ithal malları sebebi ile ithalatta artı görölmektedir. Sonuç cari i lemler aç ının büyümesidir.

Geli mekte olan ölkelerin kalkınması için dı yardımın mı yoksa dı ticaretin mi daha faydalı oldu u tartı ılımtır. Buna göre, belli bir geli mi lik düzeyine ula an geli mekte olan ölkelerin ihracatını artırabilmeleri kalkınma için daha sa lam biir temel olu tururdu. Bununla birlikte kısa dönemde tasarruf aç ının kapatılmasında artsız olarak yapılan dı yardımların kalkınma bakımından çok önemli bir rol üstlenece i açıktır.

Dı yardımların miktarını belirlemede geli mi ölkelerin politik ve ideolojik tercihleri insani duygulardan çok daha büyük bir rol oynamaktadır. So uk sava döneminde Batı ile Do u Blokları arasındaki siyasi ve ekonomik rekabetin ortaya çıkard ı dı yardımlar, Do u Blokunun 1990' larda çözülmesi ile büyük ölçüde önemini yitirmi tir. Dı yardıma muhtaç geli mekte olan ölkeler bu durumdan olumsuz etkilenmi lerdir.

Dı yardımların, yardımı sa layacak devlet tarafından mı ya da uluslararası bir kurulu tarafından mı verilmesinin az geli mi ölkelerin kalkınmasına fayda bakımından daha iyi olaca ı da tartı ma konusu olmu tur.

Burada yardımın, yardımı sa layacak ölkelerin yerine, bu i te uzmanla mı bir kadro ile ihtiyaç duyulacak yardımın daha do ru tespit edilerek ihtiyaç içindeki ölkeleri tavrı bakımından zora sokmadan uluslararası bir kurulu tarafından yapılmasının daha do ru olaca ı görü ü baskındır. Ancak, yine ya anan gerçek durum genellikle yardımların sa layan ölkelerin tarafından verildikleri yönündedir.

a) Olumlu Etkileri

Genellikle yabancı sermaye transferi yapan ölkelerin, bu sermayenin yanı sıra teknoloji, yönetim becerisi ve ihracatı artıracak olanakların da, ölkelerin ekonomisine gelmesini amaçlamaktadır.

Buna kar ın yabancı sermayenin o ÷lkede yatırım yapmasında bol ve ucuz do al kaynaklar, dü ÷k ücret ve vergiler, yüksek faiz oranları, kar oranında kısıtlayıcı herhangi bir engelin bulunmaması, yabancı yatırımlar konusunda liberal yasaların varlı ı, yeni ve geni bir pazar bulma olana ının yanısıra risk faktörü de önemli bir rol oynamaktadır.

Yabancı sermaye bir ÷lkeye ilk a amada, üretim ve pazarlama alanında ya da her iki alanda birden yatırım yapmak amacı ile gelir. Yabancı sermaye ikinci a amada ise, ihracata geçmek ister.

÷lkeye giren yabancı sermaye, ÷lkenin tasarruf oranına veya sermaye birikimine bir nevi katkıdır. Dolayısı ile, yabancı sermaye ile amaçlanan, ÷lkenin üretim kapasitesinin artırılması ve aynı zamanda ÷lke ekonomisinde yer alacak yeni yatırımların ihracatı, özellikle de sanayi malları ihracatını artırmasıdır. Yalnız bu geli me büyük ölçüde, gelen sermayenin büyüklü üne, yani teknolojik ölçek büyüklü üne, faaliyet süreci ve verimlilik gibi ko ullara ba lıdır.

Yabancı sermaye az geli mi ÷lkeye teknolojik yenilikleri de beraberinde getirir. Bu da dolaylı olarak istihdamın artmasında geni letici bir etki yapar. Bu geli mi teknoloji, Bir yandan verimlili i artırırken, di er yandan da üretim maliyetini dü ürür.

Yabancı sermayenin davet edili nedenlerinden bir di eri, ÷lkeye geli mi ileri teknolojiyi transfer etmesidir. Tek neden iç tasarrufların ve yatırımların yetersiz olması de ildir. Aynı zamanda az geli mi ÷lkeler ihtiyaç duydukları teknolojiyi elde etmek için, ya istedikleri teknolojinin patent hakkını satın alırlar, ya da bu teknolojiyi belli bir yüzde ile kiralarlar.

Yabancı sermaye, teknolojinin yanında üretim yönetimi ve i letmecilik alanlarındaki son yenilikleri de beraberinde getirmekle, az geli mi ÷lkelerdeki üst düzey yöneticilerin yeti mesine de katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermaye ile birlikte transfer edilen teknoloji, geli mi ÷lkelerde talep edilen çe it ve nitelikteki mal üretimini sa layarak, az geli mi ÷lkenin ihraç yapabilme olanaklarına katkıda bulunmaktadır.

Bununla beraber, yabancı sermaye geni bir dı pazar olana ını da beraberinde getirdi inden, az geli mi ülkelerin dı pazar bulma sorunlarının üzülmesine de katkıda bulunmaktadır.

Yabancı sermayenin, azgeli mi ülke ekonomisine sa ladı ı di er bazı katkılar  yle sıralanabilir³¹:

Sava ların ve uzun süreli ekonomik bunalımların fakirle tirdi i bazı ülkeler, mevcut imkanları ile ancak günlük ihtiya  larını kar ılayabilirler. Bu kaynaklarından tasarruf etmek gibi bir imkanları yoktur. Ya da yine bu kıt kaynakları ile, ülkelerinde iktisadi kalkınmayı ba latacak büyüklükte sermaye yatırımlarına giri meleri mümkün de ildir. te yabancı sermaye, onların bu yatırımlarını ger  ekle tirebilecekleri kaynakları sa lar.

Dı finansman sermaye birikimini hızlandırarak kalkınmayı  abukla tırır. Geli mi haberle me imkanı, azgeli mi ülke halkını bir an evvel yüksek hayat standardına ula maya te vik etmektedir. Dı finansman, yabancı sermaye yolu ile giri ilen büyük çaptaki sermaye yatırımları, halkın bu beklentisini kar ılar nitelikte olacaktır. Birbirini tamamlayan ve destekleyen yatırımlar aynı anda ba arılırsa, çok daha yüksek miktarda verim elde edilecektir.

Uzun vadede, sürekli dı kaynak sa lanaca ı d  ünülürse, daha uzun vadeye dönük sermaye yatırımları planlanabilir. Bu durumda, kısa sürede verim elde etmeye yönelik yatırım zorunlulu u ortadan kalkacak, kalkınma i Çin gerekli olan, ancak çok uzun vadede verim elde edilebilecek olan yatırımlara giri ilebilir.

Yabancı sermaye temini yolu ile, tüketim harcamalarını daha yüksek seviyelerde muhafaza etmek mümkün olur. Sa lanacak üretim artı ı, insanların moral motivasyonunu yükselterek, daha etkili çalı malarına da tesir edecektir. Politik ortam da bu durumdan olumlu olarak etkilenecektir. Ayrıca, kalkınmayı sa layacak yatırımlar i Çin bor  lanılan miktar yıllara yayılarak u anki neslin çok daha fazla fedakarlık

³¹ Zeyyat Hatibo lu, Uluslararası ktisat-II, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım leri A , 1996, sf. 143.

göstermesi engellenmi olacaktır. Sonuçta, e it bir borç da ılımı sa lanmaya çalı ılacaktır.

Dı finansman, hızlı kalkınma hareketlerinin neden olaca ı enflasyona da engelolabilir. Bu açıdan da olumlu etkileri vardır.

Daha önce de izah edildi i gibi yabancı sermaye, ödemeler bilançosu problemlerini çözmek bakımından da olumlu etkiye sahiptir. Çünkü, az geli mi ülkeler, üretim araçlarının temini için büyük ölçüde dı kayna a gereksinim duyarlar.

leri teknoloji ve büyük sermaye gerektiren birtakım makineleri veya di er üretim araçlarını kendi imkanları ile üretemezler. Ayrıca, bunu sa lamak için dövize ihtiyaç duyacaklardır. Bu açıdan, kalkınma hamlesi içindeki ülkeler, daima dı ödeme problemlerine sahiptirler. Dı finansman, bu problemlerin çözülmesine de olumlu katkılar sa lar.

Son olarak da, sermaye transferi veya dı finansman, uluslararası i bölümü ve ihtisasla mayı artırarak, tüm ilgili ülkelerin refahının artmasına katkıda bulunacaktır

b) Olumsuz Etkileri

Yabancı sermayenin bütün bu faydalarının yanısıra, planlı ve bilinçli kullanılmadı ı taktirde, bir takım olumsuzluklara da neden olabilece i unutulmamalıdır: Gelir da ılımının bozulması, refah düzeyinin dü mesi bazı olası olumsuz etkileridir³².

Yabancı sermayenin ekonomiye bir maliyeti vardır: Kar transferleri, lisans ödemeleri gibi unsurların olu turdu u bu maliyetler, her yabancı sermaye yatırımının beklendi i gibi olumlu sonuçlar do urmasını engelleyebilir. Yani, her yabancı sermaye ülkenin kalkınmasında faydalı olmayabilir.

Yabancı sermaye açısından amaç ço unlukla karlılık oldu undan, üretim lüks mallara ve gösteri mallarına kayarak, yeni tüketim kalıplarının ve

³² Zeyyat Hatibo lu, a.g.e.

dolayısı ile de toplumda, sosyal açıdan farklı kesimlerin oluşmasına neden olabilir.

Bu noktada karar verebilmek için yabancı sermayenin ekonomiye katkısı ile getireceği maliyetin karla tırılması arttır. Eğer hesaplanan fayda / maliyet oranı birden büyükse, gelen sermayenin ülke ekonomisine katkısının olumlu olacağı kabul edilir.

Yasal uygulamalar çerçevesinde gelen sermayenin yatırım yapmasında rol oynayan bazı faktörler mevcuttur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Yabancı sermayenin gelmesindeki en büyük faktör, sermayenin az olmasından dolayı, bunun getirisi olan faiz oranının yüksek olmasıdır.

Az gelişmiş ülkede üretim maliyeti, sermayenin geldiği ülkeye nazaran daha düşük olacaktır. Çünkü, iş gücü miktarı fazla ve bu sebeple de ücreti düşüktür. İş gücünün örgütlenme oranı yoktur. Örneğin, 1970' lerde aynı iş için Singapur' da Amerika' ya göre 10 kat daha ucuz ödeme yapılmakta idi. Bu da yabancı sermayenin bu ülkeye gitmesinde önemli bir neden olmuştur.

Yabancı sermaye, karını maksimuma yükseltmeyi amaçladığı için, vergilerin düşük olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Çünkü elde edeceği kar oranı, bu ortamda daha yüksek olacaktır. Üretimi en düşük maliyetle gerçekleştirmek karın yükseltilmesinde çok önemli bir noktadır.

Bu yüzden, yatırımın yapıldığı ülke pazarının büyüklüğü, iş gücünün ucuzluğu yanında hammadde ve enerji kaynaklarına yakınlığı da yabancı sermayenin gelmesinde etkili olacaktır. Yoksa, amacın gerçekleştirilmesi yani düşük maliyetlerle yüksek karın yakalanması mümkün olmayacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra, siyasal istikrarsızlık da bu ülkelere yapılan dış yatırımları etkileyecektir. Daha da önemlisi, devlet yabancı sermayenin gelmesi, yerli sermayenin dahi yurtdışına transferine neden olacaktır. Bunun sonucu olarak da sermaye, gelişmiş ülkelerdeki büyük bankaların elinde toplanacaktır.

3) Yabancı Sermayenin Azgeli mi Ü lke Pazarına Giri i

Ticaret ili kilerinin devlet kontrolünde oldu u Çin, Küba gibi ö lkelerde dahi, yabancı yatırımın gerçekte tirilmesine olanaklar sa lanarak, yabancı sermaye ö lkeye davet edilmi tir. Ancak yabancı sermaye de transfer oldu u ö lkenin artlarına ve bakı açısına göre de i ik finansman ve i letme biçimleri geli tirmi tir;

1. Pazara giri ekli: Yeni tesisler kurmak yerine, ö lkede mevcut bulunan tesislerin satın alınarak i letilmesi.
2. üretim: Yerli sermaye ile anlaarak, sipari üzerine üretim yapılmaması, dolayısı ile de yavru irket kurulmasına gerek duyulmaması.
3. Kar transferleri: Yeni kurulacak irketlerde, yerli sermayenin yarısı hisseye sahip olması ekinde hareket ederek, ortaya çıkabilecek olan bazı problemler bertaraf edilmi tir.

Bunun dı nda, genellikle faiz ve kar payı elde etmek amacıyla, tahvil ve hisse senedi alarak, dolaylı yoldan gelen yatırımlar, yabancı sermaye tanımının dı nda tutulmaktadır. Bu türden yatırımlar, portföy yatırımları diye adlandırılırlar. Portföy yatırımları, uzun vadele fon sa larlar.

Yabancı sermayenin di er bir geli ekli de, döviz sıkıntısı çeken az geli mi ö lkelerde rastlanılan mevduat eklidir. Ancak, bu yolla kısa vadeli döviz giri i sa lanırken, yabancı sermayeye develüasyona kar ı kur garantisi, yüksek faiz uygulaması gibi bazı avantajların sa lanması gerekmektedir. Aksi taktirde, ö lke için gerekli olan dövizin transferi ba ka türlü mümkün olmayacaktır.

Son yıllarda yabancı sermayenin geli indeki yeni ekillerden birisi de "leasing" (kiralama) dır. Özellikle likidite sorununun ya andı ı ekonomilerde leasing, önemli bir finansman kayna ı olarak devreye girmi tir. Leasing özellikle çokuluslu firmalar tarafından siyasal açıdan risk ta ımakta olan ö lkelerde kullanılan teçhizatlara uygulanıp, riski çe itli irketlere da ıtarak olası zararları azaltmak amaçlanır. Güney

Kore, sabit yatırımlarının büyük bir kısmını finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Leasing uygulaması işletmenin veya teçhizatın kiralanması (uçak, bilgisayar, telefon vb) veya finansal kiralama gibi şekillerde gerçekleştirilmektedir.

Finansal kiralama, kiralanılan yatırım mallarının mülkiyetini ana firmaya bırakırken, kullanım hakkını da kiralayana vermesi açısından, az gelişmiş ülkelerin sanayileri için daha rasyonel bulunarak tercih edilmektedir. Bunun yanında, kiralayana dönem sonunda satın alınması gibi olanakların tanınması da, işletmelerin finansman kaynaklarını artırıcı etki yapmaktadır.

4) Yabancı Sermaye Çeşitleri

Sermaye akımlarının bir ayrıma tabi tutulması gerekirse, bunlardan ilki sermaye akımının özel kaynaklardan veya resmi kaynaklardan gelip gelmediğidir.

Resmi kaynaklar, ya iki taraflı olarak hükümetler veya çok taraflı olarak uluslararası örgütler olabilir. Özel akımlar ise, yabancı özel yatırımlar veya ihracat kredisi sağlanması şeklindedir.

Ancak, giderek özellikle Avrupa para piyasalarında artan yöntem, uluslararası piyasaya özel tahvil sürmektir.

Resmi sermaye akımları konusunda ise, OECD'nin Kalkınma Yardım Komitesi (Yardım veren belli başlı ülkeleri temsil eden Development Assistance Committee), resmi kalkınma yardımlarını bütün diğer sermaye akımlarından ayırır. Resmi kalkınma yardımı rakamları, toplam sermaye akımlarından başlı ögesi olmayan tüm yardımlar, özellikle de kalkınma amacıyla verilmeyen yardımlar çıkarılarak hazırlanır.

Resmi kalkınma yardımları da; başlıklar (teknik yardım dahil), tavizli borçlar (borç alan veya borç veren ülkenin parası ile ödenebilecekler), aynı yardım, satıcı kredisi, tazminat ve onarım ödemeleri şeklinde gerçekleştirilir. Bir borcun, resmi kalkınma yardımı sayılabilmesi için, başlı ögesinin, sermaye akımının en az % 25'i olması gerektiği belirtilir.

Özel yabancı sermaye giri i, resmi kalkınma yardımı ve di er akımların (amortizasyon hariç, kar ve faiz ödemeleri dahil olmak üzere) toplamına net mali kaynak akımı denir.

5) Sermaye Akımında Fayda / Maliyet Analizi

Sermaye akımları farklı nitelikte olduklarından dolayı, bunların birbiri cinsinden de erini ölçebilmek için ortak bir ölçüm yöntemine gereksinim duyulur. Ba ı ların ve borçların de eri, tabii ki aynı de ildir. Çünkü borçlar, faiziyle birlikte geri ödenmek durumunda iken, ba ı lar için böyle bir durum söz konusu de ildir.

Bahsedilen, birbiri cinsinden aynı de eri hesaplama yöntemi ise, çe itli sermaye akımlarının ba ı ögesini hesaplama, yani parasal akımla gelecekteki borç ödemelerinin serbest piyasa faiz haddi ile iskonto edilmi tutarı arasındaki farkı bulmaktır.

Bu eilde, uluslararası yardımdan do an kazancın ölçüsü tespit edilmi olur. Herhangi bir geri ödemeyi gerektirmeyen ve sadece ba ı tan olu an sermaye giri i ile, bu giri in nominal de eri birbirine e ittir. Borç anaparası ve faiz ödemesi gerektiren sermaye giri inin de eri ise, nominal ge erinden dü üktür.

Ne kadar dü ük olaca ı da, gelecekteki borç ödemelerini iskonto ederken kullanılan faiz haddine ba lı olacaktır. E er ödenecek faiz haddi, serbest piyasadan alınan borçların faiz haddinden daha dü ükse, bu akımdan elde edilecek kazancın de eri pozitif olacaktır. Ama faiz haddi, serbest piyasa faiz haddinden yüksekse, kazanç negatif olacaktır. Çünkü, borç alan ülke ödemesi gerekti inden daha çok borç ödemesi yapmak zorunda kalacaktır.

Borç veren ülke açısından ele alındı ında, kullanılması gereken iskonto oranı, bu borcu verebilmek için borç alındı ı taktirde ödenmek zorunda kalınacak faiz haddi olmalıdır.

Bu durumda ise, ba ı ögesi ödünç veren ülkenin tavizli faizle borç vermesinden do an maliyetle ölçülecektir. E er borç veren ülke, kendi iç

yatırımlarından fedakarlık ederek bunu yapıyorsa, iskonto oranının ödünç veren ülkenin borçlanmasının maliyeti oldu u kabul edilir.

Borcun, borç alan ülkeye sağladığı kazancın, borç veren ülkeye yüklediği maliyete eşit olabilmesi için, ödünç alan ülkenin kullandığı iskonto oranının, borç veren ülkenin kullandığı orana eşit olması gerekir.

Eğer borç veren ülke, borç alan ülkeden daha düşük bir iskonto oranı kullanıyorsa, fayda maliyetten yüksek olacak ve sermaye transferi toplam refahı artıracaktır. Ama, borç veren ülkenin kullandığı iskonto oranı, sermaye akımına uygulanan faiz oranından daha düşükse, sermaye transferinin borç veren ülkeye getirisinin pozitif olacağı da bir gerçektir.

Borcun başlangıcı da, faiz oranı da çeyitli etmenlerce belirlenir; Öncelikle, borcun verildiği ve ilk borç ödemesinin yapıldığı zaman arasında ödemesiz bir dönem vardır. İşte borç alan ülke, bu ödemesiz dönemin uzunluğu kadar sübvansiyonlu faiz haddinden yararlanmış olur. İkinci olarak, borcun süresi gözönüne alınır:

Borç ödendikçe, kalan meblağ üzerinden sağlanan faiz sübvansiyonu azalmaktadır. Yani, borcun süresi uzadıkça, zaman içinde sağlanan sübvansiyon da o kadar yüksek olacaktır. Faiz haddi düşük olan borçlar, genellikle daha yararlı gibi görünürlerse de, eğer ödemesiz dönemleri daha kısa süreli ise, esasında daha pahalıya malolacaklardır.

Eğer verilen borç, çeyitli kısıtlamalara tabii tutulmuşsa, yine faydası görüldüğü kadar değer taşımayabilir. Böyle ki; eğer ödünç alınan fonların nerede harcanabileceği konusunda ya da nasıl kullanılabileceği konusunda sınırlamalar konulmuşsa borç alan ülke, sağladığı yabancı kaynağı kendi ekonomisine en akılcı biçimde kazandırma serbestisinden yoksun olacaktır.

Harcama sınırlamaları yaygın olarak, kredinin yardım veren ülkeden yapılacak alımlar için kullanılması eklindedir. Satınalma sınırlaması olarak da adlandırılan bu yöntem en çok uygulanan kısıtlama biçimlerindedir. Eğer borç alan ülke, istediği malları, istediği piyasadan

ve alabilece i en ucuz fiyattan satın alamıyorsa, yardımın gerçek de eri dü ürülmü demektir.

Kullanım sınırlamaları ise, genellikle belirlenmi bir projenin döviz ihtiyacını kar ılamaya ili kindir. Yani borç veren ülke, belli bir projenin gerçekle tirilmesinde kullanılmak üzere kaynak sa lamaktadır. Kısıtlama konusundaki di er bir uygulama da, hem proje hem de borç veren ülkenin mallarını satınalma artının konulmasıdır. Burada ise çifte ko ulluluk söz konusudur.

Bu artlarda ülkeye gelen yabancı sermaye, borç alan ülkeye di erlerinden daha pahalıya malolabilir. Çifte ko ulluluk durumunda yüklenilmesi olası di er maliyetler de; ödünç alan ülkenin en ucuz piyasadan mal alamamasından do an maliyetler, desteklenen projenin ödünç alan ülkenin kalkınma programına ve teknolojik yapısına uygun olmamasından do abilecek maliyetler, projenin döviz ihtiyacının gere inden çok daha yüksek tutabilece inden do acak maliyetler, pe inen zorunluluk altında bırakılmı olan ülkenin satıcılar tarafından bilerek istismar edilmesinden do abilecek olan maliyetler ekinde sıralanabilir.

Bu ekinde sınırlandırılmı , ba lı kaynakla yapılacak ithalatın a ırı maliyeti, borç veren ülkeye verilmı bir tür ihracat sübvansiyonudur. Bunun nedeni incelendi inde, verilen borcun ko ullu olmaması durumunda, borcu veren ülkenin rekabetini sürdürebilmesi için kendisinin sübvansiyon vermesi gerekti i görülür. Yani, ko ullu olarak yardım sa lanması, borç veren ülkeyi ihracat sübvansiyonu verme yükünden kurtarır³³.

Bhagwati, geli mekte olan ülkelerin, geli mi ülke ihracatçılarına verdikleri sübvansiyon üzerinden ayrıca faiz ödemek zorunda bırakılmalarını iddetle ele tirmektedir. Geli mekte olan ülkeleri, hiç olmazsa faiz yükünün bir kısmından kurtarmak onlara çok daha büyük faydalar sa lardı ve yardımın gerçek de erini yansıtabilmesi sa lanırdı.

³³ A.P. Thirlwall, a.g.e., sf. 79.

Bu açılardan a ır ı maliyetleri gerçek de eriyle yansıtmının daha hakça olaca ını savunmu tur.

Tablo 5 - Geli mekteki Ülkelerin Borç Servis Oranları

	1979	1983	1986	1987	1988
1. Borç servisi Ödemeleri					
Ihracatın yüzdesi	14.1	18.9	22.4	20.7	20
Dolar (milyar)	82.6	127.6	146.5	145.6	152.4
2. Faiz Ödemeleri					
Ihracatın Yüzdesi	6	11.4	11.3	10.1	9.5
Dolar (milyar)	35.4	76.8	74	71	72.4
Yöre Olarak					
Afrika	15.3	24.3	30.2	27	29.9
Asya	9.4	11.4	13	11.2	10.6
Avrupa	18.2	23.6	26.7	24.7	24.2
Ortado u	3.4	8	14.8	15.4	14.9
Latin Amerika	36.6	43.9	45.6	44.9	40.9
3. Borç Hizmeti Kota Olan Ülkeler	27.7	35.5	37.6	36.2	35.1
4. En Çok Borçlu 15 Ülke	34.7	42.5	43.9	40.9	39.5

Kaynak: Zeyyat Hatibo lu, Uluslararası İktisat 1/L Yalkın Yay 1996, sf.147

Borç alan ülkenin sa ladı ı kayna ın maliyetini artıran bir di er uygulama da, borç veren ülkelerin yardımlarını ko ula ba lamanın yanısıra, borçların dövizle geri ödenmesinde ısrar etmeleridir. Oysa borç veren ülkeler, kendi ödemeler dengesini korumak için ko ullu yardım veriyorsa, borç alan ülkelerin ödemelerini kendi para birimleriyle yapmalarına olanak sa lamakla da onların zaten k ıt olan döviz rezervlerini tasarruf etmelerini te vik etmek çok daha yararlı olurdu. Hatta bu imkan onların dı ticaretlerini de te vik edebilirdi.

Ancak yinede, ko ullu olarak desteklenen projenin nasıl olsa aynı miktarda kullanılabilir bir miktar kayna ın serbest kalaca ı dü ünülürse, sonuçta bu kadarının da olumlu sonuç verece i kabul edilebilir.

Yardımlar azgeli mi ÷lke kaynaklarının ba ka kullanım alanlarına kaydırılabilmesi açısından esneklik sa lar. Ayrıca ko ullu olarak sa lanan yardımın, azgeli mi ÷lkenin dı ödemeler dengesine sa layaca ı olumlu katkıyı azalmamak için, bir tür satınalma di er bir tür satınalma ile ikame edilebilir.

Son zamanlarda getirilen bazı önerilerle, borç veren ÷lkenin dı ödemeler dengesini zorlamadan, aynı zamanda geli mekte olan ÷lkeler üzerindeki olumsuz etkileri azaltmaya yönelik yöntemler geli tirilmi tir:

Borç veren ÷lkeler arasında ikili satınalma ili kileri kurarak, bir ÷lkenin geli mekte olan ÷lkeye verdi i yardımın bir ba ka ÷lkenin yaptı ı yardımla mübadelesi sa lanır ve verilen borç aynı düzeyde ko ula ba lansa bile, borç alan ÷lke açısından rekabetçi ortamın ve olanakların artırılması sa lanabilir.

Ba ka bir uygulama da, çok taraflı satınalma ili kileri kurarak, ko ula ba lamanın kazanç ve kayıplarının giderilece i ekilde olu turulmu ÷lkeler içinden, borç alan ÷lkenin en ucuz piyasadan mal satınalabilmesini sa lamaktır.

Azgeli mi ÷lkeler, yetersiz olan sermaye birikimlerini tamamlayabilmek için dı arıdan kaynak sa larlar. Bunu daha önce de belirtmi tik. Bu ÷lkeler, çe itli borç alan-borç veren statülerinden geçerek belli bir büyüme hızını elde etmeye çalı ırlar. E er ba langıçtaki tasarruf oranı, gerekli yatırım oranından dü ükse, u a amalar kaydedilir:

1. İlk olarak, tasarrufların gerekli sermaye birikiminden az oldu u zamanlarda dı borç, mevcut borç üzerindeki faiz ödemelerinden daha hızlı artacaktır.
2. İkinci olarak, tasarruflar gerekli sermaye birikimine e itse, dı borç miktarı da mevcut borç üzerindeki faiz ödemelerine e it bir oranda artacaktır.
3. Faiz haddinin ekonominin büyüme hızından yüksek oldu u durumlarda, dı borcun ulusal gelir içindeki payı da artacaktır.

4. Son durum da, tasarrufların gerekli sermaye birikiminden büyük oldu u durumdur. Bu durumda, borçların ulusal gelir içindeki payları dü meye ba layacaktır.

Artık tasarruf fazlası, dı borç faizini aacak ve net borçlarda azalma ba layacaktır. Bu duruma ula tıktan sonra, kredi verme durumuna gelmi ülkeler dahi mevcuttur.

Borç olayının geli mekte olan ülkelere getirdi i yükü hafifletmenin yolları her zaman tartı ılmı ve çözüme ula tılmaya çalı ılmı bir konudur. Tabii ki en köklü çözümler, ya borçların affedilmesi ya da daha uygun ko ullarla ödemeler yapılması olurdu. Ancak bunlar kolay kolay sa lanamayan artlardır.

Di er bazı öneriler ise öyledir:

Borçlu ülkeler, e er borçlarını kendi para birimleri ile ödeyebilseler ve ayrıca borç veren ülkeler, borçlu ülkenin ihraç mallarını alacak ekilde düzenlemeler yapabilseler bunlar borçlu ülkelerin yüklerini bir miktar da olsa hafifletebilecektir.

Bilindi i gibi, azgelimi ülkelerin zaten kısıtlı olan döviz kaynakları ile borç ödemesi yapmaları, onlar üzerinde çok büyük bir yük olu turmaktadır³⁴. Bu konudaki bir öneri de, faiz sübvansiyonudur. Bu öneride, geli mi ülkelerin özel kaynaklarından kredi verilmesini garanti edecek bir mekanizmanın yanında, ticari faiz hadlerine verilecek sübvansiyonu finanse edecek bir fon kurmaları yeralmaktadır.

Bu sistemin özelliklerinden dolayı, geli mekte olan ülkeler, faizsiz kredi temin etme imkanını bulacaklar ve aynı zamanda da dövizle ödenecek faiz yükünden kurtulmu olacaklardır. Bu sistem, borç verenler açısından da faydalı olacak, borcun ödenmemesi korkusu ile kredi vermeme yoluna gitmeyeceklerdir.

Azgelimi ülkeler üzerindeki borç yükünün hafifletilmesine yönelik di er bir öneri, borç ödemelerinin ertelenmesidir. Borç taksitlerinin ihracatı

³⁴ A.P. Thirlwall, a.g.e., sf. 87.

te vik aracı haline getirilmesini salamaya çalı an bu öneri, borç taksitlerinin ve faizlerinin konvertibil olan kıt dövizlerle ödenmesi yerine, ödemelerin yerel para birimi ile bölgesel kalkınma bankalarına yapılmasını öngörür.

Bu bankalar da, bu ülkelerin ulusal paralarını, kendi ihracat mallarını satınalmak üzere di er geli mekte olan ülkelere ödünç vererek bir süreç ba latacaklar ve bu süreç, ülkeler ekonomilerini güçlendirip, borçlarını tamamen ödeyene dek i leyecektir.

Dolayısı ile geli mi ülkelerle, uluslararası kredi kurumlarının tavrı azgeli mi ülkelerin ekonomik durumları üzerinde belirleyici rol oynayacaktır. Bu durumda, geli mi ülkelerin kredi miktarını artırmadan, net yardım miktarını yükseltmeleri mümkün olacaktır.

Öneriye göre, borç taksitleri Dünya Bankası kanalıyla bölgesel kalkınma bankalarına devir edilecektir. Böyle bir öneri, geli mekte olan ülkeler arasında ticareti te vik edecek ortak pazarların kurulması için de itici bir güç olacaktır.

Yardımanın her eye ra men, büyümeyi te vik eden bir etmen oldu u kabul edilirse, yardım da ılımının geli mekte olan ülkelerin kar ıla tırmalı büyüme hızlarını etkileyece i de bir gerçektir..

D – TÜRK YE

Türkiye' de Neo-liberal politikaların izlendi i 1980 sonrası dönemde dı borç sto unda artı olmu tur. 1980 yılında dı borç sto unun GSMH' ya oranı %19 iken 1987 yılında bu oran %47 olmu tur. Bu oran 2001 krizi sonrasında %78 lere ula mı ve 2005 yılında tekrar %47 olarak gerçikle mi tir.

24 Ocak 1980 kararları sonrasında uygulanan yeni liberal ekonomi politikası dı ticareti serbest hale getirmi , ithalat artımı , dövize olan gereksinim de dı borçları tetikle mi tir. Aynı zamanda daha önceden ertelenmi olan borçların vadelerinin gelmesi sebebi ile yeniden borçlanma döngüsü ya anmı tir.

Artan borç kamu kesimini de içermekle birlikte aynı dönemde özel kesimin borç sto undaki payı da önemli ölçüde artmıştır. Borçlar özel kesimde genellikle kısa vadeli, kamu kesiminde ise nispeten orta ve uzun vadeli olarak gerçekleştiriyordu. Kamu kesimi borçlanması üretim alt yapısına yönelik yatırımlar için yapılmaktaydı.

Doksanlı yıllarda hacmi oldukça artmış olan finansal sermaye yüksek getiri sağlayacak spekülasyon alanları aramıştı. Aynı dönemde Türkiye ekonomisinin finansal serbestleşmesinin de olması ve IMF'nin uluslararası finansal sermaye hareketliliğini engelleyecek tüm unsurları yok etmesi rastlantı değildir.

17. Stand-by anlaşmasıyla dış finansman/borçlanma esaslı bir anti-enflasyonist ve talep daraltmaya yönelik programa başlanan Türkiye ekonomisi, kriz sürecinde faturası ağır olan yüklü bir dış borçlanmaya mecbur olmuştur.

1996-2006 periyodunda kamu dış borç stounun önemli bir kısmı ABD dolarından oluşuyordu. 2002 yılından itibaren başlanan Avro borçları da 2004 yılına kadar artışı göstermiş, 2005'te ise gerilemiştir.

Anapara ödemeleri 1996 yılında 7,218 milyon USD olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında ise 28,435 milyon USD anapara ödemesi gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin IMF'den aldığı borç miktarı 2001 yılında 0.5 milyar dolar iken, bu rakam 2002 yılında 13.9 milyar dolara, 2003 yılında 16.7 milyar dolara, 2004 yılında ise 18.4 milyar dolara ulaşmıştır. Sonrasında, genel borç sto undaki gerilemeye paralel olarak IMF'den edinilen kredi miktarı da gerilemeye başlamıştır.

Gerek kamu kesimi gerekse özel kesimin finansman ihtiyacı nedeniyle dış borçlanma yoluna gidilmesi Türkiye'yi başlıca dış borç rasyolarında gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan kıyaslamalarda göreceli olarak en kötüler arasına itmiştir.

Dünya Bankasının 2000-2004 ortalaması olarak yayınladığı rakamlara göre Türkiye'nin dış borç stounun GSMH'ye oranı %67 olup Türkiye bu oranla büyük ekonomiye sahip orta gelirli ülkeler arasında en kötü

be inci ÷lke sırasındadır. IMF tarafından açıklanan 2004 ortalama rakamlarına göre geli mekte olan ÷lkelerde dı borçların GSMH' ya oranı ortalama %33' tür. Aynı yıl Türkiye' nin oranı %54.2' dir.

Türkiye gerek OECD gerekse geli mekte olan ÷lkeler arasında dı borç sto u ve dı borç servis yükü bakımından en sorunlu ÷lkeler arasındadır. Bu durum makro-ekonomik performansın giderek borç dinamikleri tarafından belirlenmesine sebep olmaktadır.

Türkiye ekonomisinin makro ekonomik performansı; dünya ekonomisinin içinde bulundu u farklı iktisadi ve siyasal ko ullar, sermaye birkim biçiminin nitelikleri, dı pazarların durumu, uygulanan büyüme politikalarının nitelikleri, ÷lke içindeki siyasal konjonktür, nüfus dinami i ve emek piyasasının yapısı tarafından etkilenmi tir. Ancak ÷lkenin finansman sorunu sebebi ile ya adı ı borçlanma süreçleri sonucundaki borç yükünün ekonomik performana olumsuz etkileri gözardı edilemez.

Türkiye' nin borçlanma sorunu Cumhuriyet tarihi boyunca ekonomi ve siyasetin gündeminde kalmı tır. Özellikle yakın geçmi te ÷lkenin iç ve dı finansman ihtiyacının getirdi i a ırı borçlanma ve borç servis yükü krizlerin ya anmasında etkili olmu tur. 1980 öncesinde daha çok dı borçlanma ekinde kar ılanan finansman ihtiyacı, 1980 sonrasında yüksek boyutlarda iç borçlanma ile de kar ılanmaya çalı ılmı , bu durum ekonominin içinde bulundu u borç sarmalını daha da büyötmü tür.

1980 sonrası dönemde devlet borçlanma mekanizması aracılı ı ile iç ve dı mali varlık sahipleri lehine ciddi bir kaynak transferi gerçekleştirilmiştir. 1980-2004 aralı nda yaratılan toplam milli gelirin yaklaşık üçte biri borç servisinin yerine getirilmesine ayrılmı tır. Yakın dönemde dı borçlar içindeki kamu borçlarının payı azalırken, daha ziyade kısa vadeli borçlardan olu an özel kesim borçları artmı tır.

2005 yılı itibari ile OECD ÷lkeleri arasında yapılan kar ıla tırmaya göre Türkiye, merkezi hükümet borç yükünün yüksekli i bakımından önde gelen ÷lkeler arasında bulunmaktadır. OECD verilerine göre 2005 yılında Türkiye' nin toplam merkezi hükümet borçlarının GSYIH' ya oranı %68 düzeyindedir.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1980 yılına kadar olan dönem ile 1980 sonrası dönem karşılaştırıldığında, cari işlemler dengesinin GSMH’ye oranı bakımından özellikle 1980 sonrasında uygulanan ve ihracatı artırmaya yönelik dış ticaret liberasyonuna önem veren Neo-Liberal politikaların da kronik ve yapısal sorun olan cari işlemler açığı problemini çözemediği görülmüştür.

1980 sonrasında borçlanma politikasında normal sınırların üzerine çıkıldı, makul düzeyde tutulabilmesi halinde ekonominin canlanması ve uzun vadede yüksek bir büyümeye etki edebilecek borç kamçısı, uygulamada ekonomiyi frenleyici bir etki ile dizgin görevi görmüştür.

Türkiye’nin ılımlı borç yüküne sahip bir ülke haline gelmesi bakımından, maliye politikasında borçların çevrilebilirliği ve borç servisinin yerine getirilmesinin yanısıra borç stoğunun azaltılması, borç yükünün kalıcı bir şekilde iyileştirilmesi ile sürdürülebilir bir büyüme ve istikrar yanında gelir bölümlerinde adaleti sağlayacak alternatif politikaların üretilmesi hayati önem taşımaktadır.

Alternatif politikaların yalnızca harcama tasarrufuna yönelik değil, aynı zamanda kamu gelirlerinin artırılmasına yer veren politikalar olması da etkinliği bakımından önemli katkı sağlayacaktır. Türkiye’de gelir ve servet vergilerinin toplam hasılat içindeki payı, diğer OECD ülkeler ortalamasının oldukça altında iken, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin katkısı OECD ülkeler ortalamasının üzerindedir.

Türkiye’de kayıtlı ekonomiye kıyasla %50 oranında kayıtdışı olan ekonomik faaliyetlerin varlığı sözkonusudur. Gelir ve servet vergilerinde iyileştirme sağlayarak borç yükünü azaltabilmek için, kayıtdışı ekonominin sisteme entegre edilerek vergilemeye tabi kılması önemli bir imkandır.

OECD, AB Ülkeleri ve Türkiye' de Gelir Vergileri Hasılatının GSYİH' ya Ortalama Oranı (1965-2004) (%)

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003	2004
OECD										
Toplam	9	10.2	11.3	12.1	12.4	13	12.5	13.5	12.4	12.5
OECD										
Amerika	10.9	13.6	13.4	10.8	9.9	11.6	11.2	12.7	10.4	10.4
OECD Pasifik	11	12.3	11.6	13.1	13.5	14.9	13.7	13.6	13.2	13.8
OECD										
Avrupa	8.5	9.5	11.1	12.1	12.5	12.9	12.5	13.5	12.6	12.5
AB 19	8.8	9.9	11.4	12.2	13.1	13.4	12.8	13.4	12.3	12.2
AB 15	8.8	9.9	11.4	12.2	13.1	13.4	13.4	14.6	13.4	13.4
Türkiye	3.1	4.2	6.8	9.3	5.7	6.7	6.4	9.5	7.8	6.9

Tablo 7 - Türkiye' de Dı Borç Sto u (1980-2006)
(Milyon Amerikan Doları) (%)

	Dı Borç Sto u	Dı Borç Sto u/GSMH
1980	15,734	19.34
1981	16,627	20.21
1982	17,858	25.06
1983	18,854	31.8
1984	20,823	34.96
1985	25,660	38.09
1986	32,206	42.7
1987	40,326	46.79
1988	40,722	45.02
1989	41,751	38.82
1990	49,035	32.59
1991	50,489	33.61
1992	55,592	35.05
1993	67,356	37.45
1994	65,601	48.29
1995	73,278	41.93
1996	79,386	43.2
1997	84,234	43.8
1998	96,264	46.6
1999	103,125	55.7
2000	118,503	59.3
2001	113,592	78
2002	130,005	71.9
2003	144,839	60.6
2004	162,231	54.2
2005	170,529	47.4
2006	198,261	52

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti87.htm>

K NC BÖLÜM

II - ULUSLARARASI YARDIM TÜRLERİ

Ülkeye bir dı ülkeden gelen yardımlar, iki ana bölümde gruplandırılabilir. Bunlardan birincisi kısa vadeli sermaye hareketleri, ikincisi ise uzun vadeli sermaye hareketleridir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri, sermayeyi kullanan ülkenin, ödemeler bilançosunun denkleştirilmesi sırasında kullanılan borçları kapsar. Uzun vadeli dı yardım hareketleri ise, ülkelerin büyüme ve gelişme amaçları doğrultusunda kullandıkları sermayelerdir.

Bağımlılıkta yapılacak dı yardımlar özellikle azgelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarının ilk yıllarında çok önemli bir finansman kaynağı olmuştur. Bağımlılıkta yapılacak yardımın yerini, kolay kolay başka bir finansman kaynağı tutamaz.

Azgelişmiş ülkelerde kalkınmanın finansmanı için kullanılan öncelikli araçlardan biri de, yabancı devletler ya da uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan dı borçlardır. Dı borçlanma ile elde edilen orta ve uzun vadeli fonlar, hem iç tasarrufa katkıda bulunarak yatırımların finansmanını sağlar, hem de yatırım malları ithalatı yapılarak üretim artırılır.

Dı borçların miktarı, 1970' den 1985' e kadar olan dönem içinde önemli bir oranda artmış olup, 1985 yılında 711.2 milyar dolar olan toplam dı borç miktarının, 484.7 milyar doları petrol ithalatında bulunan ülkelere aittir. Buradan anlaşılacağı üzere petrole olan ihtiyaç ile dı borçlanma arasında önemli bir ilişki vardır.

Dı borçlar içinde petrole ödenen miktar oldukça fazla bir yer işgal eder³⁵. Ödeme süresinin uzun ve faizlerin düşük olması ve yatırım yapılacak alanın seçiminde hükümetlerin özgür bırakılması nedeni ile, birçok az

³⁵ A.P. Thirlwall, a.g.e., sf. 33.

geli mi ÷lkede dı borçlanma dı yardımlara göre daha fazla tercih edilmektedir.

Ancak, dı borçlanmada da, borcu veren ÷lkelerden birço u, artık satın alma ve kullanım sınırlaması getirmektedir. Bu durumda borçlanan ÷lke, borcu sa layan ÷lkenin mallarını satın almak veya bu borcu belirli bir proje dahilinde kullanmak zorunda kalır. Bazı durumlarda ise bu iki art birden öne sürülebilir, bu duruma "çifte ko ulluluk" denilmektedir ve bu durumlarda dı borçlanmanın alternatif maliyeti yükselmektedir.

Dı borçlanma ile verilen kredilerin kullanım alanları, ço unlukla ula ım, sanayi ve kalkınma yatırımlarının finansmanını, enerji ve tarımı kapsamaktadır.

IDA (Uluslararası Kalkınma Forumu) kredileri, ki i ba ına dü en milli gelirin 400 Doların altında oldu u ÷lkelere verilirken, IBRD (Dünya Bankası) Kredileri, Nijerya, Peru, Filipinler gibi ki i ba ına milli geliri 401-790 Dolar arasında bulunan ÷lkelere verilir.

1960 lı yıllardan itibaren devletten devlete borç verme uygulamaları azalmaya ba lamı tır ve aynı zamanda kredi faizleri yükselirken, borcun vadeleri de kısaltmaya ba lamı tır. Bu dönemde borç verme i lemlerinde, uluslararası kurumlar ve serbest piyasa kurulu ları yetkili olmaya ba lamı tır.

Genellikle az geli mi ÷lkelerde uygulanan makro ekonomik politikaların, ÷lke içi ekonomik ili kilere yönelik olması, ödemeler dengesi üzerinde bazı sorunların çıkmasına neden olmaktadır. hracat belirli bir seviyenin üzerine çıkmayarak sınırlı kalırken, ithalatın artması, sermaye kaç ını önleyebilecek bir politikanın bulunmayı ı sonucunda, ÷lkenin dı ticaret aç ı ı büyümekte ve bu da giderek dı borç yükünü artırmaktadır.

Bununla birlikte, dı borçlardaki artı ve olumsuz geli melerin bir nedeni de, borcu kullanan ÷lkelerin uyguladıkları yanlı politikalar olmu tur. Yani, ÷lke kapasitesinin üzerinde bir borçlanmaya gidilmesi ve dünya sermaye piyasalarındaki faiz oranlarının artı ı sonucunda, bu dı borçların geri ödenmesi güçle mi tir.

Sonuçta, dış borçların ödenemeyerek ertelenmesi konusu gündeme gelmiştir. Dış borcun ödenemeyerek ertelenmesi yoluna gidilmesi bu ülke açısından itibarı zedeleyici bir durum yarattığından, pek tercih edilen bir yol değildir.

Bundan dolayı, daha uygun bir yol olarak ana para ve/veya faiz borçlarının ertelenmesi tercih edilmektedir. Azgeli mi ülkeler, borcu aldıkları ülke veya uluslararası kuruluşlardan borç vadelerinin uzatılması, faiz oranlarının düşürülmesi gibi fedakarlıklar istemektedirler. Borç sağlayan uluslararası kuruluşlar ise bu dış borç sorununun çözülmesi için korumacılığın kaldırılması, ticaret hacminin hızla büyütülmesinin sağlanması, bu ülkelere yapılan sermaye akımlarının hızlandırılması gibi önerilerde bulunurlar.

Azgeli mi ülkelerin diğer bir finansman sağlaması devlet borçlanmasıdır. Çünkü, devletler bünyelerindeki harcamaları topladıkları vergiler, harçlar, iktisadi teebbüslerden sağlanan gelirler gibi kaynaklardan sağlarlar. Bu kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, dış borçlanma yoluna gidilir.

Bu şekilde, dış borçlanmaya başvurarak devlet, ileride sahip olacağı gelirleri ve toplayacağı vergileri daha önceden kullanmaya başlar. Dolayısıyla dış borçlanmanın bazı durumlarda verginin alternatifi olduğu da söylenebilir.

Olağan dışı durumlarda, ya da kalkınma amacı ile yapılacak büyük yatırımlarda devlet bunu normal vergi gelirleri ile karşılayamaz. Bu durumda borçlanmaya gidilebilir. Bu noktada, İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçerliliğini korumu olan bütçe anlayışı üzerinde durulması gerekir.

Bu anlayışa göre bütçe, devletin normal yollardan sağladığı gelirlerle karşılanmalıdır. Normal gelirler bilindiği gibi vergiler, harçlar, resimler ve devletin kendi işletmelerinden sağladığı gelirlerdir. Bu nedenle, bahsedilen borçlanmalar klasik bütçe anlayışı ile değerlendirilmedi.

devletin normal geliri olarak kabul edilemezler. Çünkü, giderlerinin bir bölümü borçlanma yolu ile sağlanan bütçe açıklı bir bütçe olacaktır.

Bütçenin finansmanı içinde vergiler, devletin en önemli ve en güvenilir gelir kaynağıdır. Fakat, vergiler her zaman için bütçeyi tam olarak karşılayamazlar. Bu durumda bütçedeki açıkların tam olarak giderilebilmesi için, başka iki finansman aracı vardır. Bunlar, borçlanma ve emisyonudur.

Emisyon, borçlanma metoduna göre, daha fazla risk içeren bir yöntemdir. Borçlanma, devletin geliri gibi görülmesine rağmen sonuçta vadesi geldiğinde geri ödenmesi gereken tutardır. Bu nedenle, devlet için vergiler nihai bir finansman kaynağı olduğu halde borçlanmalar geçici birer finansman kaynağıdır. Aynı zamanda, vergiler devletin mevcut servetinden kaynaklanırlar ama borçlanma ile elde edilen finansman yükünü gelecek nesillere yükler. Çünkü, neticede geri ödenmek üzere alınmışlardır.

Kamu borçları sınıflandırılacak olursa; bu borçlar ülke içi kaynaklardan veya uluslararası kaynaklardan olabileceği gibi zorunlu ya da gönüllü de olabilirler.

Süreleri açısından değerlendirilecek olursa, borçlar; kısa süreli (dalgalı) borçlar ve uzun süreli (konsolide) borçlar olarak ayrılabilir. Kısa süreli borçların vadesi bir yıla kadardır. 1-5 Yıl arası vadeli borçlar, orta süreli borçlar olarak değerlendirilir. Be yıldan daha uzun süreli borçlar ise, uzun süreli borçlar olarak nitelendirilirler. Fakat, diğer bir deyişle, değerlendirilmeye göre de vadesi 2 yıla kadar olan borçlara kısa süreli borç, 2-10 yıl arası vadeye orta süreli borç, 10 yıldan fazla süreli borçlara ise uzun vadeli borç denir.

Kısa süreli borç yerine, dalgalı borç terimi yaygın olarak kullanılmaktadır. Zira, bu nevi borçlar miktar olarak azalıp yükselmeler (dalgalanmalar) gösterirler. Bu tür borçlar, bir çok ülke için de miktar olarak önemli bir yer tutarlar. Devlet, kısa süreli olarak gereksinim duyduğu finansman

ihtiyacını uluslararası para piyasalarından kar ılıar. Uzun süreli finansman ihtiyacı ise sermaye piyasalarından kar ılanır.

Dalgalı borçlar, bankalardan, tasarruf sandıklarından, emekli sandığından, sigorta kuruluşlarından sağlanır. Bu kuruluşlar da böylece borç vererek, kendi likiditelerini bozmadan bir faiz geliri elde etmiş olurlar. Dalgalı borçlar, genellikle para piyasasının kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle pratikte Merkez Bankası'ndan temin edilir.

Uzun vadeli borçlar da, kendi aralarında bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler. Süresiz borçlanmalarda finansmanı temin eden yani tahvillere sahip olan taraf ödünç olarak verdiği paranın sadece faizini isteme hakkına sahip olup, ana parayı isteme hakkına sahip değildir.

Devlet, yani borcu alan taraf ise sadece faizi ödemek zorunda olup, ana parayı ne zaman ödeyeceğine karar verme hakkına sahiptir. Bu tip borçlanmaların faizlerinin yüksek olması cazibesini artırır, ancak pratikte fazla uygulanmayan bir yöntemdir. Örneğin, ABD bu tür bir borçlanma yöntemini 1900 yılında bir kez uyguladı, ülkemizde ise böyle bir borçlanma yoluna hiç gidilmemiştir.

Sürelili borçlanmalar ise, tam tersine ödeme (itfa) süresi belli olan borçlanmalardır.

Kamu borçlarının iç ve dış kaynaklardan alınması durumları, ekonomi üzerinde yaptıkları etki bakımından farklı sonuçlar doğurur. İç kaynaklardan temin edilen borçlarda, borçlu taraf ve alacaklı taraf aynı toplumdur. Dış borçlar, GSMH'nin bir bölümünden alındığı için, gelirlerin bir kısmının devlet tarafından tayin edilecek kurumlarca kullanılmasıdır.

Dış borçlar ise, ülke dışı kaynaklardan temin edildiğinde GSMH'ya katkıda bulunmak ve ülke ekonomisinin tasarruf açığını ve ödemeler dengesi açığını kapatmak için alınır. Geri ödeme devresinde ise ihracattan sağlanan gelirlerin bir kısmı faiz ve anapara ödemeleri için kullanıldığından dolayı, ithalat hacmi üzerinde daraltıcı bir etki doğurur. Aynı zamanda dış borçlar, döviz olarak alınıp geri ödemesi de aynı

ekilde döviz olarak yapıldı ndan, ödemeler dengesi açıkları azgeli mi ülkeler üzerinde önemli problemler yaratırlar.

Devletler, dı borçlanma yoluna giderken, kamu servet ve gelirlerini bir kar ılık olarak gösterip, borçlanmayı gerçekle tirebilecekleri gibi hiç bir kar ılık göstermeksizin de borçlanabilirler.Bu durum, borcu alacak olan devletin itibari ile de orantılıdır.

Ana ba lıklar altında toplamak gerekirse yabancı sermaye azgeli mi ülkelere a a ıdaki ekillerde gelebilir:

A – DEVLETTEN DEVLETE YARDIMLAR

Uluslararası Kurulu ların Sa ladı ı Yardımlar çe itli ekillerde cereyan etmi tir. Sanayi devrimi ile birlikte, XIX. yüzyıl ba larında el tezgahlarına dayanan üretim tarzı de i ime u ramaya ba layıp da, fabrikasyon ve seri üretime dayalı üretim tarzına geçilince, hem bu üretimi gerçekle tirmek için gereken hammadenin temini, hem de üretilen bu mallara pazar arama amaçları ile uluslararası sermaye akımı ba lamı ve geli en kapitalizm, kendi amaçları do rultusunda her iki unsuru (hammadde ve pazar) temin için dı ülkelere açılma imkanlarını aramaya ba lamı tır.

Sanayi devriminin lider ülkesi konumunda olan ngiltere, 1750-1850 yılları arasında sanayi devrimini tamamlayıp büyük bir sömürge imparatorlu u kurmu tur. Bunun ardından, 1830-1870 yılları arasında Fransa ve Almanya da sanayi devrimlerini tamamlayan ülkeler olmu lardı. Sanayi devrimlerini tamamlayan bu ülkeler, dı pazar ararken bir yandan da kendi ülkelerindeki sanayilerini korumak amacı ile koruyucu gümrük uygulamaları ve tarifeler olu turmu lar, böylece kendilerini rekabete kapatmı lardır.

ngiltere, Birinci Dünya Sava ına kadar ba ı çeken ülke durumundaki yerini korumu ve bu sava ın bitimi ile beraber, sermaye ihracında yerini ABD' ye terketmeye ba lamı tır. Birinci Dünya Sava ının sona eri i, iki kutuplu bir Dünya düzeni olu turmu tur. Kutubun bir tarafında ABD

liderli indeki kapitalist blok, di er tarafında ise, Rusya' nın ba ı çekti i sosyalist blok yeralmı tı.

Bu dönemde, Afrika, G. Do u Asya, Orta Do u ve Latin Amerika ülkelerinde sermaye ihracı ile ilgili so uk sava lar sürüp gitmi tir. Daha sonra ise, kinci Dünya Sava ı' nın bitimi ile birlikte olay de i ik bir boyut kazanmı , A.B.D, sava sonrası zayıf dü en Batı Avrupa ülkelerine, Marshall Planı çerçevesinde katkılarda bulunmu tur. kinci Dünya Sava ı sonrası bir çok uluslararası finans kurumu olu mu ve faaliyete geçmi tir.

Azgeli mi ülkelere yapılan do rudan do ruya yabancı yatırımların özelli i, yabancı kontrolünde bulunmasıdır. Bu yatırımlardan sa lanan temettü, faiz ve acenta karları gibi gelirler yatırımı yapan yabancı irkete ödenir.

Ba ı ekinde olmayan uluslararası yardımlar, bu borcu alan ülkeleri gelecekte geri ödeme yükümlülü ü altına sokar ve dolayısı ile parasal yardım akımlarının de erinin ülkenin gerçek kaynaklarını artırma bakımından, gerçek de erinden daha yüksek oldu u tartı ılır. Fakat bu uluslararası krediden sa lanan bir birim dövizin, ihracattan kazanılan bir birim dövizden daha az de erli oldu u anlamına gelmeyebilir.

Dı kaynaklardan uluslararası krediler yolu ile sa lanmı olan bir birim dövizin, ihracat yolu ile kazanılan bir birimden daha de erli olup olmadı ı, kredi alma ko ullarına ve ihracatın ithal ikamesi olana ına kıyasla serbest bıraktı ı kaynakların miktarına ba lı olacaktır. Kredi alma ko ulları veri iken, ihracatın uluslararası yardıma göre de erinin ithal ikamesinin maliyetine göre paralel bir artı gösterece i açıktır.

hracatın uluslararası yardıma göre de erini bulmanın en kolay yolu, uluslararası yardımın saf ba ı ekinde verildi i varsayımından hareket edilere, göreceli de erinin bulunmasıdır³⁶.

Dı yardımlar dolaysız olarak gerçek kaynak sa ladı ı gibi, yurtiçi kaynakları ülke içinde yabancı yatırımlara dönü türürken kar ıla ılacak

³⁶ Cem Alpar, a.g.e., sf. 75.

gelir kayıplarını da dolaylı olarak önler. Yani, aynı ihracat ve dış yardım de erleri için ihracat hiç bir zaman dış kaynak kadar ek kaynak yaratmaz. Fakat, ihracatın görelî de erinin, ithal ikamesinin a ırî maliyetine ba lı olarak arttı ı görülmektedir.

Uluslararası resmi krediler, çe itli özellikleri yönünden u ekind e sınıflandırılabilirler:

1) Proje ve program kredileri:

Proje kredileri, kalkınma planları ve yıllık yatırım programlarında yer alan çe itli kamu kesimi projelerinin, dış finansman ihtiyacını kar ılamak amacına yönelik bir kredi türüdür. Bunlar tamamen bir projeye ba lı olarak verilerek bu projenin finansmanı amacı ile kullanılır. Bunun dış ında bir amaçla ba ka bir yere aktarılamazlar. Fakat bazen proje kredileri, projenin dış kaynaklardan finanse edilmesinin yanında, ulusal para ile ilgili harcamaların kar ılanması amacı ile de sa lanmı olabilir.

Kredi sa layan taraf, kendisine uzun dönemde gelir sa layacak yatırımları finanse etme yoluna gitmektedir. Bu gibi projeler özellikle özendirilerek, finansmanlarına öncelik verilmektedir. Bunu yaparken de, projenin do rudan kendi firmaları tarafından hayata geçirilmesini art ko arak, kredi kullanan ülkenin proje üzerindeki denetimini en aza indirebilmektedirler.

Bunun getirece i kaynak israfı tehlikesi de gözardı edilemeyecek bir gerçektir. Ayrıca, bu tip kredilerin bir ba ka sakıncası da önerilecek üretim tekniklerinin az geli mi ülke yapısına uygun olmama olasılı ıdır. Genellikle sermaye-yo un tekniklerle çalı an geli mi ülkelere kar ın, az geli mi ülkelerin yapısı emek-yo un bir üretim tekni i gerektirebilir.

Az geli mi ülkelerde, ülkenin kendi iç tasarruf kaynakları ile kar ılanması mümkün olmayacak kadar büyük projelerin finansmanına gidilmesi, o ülkede enflasyon üzerinde olumsuz bir tesir yaratarak, enflasyonu azdırabilir.

Bir projeye ba lı olmadan, ödemeler dengesinde olu an açık ve darbo azların a ılması veya genel olarak kalkınmanın dı finansman ihtiyacının kar ılanabilmesi amacı ile sa lanan kredilere ise program kredisi ya da proje dı ı krediler adı verilir.

Azgeli mi ülkeler, bu krediler içinden genellikle kullanımındaki serbestli i dolayısı ile program kredilerini daha çok tercih ederler. Yardımı sa layan dı ülkeler açısından durum ele alınacak olursa, bunun tam tersine, siyasal nedenlerden ya da kullanılan kredinin denetimini kolayla tırmak dü ünçesinden hareketle, projeye ba lı kredi vermekten yanadırlar. Uluslararası mali kurumlardan ço unlukla projeye ba lı krediler sa lanmı tır. Fakat bununla birlikte, Dünya Bankası giderek program kredilerine eskisinden daha çok yer vermeye ba lamı tır.

2) Ba lı ve Serbest Krediler:

Krediyi açan ülke, krediyi sa ladı ı ülkeye, kendi mallarını alması ko ulunu öne sürüyor ise, bu tür kredilere ba lı krediler (tied credits) adı verilir. Böyle bir ko ul gözetmeden açılan kredilere ise, serbest krediler denir.

Ba lı kredilerde, krediyi açan ülke, kendi ihraç mallarını satınalma ko ulunu getirerek, dı satı ını yükseltip kendi ödemeler dengesini iyile tirme amacı güder. Sanayile mi bir çok ülke, yaptıkları yatımları giderek artan oranlarda kendi ihraç mallarının satın alımı kaydına ba layarak verme yoluna gitmi lerdir. Proje kredileri de bir çe it ba ımlılık yaratmaktadır.

Krediyi kullanan azgeli mi ülkeler açısından durum ise, krediyi sa layan ülkelerin, kalitesi dü ük, fakat fiyatı yüksek mallarını almak zorunda kaldıkları için, bu yardımların ekonomik de eri azalmaktadır. Geçmi te bir çok sanayile mi ülke, serbest piyasa ko ullarından yararlanarak bu tür krediler vasıtası ile dü ük kaliteli ve pahalı mallarını pazarlama ve satma imkanı bulmu tur.

Serbest krediler ise, belirli bir kaynağa ve projeye bağlı olmayarak tamamen serbest bir nitelik arz ederler. Krediyi alan ülke, kullanımda herhangi bir kısıtlamaya tabi değildir. Bununla birlikte uygulamada bu tip krediler pek yaygın değildir. Ama uluslararası ekonomik kuruluşlardan sağlanan proje kredileri hiç de ilse kaynak yönünden bağımsızdır.

Bağılı krediler, genellikle resmi kalkınma yardımı niteliindedirler. Yukarıda izah edildiği gibi krediyi alan ülke bu krediyi yalnızca kredi veren ülkenin mallarını almak için kullanabilir. Bu durumda gelişmiş ülkeler, verdikleri bağılı kredi oranında kendi ihracatlarını artırıyordu. Gelişmiş ülkeler açısından bağılı krediler pek çok avantaj taşımaktadır.

Kredi veren gelişmiş ülke, sermaye transferi sorunu ile karşılaşmamakta, ayrıca ihracat artışının sağladığı gelir ve istihdam artışını da yaşamaktadır³⁷.

Buna karşılık, bağılı krediler, krediyi alan ülkeler için çok büyük sakıncalar taşımaktadırlar. Bu sakıncaların en önemlisi, bu tür kredilerin krediyi alan ülkenin ithalat serbestisini önemli ölçüde kısıtlamasıdır. İthalat yaparken aranacak "kendisi için en ekonomik ve en uygun mal" yerine, krediyi veren ülke için en uygun olan malı almak zorunda bırakılmaktadır. Krediyi kullanan ülke ya dayatılan malı alacak, ya da bu krediden vazgeçecektir.

Bu şekilde, fiyatı kredi veren ülke tarafından keyfi olarak belirlenecek olan mal alınırken, aslında kredi kullanan ülkeden bu ülkeye bir kaynak transferi gerçekleşmiş olacaktır. Az gelişmiş ülkelerin bu gibi dış alımlarda, uluslararası piyasadaki serbest rekabet fiyatlarına oranla %20 daha fazla fiyat ödedikleri saptanmıştır³⁸.

³⁷ Gülten Kazgan, a.g.e., sf. 172.

³⁸ Zafer Z. Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, Türkiye 1960-1970, H.Ü. Yayını, Ankara, 1977, sf. 18.

3) Hükümet Kredileri ve Çok Yanlı Krediler:

Bu tür krediler özellikle, azgeli mi bir ülke hükümetine ekonomik kalkınma amacı ile uzun vadeli ve düşük faizli olarak tahsis edilmi kredilerdir. Program ve proje kredisi olarak da verilebilirler. Bunlar genellikle yardım sa layan ülkenin ihraç mallarının satın alınması ko uluna ba lanırlar. ABD Hükümeti bu kredileri Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) kanalı ile vermektedir.

Çe itli uluslararası finansman kurulu larından sa lanan kredilere de çok yanlı (multilateral) krediler denmektedir. Kalkınma amacı ile çok yanlı kredi veren kurulu ların ba ında Dünya Bankası gelir.

Uluslararası Para Fonu, daha çok dı dengeyi sa lama amacına yönelik ve kısa süreli fon sa layan bir finansman kurulu udur. Ayrıca, üye ülkelere çok yanlı kalkınma kredisi sa lama amacı ile kurulan çe itli bölgesel kalkınma bankaları da vardır. A.B.' ye ba lı Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Kalkınma Fonu, Afrika, Asya veya slam Kalkınma Bankası gibi kurulu lar bunlara örnektir.

4) Mali Yardım, Teknik Yardım, Gıda Yardımı:

Azgeli mi ülkelere, ithal ettikleri mal ve hizmetlerin finansmanı amacı ile sa lanan ödeme kolaylıkları, mali yardımlardır (financial aids).

Bununla beraber, azgeli mi ülkeye üretim ve yönetimle ilgili teknik bilgi aktarımı proje ve danışmanlık hizmetleri ve bu ülkedeki elemanların e itilmesi gibi yardımlar da sa lanmaktadır. Bu tür yardımlara da teknik yardım (technical assistance) adı verilir.

Birle mi Milletler Te kilatı, uzman kurulu ları aracılı ı ile sanayii, tarım, e itim ve halk sa lı ı gibi alanlarda teknik yardım programları yürütmektedir. Bu kurulu lar arasında; Dünya Sa lık Örgütü (WHO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birle mi Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Birle mi Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Çalı ma Örgütü (LA), sayılabilir.

Diğer yandan, göreceli olarak gelişmiş ülkeler de az gelişmiş ülkelere iki yanlı anlaşmalarla teknik yardımda bulunabilirler. Örneğin ABD, Uluslararası Kalkınma Ajansı aracılığı ile sağladığı mali yardımların yanında, bu türden teknik yardımlar da sağlamaktadır.

Türkiye, bağımsızlığına yeni kavuşan Türk Cumhuriyetlerine ve bazı Afrika ülkelerine çeşitli teknik yardımlar sağlamaktadır. Bu ülkelerin öğrencilerine ülkemizde eğitim verilmekte, bazen de düzenlenen özel programlar aracılığı ile teknik yardım hizmetlerinde bulunmaktadır.

Gıda maddeleri yardımına gelecek olursak, buna verilebilecek en güzel örneklerden biri ABD'nin PL- 480 programı uyarınca, az gelişmiş ülkelere sağladığı tarımsal ürün fazlası yardımıdır.

Bu yardımlarda gıda maddeleri az gelişmiş ülkelere bu ülkelerin genellikle konvertibil olmayan ulusal paraları karşılığında satılır. ABD'nin çiftçileri koruma amacı ile uygulamaya koyduğu tarımsal destekleme programları, bu ülkede ihtiyaç fazlası üretim stokları oluşmasına neden olmaktadır.

Bu aşırı üretim stoğu, gıda ve üretim açığı içindeki az gelişmiş ülkelere değer serbest dövizle ödeme yapabilecek durumda devletler ise kendi ulusal paraları karşılığında satılır ve bu satış sonucu elde edilen gelir, ilgili ülkede bulunan bir bankada ABD hükümeti adına açılan bir hesaba toplanır. Bu şekilde bir fon oluşturulur. Bu fonlara PL-48D karşılıkları adı verilir. Bu fonlar daha sonra genellikle hükümete ödünç verilir ya da o ülkede bulunan elçilik ve konsoloslukların giderlerini karşılamak amacıyla kullanılır.

Ayrıca bu fonlardan ülkede faaliyet gösteren çok uluslu Amerikan şirketlerine de krediler açılmaktadır. Bu şirketlere finansman sağlamak amacıyla ayrılmış olan fonlara, bu fikri ilk ortaya atan Amerikalı Senatör Cooley'nin ismi verilerek Cooley Fonları denilmektedir.

Bu fonlarda Amerikan hükümeti adına biriken paralar zaman zaman ABD'nin ilgili hükümetlerin içişlerine karşı masasına yolaçmıştır. Zaman zaman ABD'nin bazı ülkelerdeki gizli siyasal faaliyetleri desteklediği ileri

sürülmü tür. Bu durum elbette ilgili ülkeler tarafından büyük tepkilerle kar ılanmı tır.

Bazı ola anüstü durumlarda, örne in kuraklık, kıtlık veya do al afetler sonucunda insani nedenlerle çe itli gıda yardımları da yapılmı tır.

Ülkeler ararası yakın siyasi ili kiler de bu türden yardımları do urabilmektedir. Türkiye' nin Bosna Hersek ve di er bazı Türk Cumhuriyetlerine sa ladı ı yardımlar bu ba lamda de erlendirilebilir.

Gıda yardımı, bazen belirli artlar altında, bu yardımı alan ülkenin üretim kapasitesini artırıcı bir etki gösterebilir. Bu yardımlar sonucunda atıl duran kaynaklar altyapı niteli indeki kamu tesislerinde kullanılabilir veya a gıda ithalatı için ayrılan kaynaklar, bu amaçla harcanmayarak bunun yerine yatırımlara yönlendirilip, bu ölçüde ülkenin sermaye sto una bir katkıda bulunulmu ve kalkınmasında olumlu bir tesir yaratılmı olur.

5) Dı Yardım Konsorsiyumu ve Bankalar Konsorsiyumu:

Resmi konsorsiyumlar, azgeli mi bir ülkenin kalkınmasına finansman sa lamak üzere, o ülkeye iki-yanlı kredi vermek isteyen geli mi ülkelerle uluslararası mali kurulu ların olu turdukları kredi birliktelikleridir.

Bu konudaki ilk örnek 1950' de Dünya Bankası yönetiminde kurulan Hindistan' a Yardım Konsorsiyumudur. Dünya Bankası, 1960 yılında bir ba ka örnek olan, Pakistan' a Yardım Konsorsiyumunu ve 1962 yılında da bu defa OECD yönetimindeki Türkiye' ye Yardım Konsorsiyumunu kurmu tur.

Bu konsorsiyumlarda, yardımı alacak olan ülkenin ekonomik durumu görü ülür ve buna göre, yapılacak yardımın miktarı belirlenir. aynı zamanda da, politikalar arası uyum ve i birli inin sa lanması için çalı malar yapılır.

Bu birliktelikler, geçici olarak sa lanırlar. Birli in kendi emri altında da itacak fonları bulunmaz. Yardımı üye olan ülkeler iki yanlı olarak yaparlar. Konsorsiyum toplantılarında yapılacak olan yardımla ilgili ön

hazırlıklar gerçekleştirilerek, toplam olarak ne kadar kaynak sağlanabileceği gibi teknik konular görüşülüp kararlar alındıktan sonra ikinci olarak, yardımı alacak olan ülke ve yardım taahhüdünde bulunacak diğer ilgili ülke hükümetleri ile ayrı ayrı ikili anlaşmalar yapılır. Bu ikinci aşama, kredinin iki yanlı nitelik taşıdığına işaret etmektedir.

Bankalar Konsorsiyumu, bir ülkenin tahvil ihraç ederek uluslararası piyasalardan borçlanıp kaynak sağlamasına aracılık eder. Çünkü, azgelişmiş bir ülke yeterli kredi itibarına sahip olmadığı için kendi başına uluslararası piyasalara çıkıp tahvil pazarlayarak kredi sağlamaya gidemez. Bankalar Konsorsiyumu devreye girerek aracılık yapar ve azgelişmiş ülkenin bu dezavantajlı durumunu bertaraf eder ve tahvilin pazarlanmasını sağlar. Buradan anlaşılacağı gibi, Bankalar Konsorsiyumu bir ülkenin tahvillerine satış garantisi vermek üzere oluşturulmuş birliklerdir.

Bankalar Konsorsiyumu, bir öncü bankanın yönetiminde, uluslararası alanda faaliyet gösteren çeşitli banka ve finansman kuruluşlarının bir araya gelmesi ile kurulurlar. Bu yolla tek bir piyasadaki toplanabilecek olan miktardan çok daha fazla miktarlarda kredi fonu sağlanabilir.

6) Resmi İhracat Kurumları Kredileri:

Resmi ihracat kurumları, ülkelerin ihracatlarını geliştirmek amacıyla faaliyet gösteren resmi kredi kuruluşlarıdır. Örneğin ABD Eximbank, Japon Eximbank, Japon OECF, Kanada EDF, Alman KfW ve Türk Eximbank gibi. Fakat bu kanallar ile sağlanan krediler, hükümet kredileri kadar uygun koşullara sahip değildir. Bununla birlikte, ticari kredilerle karşılaştırıldığında ise, daha düşük faizli oldukları görülür. Bu tür krediler genellikle orta vadeli olarak verilirler.

7) İhracat Kredileri:

İhracat yapan bir ülkedeki bir ticari banka tarafından sağlanan ve ülkenin ihracat sigorta kuruluşu tarafından sigorta edilen kredilerdir. Örnek olarak, Almanya'da Hermes, Fransa'da Coface, İngiltere'de ECDG,

Japonya' da MITI, talya' da SACE, Belçika' da DuCroire, o ülkelerin ihracat kredi kurulu larıdır.

Sigortalı ihracat kredisi sa layan ticari banka, borçludan bu parayı tahsil edemezse bu parayı ülkesinin ihracat sigorta kurulu undan alma hakkına sahiptir. hracat kredisi kurulu ları ise garanti ettikleri miktara ba lı bir oranda komisyon alırlar. Bu komisyonu ödeyen taraf borçlu olan taraftır. Bu tip krediler genelde orta vadeli olarak verilirler ve proje finansmanı amacı ile sa lanırlar. Ticari kredilere oranla daha uygun ko ullara sahiptirler.

8) Alıcı Kredileri ve Satıcı Kredileri:

Alıcı kredileri ve satıcı kredileri, Eximbank gibi ihracatı destekleyen kurulu ların sa ladıkları ucuz kredilerle ihracatı artırma faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkarlar.

öyle ki; Eximbank bazen ülke mallarını satın alan ithalatçılara do rudan dü ük faizli kredi açar. Bu ekilde gerçekle en kredilere "alıcı kredisi" (buyers credit) adı verilir. Krediyi ba tan öngörüldü ü ekilde ödemek ve üzerinde anla ılmı olan di er kredilendirme ko ullarını yerine getirme sorumlulu u tamamen yabancı alıcıya aittir. Bu ko ullar alıcının mali gücü ve ticari itibarı ile direk ili kilidir.

Bazı durumlarda ise Eximbank, krediyi do rudan do ruya yabancı alıcı yerine ülkedeki ihracatçıya açar. hracatçı ise kurumdan sa ladı ı bu fonla malı ithal edecek olan alıcıya vadeli olarak satı ı yapar. Di er bir deyi le krediyi ithalatçıya kendisi açmı tır. Bunlara da "satıcı kredisi" (salers credit) adı verilir.

Bu her iki tip kredi görülece i üzere yabancı bir ülkedeki alıcıya kredili satı yapmak sureti ile ülke ihracatını artırma amacı güder. Birinci tür kredide Eximbank krediyi do rudan do ruya açmaktadır. kinci durumda ise ihracatçı kanalı ile bu kredi kullanılmaktadır.

Bu iki kredi uygulamasının arasındaki en önemli fark, ithalatçının krediyi ödememesi riskini kimin yükleneye idir. Satıcı kredisi durumunda ithalatı

yapan kredi ko ulla rında öngörölmü olan ko ulla rı yerine getirme zse, bunun sorumlulu u krediyi açan ihracatç ın ındır. hracatç ı, krediyi açaca ı yabancı alıc ının mali gücünü ve kredi itibarını kendisinin ara tırması gerekmektedir. Oysa, alıcı kredisi tipindeki kredi kullanımında bu sorumluluk do rudan do ruya Eximbank tarafından üstlenilir. Yani, ihracatı gerçekte tirenin herhangi bir sorumlulu u yoktur.

9) Leasing (Finansal Kiralama):

Son yıllarda, ölkemiz bünyesinde de gerek kamu kurulu ları gerekse özel kurulu lar tarafından, son derece yaygın bir ekilde uygulanmaya ba lanm ı olan bir finansman yöntemidir.

Leasing ya da finansal kiralama adı verilen bu mekanizmanın i leyi i incelenirse; ilk olarak leasing ırketi (lessor-kiralayan) ile sermaye malını do rudan kullanmak isteyen firma (lessee) arasında, ilgili mal ı kiralamanın ko ulla rı ile ilgili bir anla ma yapılır. Bu anla ma yapıldıktan sonra leasing ırketi imalatç ı firma (supplier) ile bu malın üretimi için bir anla ma yapar.

Bu a amadan sonra üretilen mal, mal ı alacak olana de il de leasing firmasına satılır. Leasing firması, üretici olan firmaya bu malın bedelini ödeyerek mülkiyetini alır ve daha sonra da mal ı kullanıcı firmaya devreder. Bu malın bedeli ise, alıcı tarafından bir seferde de il de belirli vadelerde taksit taksit olarak leasing firmasına ödenir.

Ödeme ko ulla rı, ödeme aralıkları ile taksit miktarları yapılan sözleşle mede belirlenmi durumdadır. Son taksit ödenip de borç tamamen bitinceye kadar sermaye malının mülkiyeti leasing firmasında kalır. Son taksidin ödenmesi ile birlikte kullanıcı bu mal ı amorti edilmi olarak aktiflerine dahil eder.

Anla ılaca ı üzere kullanıcı firma ya da kurum, malın bedelini kredi eklinde alıp üretici firmaya ödemi de ildir. Bu sebepten, ö lke açısından görünürde bir borç i lemi yoktur. Malın bedeli, finansal kiralayıcı

tarafından ödenmekle kullanıcı firma açısından yalnızca bir tür aynı kredi (mal giri i eklinde) sa lanmı olmaktadır.

Özetle, leasing i lemi bir anlamda kayıtlara geçmeyen bir borçlanma yöntemidir. Bununla birlikte kiralama i leminde mülkiyetin kiralama irketinde kalması kullanıcı firma açısından bazı sorunlar do urabilmektedir. Çünkü kullanıcı firma, o malı kullanıyor olmasına ra men üzerinde diledi i ekilde tasarrufta bulunamaz. Örnek olarak, kullanıcı bu malı yeniden bir ba kasına kiraya vermek ya da bu malın bakımını yaptırmak isterse, leasing firmasının onayını almak zorundadır.

Leasing uygulaması ülkemizde daha çok otomobil, uçak, gemi ve bunlar gibi, maliyeti çok yüksek olan malların finansmanı için ba vurulan bir yöntemdir.

Yukarıda belirtilen kredi çe itlerinin bazılarını azgeli mi ülkelerin kullanma ansları yok denecek kadar azdır. Örne in, siyasal ba ımsızlıklarını yeni kazanmı olan ülkeler, eskiden idaresi altında buldukları ülkelerin hala ekonomik olarak boyunduru u altında olduklarından bu tür krediler temin etmeleri oldukça zordur.

Öte yandan, bu tür ülkelerin kalkınmalarında finansman deste i açısından sa lanabilecek en uygun dı yardım ekli, bu ülkelerin projelerine hiç bir art ve kısıtlama öngörmeden verilecek olan "serbest krediler" olacaktır. Zira, elde edilen bu kredilerin sanayide üretim artı ı ve geli im sa layacak ekilde kullanılabilmesi, kredilerin ba layıcı olan ko ullarının azlı ı veya hiç olmamasına ba lıdır.

Ancak böyle bir dı yardım mekanizması ile milli gelir artı ı sa lanabilecek, alınan borcun kendisi ve faizi, gelecek ku aklara mümkün oldu unca daha az bir yük olu turmu olacaktır.

B – ULUSLARARASI RESMİ KREDİ KURULU LARI

Uluslararası sermaye akımlarının bir bölümü resmi kredilerden olmaktadır. Resmi krediler genelde kalkınma amaçlı olarak alınan

kredilerdir. Bu sebepten, bu tür kredilere pratikte kalkınma kredileri (development credits) ya da dış yardım (foreign aid) denir.

Kalkınma kredilerini yabancı ülkeler, uluslararası mali kurumlar veya özel piyasalar sağlar. Bu tür kredileri kullanan taraflar ise ülke hükümetleri, ülkedeki resmi bir kurum ya da bir özel sektör kuruluşu olabilmektedir.

Genelde borçlanma ekli fonlardır. Bu fonlar, belirlenen bir sürenin sonunda ana para ve faizleri ile birlikte geri ödenme durumundadır. Normal ticari kredilerde faizler, uluslararası piyasadaki arz-talep koşullarına göre belirlenir. Ticari kredi, uluslararası para ve sermaye piyasalarından temin edilen ve ticari koşulları taşıyan ödünç fonlardır.

Uluslararası resmi sermaye akımlarının kredi koşulları daha uygundur. Bu uygunluk, kredilerin dış yardım niteli taşımasından ileri gelir. Ticari kredilere göre bu fonlar daha düşük oranları içerirler. Geri ödeme süresi daha uzun olup, geri ödemeler ise belirli bir ilk ödemesiz dönemden sonra başlar. Hibeler (grants) karlıksız olarak verilirler ve yüzde yüz yardım niteli taşırlar.

Günümüzde bilindiği üzere, kalkınma amacıyla çok yanlı olarak kredi sağlayan kurumların başında Dünya Bankası ve bazı bölgesel ekonomik kalkınma bankaları gelir. Bu bakımdan bu kuruluşların üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Uluslararası Para Fonu'nun kredileri daha çok kısa süreli olup, ödemeler bilançosu açısından önem taşımaktadır.

Kredi ve başlıklarındaki yardımların verilmesinde ekonomik sosyal ve siyasi bir takım faktörler etkili olabilmektedir. Genellikle dış devletler, Dünya Bankası gibi mali kuruluşlar ya da Avrupa Yatırım Bankası gibi bölgesel kalkınma bankalarınınca gerçekleştirilen bu yardımlardan faydalanan ülkeler bu yardımlarla döviz ve tasarruf açıklarını kapatarak daha yüksek bir kalkınma hızına ulaşmaya çalışmaktadırlar:

Küresel ekonominin yönetimi, düzen ve adalet arasındaki uzlaşma konusunda gerilimi de beraberinde getirmektedir. Her bir ekonomik düzenin adalet ile ilgili olarak belirli iddiaları bulunmaktadır; serbest pazar kapitalizmi girişimciliği ve çok çalışmayı ön plana çıkarırken,

merkezi plan ekonomileri ise yoksulun ve artları uygun olmayanların korunmasını vurgulamaktadır.

Aynı ekilde uluslararası düzeydeki tartı malar düzen, adalet ve hükümetlerin rolü konusuna odaklanmaktadır. Küreselle en ekonomide düzeni kurmak gittikçe karma ık hale gelmektedir. Çünkü uluslararası sermaye, yatırım, mal ve hizmetler, bilgi ve kollektif organizasyonlar, niceliksel ve hız açısından artı göstermektedir.

Küresel ekonomiyi yönetmek, 21. yüzyılda daha önce olmadı ı kadar kırılğan ve istikrarsız olmasından dolayı kolay de ildir. Örne in 11 Eylül 2001 tarihinde ABD' ne yapılmı olan saldırının ekonomik sonuçları bunu açıkça göstermektedir; borsa dü ü e geçmi , ulusal havayolu irketleri iflasla kar ı kar ıya gelmi , politikacılar küresel ekonomiyi etkili olarak nasıl yönetecekleri konusundaki üpheleri giderme ile u ra mak zorunda kalmı lardır.

Yine, Eylül 2001'den önce, 1990' larda Tayland' daki kriz Rusya' da finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmu , bunun yansıması ise hızlı bir ekilde Connecticut ve Greenwich' de ortaya çıkmı tır. Küreselle en ekonomi içerisinde adaletin sa lanmasının gereklili i hem zor hem de karma ık bir durum yaratmaktadır. Devlet, uluslararası konularda daha az koruyucu oan bir tampon görevi görmeye ba lamı tır.

IMF ve Dünya Bankası' nın i leyi i de bu de i iklikleri yansıtmaktadır. İkinci Dünya Sava ı'ndan sonra ortaya çıkmı olan bu kurulu lar, BM Antlaşmasının 2. maddesinin 7. bendi olan " i bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birle mi Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermedi i gibi, üyeleri de bu türden konuları i bu antlaşma uyarınca bir çözüme ba lamaya zorlayamaz" ilkesine ra men IMF ve Dünya Bankası, devletler arasındaki etkisinden ziyade ülke içerisinde çok sayıda insan, grup ve faaliyetleri etkileyen program ve politikalar benimsemi tir (Woods 2003:81).

IMF ve Dünya Bankası; hukuki reform, rü vet ve ortak yönetim alanlarında dahi çalı malar yapmaktadır.

Birçok geli mekte olan ÷lke, IMF ve Dünya Bankası'nın bu yeni rolünün ulusal hükümetlerin rolü ve sorumlulu unu azaltma yönündeki tehlikeleri ile yüz yüze gelmektedir. Küreselle menin, hükümetin yetkilerini a ındırması probleml i bir durum sergilemektedir.

Geli mekte olan ÷lkeler, kendilerinden kaynaklanmayan negatif ekonomik oklarla yüz yüze gelmektedir. Bu krizler içerisinde birçok geli mekte olan ÷lke, IMF ve Dünya Bankası'nın yardımına ihtiyaç duymaya ba lamı tır. Bu yardıml ar ise, bir nevi zorlama ile ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, ÷lkelerin kendi ekonomileri ve toplumlarında köklü de i iklikleri içeren reformları dayatmaktadır. Bu nedenlerle dünya ÷lkelerinin 2/3'si IMF ve Dünya Bankası' nın bu uygulamalarından daha önce hiç olmadı ı kadar derin etkilenmektedir.

IMF ve Dünya Bankası'nın uygulamaları ele tirel bir bakı açısıyla incelendi inde hem düzen ve hem de adaleti sa lamak açısından etkisinin kötü oldu u gör÷lmektedir (Woods 2003:82). Ele tirilen hususlar; bu kurulu ların liberalle me ve özelle me yönündeki reçetelerinin, devlet içerisindeki e itsizlikleri daha çok arttırdı ı ve geli mi ÷lkelerin kendi sanayilerini koruma ve geli mekte olan ÷lke ekonomilerinin geli mi ÷lkelerin istikrarsızlıklarının saldırılarına daha açık hale getirilmi olmasıdır.

IMF ve Dünya Bankası' nın güçlü endüstrile mi ÷lkelerin çıkarlarını koruması ve küresel e itsizli i daha çok arttırmasına yönelik ele tiriler yapılmaktadır. IMF ve Dünya Bankası kendi içsel yapıları ve yöntemleri açısından da ele tirilmektedir. Örne in IMF incelendi inde; her üyenin Fon' daki a ırlı ı kendi kotasının (kota; üye ÷lkenin GSMH'si, dı ticareti ve sermaye hareketlerinin büyüklü ü ile belirlenmektedir ve be yılda bir gözden geçirilmektedir) büyüklü ü ile belirlenmektedir.

G7 ÷lkelerinin kota toplamı, bütün kotaların %50'sine e ittir; bu nedenle oy hakkı a ırlı ının yarısı bu ÷lkelerde bulunmaktadır. Buna di er AB ÷lkeleri de eklendi inde bu oran % 60'a ula maktadır. Yani bu durumda ABD, Japonya, AB ve Kanada oy a ırlı ının 2/3 payına sahip gör÷lmektedir, geri kalan ÷lkelerin pay oranı ise azınlıkta kalmaktadır.

Payı az olan ülkelerin birlikte hareket etme olanağı olmadığından alınan kararlarda etkin olmaları güç olmaktadır. Bu tablo, IMF' in neden merkez ülkelerin sermayelerinin ve şirketlerinin çıkarlarını koruyan politikaları savunduğunu açıkça göstermektedir.

Gelimekte olan ülkeler, iç ya da dış ortamdaki olumsuzluklar nedeniyle borç para bulma sıkıntısına düştüğünde IMF' den, taleplerini karşılamak suretiyle borç alabilmektedir. Eğer istenilen kredi, bu ülkenin kotasının % 25'ini oluşturan dilimi kadar ise ülkeye artlar dayatılmamakta, durumunu düzeltme taahhüdünde bulunması yeterli olmaktadır.

Ancak, bununla aynı tutarlarda bir kredi talebi olursa stand-by (destekleme) anlaşması gerektirince IMF tarafından ileri sürülen artları kabul etmesi gerekmektedir. Bunlar; enflasyonun düşmesi, ekonominin daralması, faiz hadlerinin yükselmesi için para arzının kısılması ve iç talebi düşürmek için ücret ve maaşların düşürülmesi, tarım fiyatlarının reel anlamda düşürülmesini sağlayacak önlemlerdir. Bunlara küreselleşme dünyasına uyum sağlamak üzere serbestleştirici ve özelleştirmeyi hızlandırıcı artlar da eklenmektedir.

Dünya Bankası ise, başlangıçta gelimekte olan ülkelere proje kredileri vermekte iken, bu ülkeler 1980' lerde dış borçlarını ödeyemez duruma düşünce, IMF ile birlikte çalınmaya başlamış ve kredi alan gelimekte olan ülkelere serbestleştirme unsurlarını koşul olarak ileri sürmeye başlamıştır.

Bu durum gelimekte olan ülkelere büyük tepki almıştır. 1994 yılında sivil toplum örgütlerinin protestosu ile yankı almıştır. Bu eleştirilere karşılık olarak yayımlarında, toplumda refahın yaygınlık derecesi ya da yoksulluk kıstasları gibi konulara ilişkin de erlendirmelere yer vermesine rağmen uygulamalarında bundan ötesine geçememiştir olduğu görülmektedir.

1) Bretton Woods Kurulu ları; Dünya Bankası ve IMF

IMF olarak tanınan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, Birle mi Milletler sisteminde yer alan kurulu lardır. Her ikisinin de prensipte ortak hedefi, üye ülkelerdeki ya am standartlarını yükseltmektir. IMF makroekonomik konularla, Dünya Bankası ise uzun vadeli ekonomik kalkınma ve yoksullu un azaltılması ile ilgilenmektedir.

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, 1944 yılının Temmuz ayında Bretton Woods, New Hampshire, ABD'de düzenlenen uluslararası bir konferansta kurulmu tur. Konferansın amacı, daha istikrarlı ve refah içinde bir küresel ekonomiye yol açacak ekonomik i birli i ve geli im için bir temel olu turmak olarak duyurulmu tur. Her iki kurulu ta sözkonusu konferansın bu amacını gerçekle tirmek üzere kurulmu lardır.

IMF, uluslararası mali i birli ini te vik etmek üzere politik tavsiyeler ve teknik destek sa lar, üye ülkelere kredi verir ve ödeme dengesi sorunlarını çözmek üzere hareket eder. IMF kredileri kısa ve orta vadeli ve temel olarak üyelerinin sa ladı ı kota katkı havuzundan verilir.

Dünya Bankası, ülkelerin belirli sektörlerdeki projeleri için teknik ve mali yardım verir, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı te vik etmek üzere hareket eder. Dünya Bankası'nın kredileri genellikle uzun vadeli ve uzun vadeli ve temel olarak üyelerinin sa ladı ı kota katkı havuzundan verilir.

IMF ve Dünya Bankası çe itli seviyelerde i birli i yapar. Dünya Bankası Güvernörler Kurulu (Boards of Governors of the World Bank) ve IMF Güvernörler Kurulu (Boards of Governors of the IMF) yıllık Toplantıları sırasında birbirlerine danı ır ve uluslararası ekonomi ve finansla ili kin konularında ülkelerinin görü lerini sunar. Güvernörler Kurulu uluslararası ekonomik ve mali sorunların nasıl ele alınaca ına ve kurulu lar için önceliklerin nasıl belirlenece ine karar verir.

IMF'nin dari Müdürü ve Dünya Bankası Ba kanı, görü alı veri inde bulunmak için düzenli olarak toplanır, ortak bildirimler yayınlar ve zaman zaman ortak makaleler yazarlar ve çe itli ülkeleri ve bölgeleri birlikte ziyaret ederler.

IMF'nin bir ülkenin genel ekonomik durumu ve politikalarına dair de erlendirmeleri, Bankanın potansiyel geli tirme projeleri veya reformlar konusundaki de erlendirmelerine bilgi sa lar.

Benzer ekilde, Bankanın yapısal ve sektörel reformlar konusundaki tavsiyeleri, IMF tarafından politik tavsiyeler için dikkate alınır. ki kurumun personeli ayrıca ilgili kredi verme programlarında yer alan artlılık ilkesi konusunda i birli i yapar.

2) Dünya Bankası

Dünya Bankası (World Bank), resmi adı ile Uluslararası mar ve Kalkınma Bankası (I.B.R.D.), Bretton Woods Konferansı ile 1944 yılında kurulmu olan ve IMF' nin ikiz karde i sayılan bir finansman kurulu udur.

Bu banka, hizmete 1946' da ba lamı olup, ilk faaliyet yıllarında Batı Avrupa ekonomilerinin onarımı ve geli imi amacı ile, bu ülkelere kaynak sa lama görevi üstlenmi tir. Daha sonraki yıllarda ise Dünya Bankası, azgeli mi ülkelere de kalkınma kredisi sa lamaya ba lamı tır.

Bu bankanın izledi i kredi politikası, proje kredileri üzerine kurulmu tur. Di er çe it krediler uygulamada fazla yaygın de ildir. Kredi de erlendirmesinde, sa lanacak fonların borç verilecek ülkelerin üretim kapasitesi ve ekonomik verimlili i üzerinde olu turaca ı katkılar baz alınır.

Azgeli mi ülkelerde, proje kredileri ile birlikte program kredileri, yani, kalkınma için gereksinim duyulan hammadde, ara malları ve yatırım malları ithalatı için gerekli finansmana da ihtiyaç duyulur. Dünya Bankası, 1967 yılına kadar yalnızca proje kredisi vermi tir.

Daha sonraları ise, proje kredileri yanında ülkelerin ödemeler dengesine do rudan katkıda bulunan program kredileri (proje dı ı krediler) de sa lamaya ba lamı , 1980 yılından sonra tamamen program kredilerine

dayalı, Yapısal Uyum Kredileri (SAF) de, bankanın sağladığı finansman kaynakları arasına girmektedir.³⁹

Az gelişmiş ülkelerde, bazı özel tiplerde projeler vardır ki, bunların ulusal para cinsinden kaynakla duyulan ihtiyaca nazaran, ithalata duyulan gereksinim çok daha azdır. Ülkenin iç finansman kaynağı (vergiler, harçlar, iç borçlanma ve kendi kurullarından elde ettiği gelirler...) bulmakta güçlük çektiği ve enflasyonist etkileri dolayısıyla emisyonla da kaçınılan büyük projelerde böyle bir durum söz konusu olabilir.

Ülkenin verimlilik düzeyi ve genel üretim kapasitesi üzerinde önemli katkılar sağlayan bu türden yatırımlarda Dünya Bankası, projenin ithalat finansmanını karşılayabileceği gibi, gereksinim duyulan ulusal para harcamalarını da karşılayabilir.

Dünya Bankasından kredi sağlamak için kabul edilebilir bir proje hazırlamak gerekir. Proje hazırlanırken Banka, projenin hazırlanması ile ilgili olarak ülkeye çeşitli önerilerde bulunabilir ve ona danışmanlık hizmeti sağlayabilir.

Hatta Banka, kendi uzmanlarını kullanarak, direkt olarak projeyi hazırlamada aktif görev alabilir. Yani Dünya Bankasının rolü, sadece projenin onaylanması veya reddi değildir. Bizzat denetleme ve yol gösterme görevi üstlenebilir. Bir başka deyişle Dünya Bankası, mali yardım sunarken bunun yanında teknik yardımda da bulunmaktadır.

Bankanın, projeler konusunda belirlediği, uyulması gereken öncelikler vardır. Bunlardan birisi, en düşük kapasite sınırıdır. Proje kredisi açma kararı verilirken, Dünya Bankası uzmanları, önerilen sözkonusu projeyi ekonomik, mali ve teknik yönlerden incelemeyi geçirir. Bu inceleme yapılırken konu sadece proje ile kısıtlı kalmaz, aynı zamanda, krediyi alacak olan ülkenin genel anlamda uyguladığı ekonomik ve mali politikalar da bunlara ek olarak incelenir. Ülkenin kredi alabilmesi için

³⁹ Richard Lipsey-P. Steiner-O. Peter, Economics, 8th Edition, Harper & Row Publisher, New York, 1987, sf. 716.

temel ilke bu ülkenin yeterli bir geri ödeme gücüne sahip olması gereklili idir.

Dünya Bankasının bir ülke hakkında yaptığı ı de erlendirme, yalnız bu Bankanın verece i krediler açısından önem ta ımaz. Di er finans çevreleri, sanayile mi ülkeler, özel ticari bankalar, bölgesel kalkınma bankaları ve ülkenin kendi iç mali kurumları açısından da büyük önem ta ır.

IBRD, genellikle kredilerini 4-6 yılı ödemesiz olarak, 17-20 yıl süreyle verir. 1982 Yılına kadar sabit faiz oranları uygulanırken, bu tarihten sonra altı ar aylık dönemler için bu fonların kendilerine olan maliyetlerine göre tespit olunan dalgalı faiz oranları uygulanmaya ba lanmı tır.

Dünya Bankası, geçmi dönemlerde kredi verirken takındı ı tutum ve uyguladı ı faiz oranlarının yüksek olu u, aynı zamanda da verilen kredinin yetersizli i yüzünden azgeli mi ülkeler tarafından bir çok ele tirilere maruz kalmı tır. Bu süreç ve yapılan ele tiriler, Dünya Bankasının hem örgütsel yapısında hem de uygulamakta oldu u kredi politikalarında bazı önemli de i ikliklere sebep olmu tur.

Dünya Bankasının kredi açarken muhatabı hükümetler, o ülkenin resmi kurulu ları ya da özel giri imcileridir. Fakat özel kesime kredi verilirken, o ülke hükümetinin Merkez Bankası ya da di er yetkili bir resmi organının garantisi ko ulu aranır.

Dünya Bankası 1956 yılında azgeli mi ülkelerdeki özel kesime kredi vermek amacı ile Uluslararası Finans Kurumunu (Internatioanl Finance Corporation : IFC) kurmu tur.

Dünya Bankasının özel kesime do rudan açaca ı kredilerde ilgili ülke hükümetinin güvencesini istemesine ra men, Uluslararası Finans Kurumunun verdi i kredilerde böyle bir garantiye gerek yoktur. IFC, özel kesime do rudan kredi vererek ya da bu kurulu un hisse senetlerini satın alarak finansman sa lama görevini yerine getirmi olur. Bu tür do rudan finansman fonksiyonunun yanı sıra, azgeli mi ülkelerdeki kalkınma

bankalarının sermayesine katkıda bulunarak dolaylı yollardan da kredi sa layabilir.

Dünya Bankası, azgeli mi ölkelere daha uygun ko ullarda kredi sa lamak amacı ile, 1960 yılında Uluslararası Kalkınma Birli ini (International Development Association : IDA) kurdu. IDA' nın faaliyetleri azgeli mi ölkeler içinde en yoksul olanlarına yöneliktir ve bu ölkelere finansman sa lamak amacı ile olu turulmu tur.

Bu birli in olu umundan evvel söz konusu azgeli mi ölkeler, Dünya Bankasının verdi i kredilerden yeterince yararlanamıyorlardı. Böyle bir kurulu un olu turulması gereklili i bu sebepten ortaya çıkmı tır. IDA' nın sa ladı ı krediler çok uzun vadelere sahiptir. Örne in bu krediler, on yılı ödemesiz dönem olmak üzere, 50 yıl vadeli olabilir. Aynı zamanda bu kredilerin faiz oranları da çok dü ök tutulmu tur (%0.75 gibi). Azgeli mi ölkelerin en yoksullarına, özellikle altyapı yatırımlarını gerçekle tirmek için, yüksek ödünlerle sa lanan IDA kredileri kayna ını, sanayile mi ölkelerin bu kurulu a yaptı ı katkılar olu turur.

Dünya Bankası, 1985 yılında, Çok Taraflı Yatırım ve Garanti Kurulu unu (MIGA) olu turmak sureti ile faaliyet gösterdi i alanları daha da geni letmi tir. Bu kurulu un amacı, yabancı yatırımcıların ev sahibi ölkelerdeki yatırımlarına ticaret dı ı risklere kar ı garanti vermektir.

Türkiye Dünya Bankasına, onun di er kurulu larına ve dolayısı ile MIGA' ya da üyedir. Türkiye 1956 yılında Dünya Bankasına, 1960 yılında da IDA' ya üye oldu. MIGA' ya ise, 1988 yılında üye olmu tur. Sözü edilen bu dört kurulu "Dünya Bankası Grubu" diye adlandırılırlar. Dünya Bankası Grubu içinde, finanse edilecek olan projenin niteli i ve krediyi talep eden ölkenin geri ödeme gücüne göre faiz oranı ve ödeme süresi açısından farklı niteliklerde krediler sa lama olanakları bulunmaktadır.

Dünya Bankasının nihai yönetimi, bankaya üye ölkelerin Maliye Bakanları veya Merkez Bankası Ba kanlarından olu an Yönetim Kuruluna (Board of Governors) aittir. Burada ölk temsilcilerinin kullandıkları oylar, birbirine e it de ildir. Bu oylar temsilcilerin, temsil ettikleri ölkelerin oy

arırlıklarına ba lıdır. Bu arırlık ise, üye ÷lkelerin bankaya ödedikleri aidatlara göre belirlenir.

Yönetim Kurulu, yılda en az bir kere toplanarak banka elemanları tarafından hazırlanan yıllık raporlar üzerinde görüşmeler yapar. Dünya Bankasına üye olan ÷lkeler, aynı zamanda IMF' ye de üye olurlar ve bu iki kurulu un yıllık toplantıları genellikle aynı zamanda yapılır.

1970' lerden itibaren Dünya Bankasının kredi politikasında önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur. Bunlardan birisi program kredilerini verilmeye başlanmasıdır. Bir diğeri ise en yoksul durumda bulunan az gelişmiş ÷lkelerde kırsal nüfusa yönelik projelerin arırlık kazanmasıdır. Bu ÷lkelerdeki yoksulluğun önlenmesi, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi gibi amaçlar daha ön plana geçmiştir.

1980 yılında Dünya Bankası, "Yapısal Uyum Kredisi" (SAF) programını uygulamaya koymuştur. Bu programla, orta ve uzun dönem içerisinde, ekonomik kalkınma ve dış denge amaçları gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu düşünce çerçevesinde örnek olarak tarım, sanayi, enerji gibi sektörler ve alt sektörlerdeki yatırımlara finansman sağlanır.

3) Uluslararası Para Fonu (IMF)

Dünya Bankası gibi, Uluslararası Para Fonu da 1944 yılındaki, Bretton Woods Konferanslarında kurulmuştur.⁴⁰ Kuruluştan iki yıl sonra, 1946 yılında da çalışmaları başlamıştır. Çalışma alanı içinde, uluslararası para sisteminin sağlıklı işlemesine katkıda bulunmak ve üye ÷lkelerin, uluslararası işlemlerinde ihtiyaç duyacağı kaynakları bulmada yardımcı olmak bulunmaktadır.

Bretton Woods Konferanslarında kurulmuş olan Uluslararası Para Fonu, öncelikle bu sistemin yürütülmesinden sorumlu idi. Ancak, Bretton Woods sisteminin çökmesinden sonra da, uluslararası para sistemindeki aksaklıkları gidermek için çalışmaya devam etmiştir. Uluslararası Para

⁴⁰ Lipsey-Steiner-Peter, a.g.e., sf. 612.

Fonu' na üye ülkeler, Dünya Bankası' na da üyedirler. Üye ülkelerin sayısı, son yıllarda ya anan gelişmelerle 180' e ulaşmıştır.

Dünya Bankası' nın ve Uluslararası Para Fonu' nun merkezi Washington' dadır. Ve bu kuruluşa üye ülkeler, Dünya ticaretinin yüzde 90' nından fazlasını karılıyorlar⁴¹.

Uluslararası Para Fonu, her yıl en az bir defa toplanır. Üst karar organı Yönetim Kurulu' dur. Yönetim Kurulu, üye ülkelerin Maliye Bakanları ya da Merkez Bankası başkanlarından oluşur. Yönetim Kurulu, Fonun günlük işlerini yürütür.

Yönetim Kurulu' na yardımcı olmak üzere, Ara Karar Komitesi (Interim Committee) gibi kurullar oluşturulmuştur. Bu komite, yılda iki kere toplanır. Uluslararası para sisteminin yönetimi ile ilgilendir. Uygulamalarda çıkabilecek aksaklıkları gidermeye çalışır. Bu konularda raporlar hazırlayarak, Yönetim Kurulu' na sunar.

Uluslararası Para Fonu' na yardımcı olmak üzere oluşturulan diğer bir kuruluştaki, Kalkınma Komitesi' dir (Development Committee). Bu komitede, Ara Karar Komitesi ile birlikte çalışır. Aynı dönemlerde toplanır. Amacı, bizim konumuz ile daha yakından ilgili olan, gelişmiş ülkelere mali kaynak aktarılması ile ilgili çalışmalar yapmaktır.

Fon tarafından kurulan diğer bir komite de, 24' liler Grubu' dur. Grup, 1972 yılında, 77' liler Grubu tarafından oluşturulmuştur. Fon' a resmen bağlı olmamakla birlikte, Fon' la birlikte çalışır. Uluslararası para sistemi ile ilgili düzenlemelerde, gelişmiş ülkelerin seslerini duyurma, fikirlerini anlatma görevini yüklenmiştir.

Uluslararası Para Fonunun başlıca görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Uluslararası Para Fonu, kısa süreli krediler sağlamak,
2. Uluslararası parasal ilişkilerin sürmesini ve geliştirilmesini denetler,

⁴¹ Halil Seyido lu, a.g.e., sf. 508.

3. Üye ülkelerin banka veya diğer kuruluşlarla, borcunu ödemekte güçlük çeken ülkeler arasında arabuluculuk yapar. Yeni ödeme planları ve ödeme kolaylıkları sağlanması konusunda çalımlar yapar,
4. Üye ülkelerin makroekonomik ve yapısal uyum politikalarına finansal destek sağlar,
5. Üyelerine, dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberalleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi gibi konularda, teknik yardım ve eğitim hizmetleri sunar,
6. Üye ülkelerin, dış ticaret politikalarının liberalleştirilmesi konusunda çalımlarda bulunur.

IMF' nin en önemli faaliyeti, üyelerinin dış ödeme açığı içine düşmeleri durumunda, kredi sağlamaktır. Bu krediler genelde kısa sürelidirler. Ancak, son zamanlarda, üye ülkelerin makro ekonomik politikalar uygulayarak büyüme hedeflerine ulaşmalarında, onlara destek sağlamak amacıyla orta vadeli krediler de sağlanmaktadır.

Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası, aynı zamanda kurulmuştur. Çalımla alanları birbirinden farklıdır. Birine üye olan ülke, diğerine de üye olur.

Uluslararası Para Fonu, daha çok dış yatırım açıklarının finansmanı ve uluslararası mali konularla ilgilenir. Ancak bunların yanında, en yoksul olan azgelişmiş ülkeler için de bazı kaynaklar oluşturulmuştur. Yapısal Uyum Kolaylığı, orta vadeli makro ekonomik politikaları ve yapısal reformları destekler. Kredilerinin yıllık faizi 0.5 ve geri ödeme süreleri 5.5 ile 10 yıl arasındadır. Artırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı da, Yapısal Uyum Kolaylığı ile aynı paraleldedir. Yalnız, çalımla sistemi biraz daha farklıdır.⁴²

Dünya Bankası ise, azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ile daha yakından ilgilenir ve bu ülkelerin kalkınma sorunları konusunda çok daha

⁴² Halil Seyido lu, a.g.e., sf. 515.

fazla uzmanla mı tır. Kalkınma sorunu ya ayan ülkelerin aynı zamanda dı ödeme aç ı problemleri ile de kar ı kar ıya olaca ı tabiidir. Bu durumda da, her iki kurulu un i birli i içinde çalı ması gerekmektedir.

Sonuçta, her iki kurulu un amacı da, üye ülkelerin istikrarlı bir ekilde geli me ve kalkınmalarını sa lamaktır;

Sovyetler Birli i, 1980'lerin ikinci yarısından sonra uygulamaya konulan "Perestroyka" ve "Glasnost" un ba arısızlı a u ramasıyla birlikte, hızlı bir çökü e ilimine girdi ve bir süre sonra da tasfiye olmak zorunda kaldı. Birli in çözümlmesi, aynı sistemi benimsemi Orta ve Do u Avrupa ile Orta Asya ülkelerini, sosyalist idari ve ekonomik sistemden serbest piyasaya dayalı ekonomik sisteme geçi sürecine yöneltmi tir.

Geçi ekonomileri olarak adlandırılan bu süreç, merkezi planlamadan, piyasa ekonomisine geçmeye çalı an ülkeleri ifade etmekte ve son 10 yılda idari, ekonomik, mali ve siyasi alanda literatüre yerle mi ve halen tartı lmaya devam etmektedir. Bu süreçte eski Sovyetler Birli i içinde yer alan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan) de kaçınılmaz olarak yer almakta ve son 10 yıl geçi sürecini tamamlamak için çalı maktadır.

Orta Avrupa, Baltık ve eski sovyet devletleri dahil 25 ülke serbest piyasa ekonomisine geçi sürecine ba ladıklarında, IMF de dahil çok çe itli kaynaklardan dı yardım görmü lerdı. 1990' ların ba ına kadar bu 25 ülkenin tamamı resmen IMF üyesi olmu lardır. Çok kısa bir süre sonra, genel olarak bu ülkelerin tamamı IMF' den finansal yardım talebinde bulunmu lardır.

IMF ba latt ı "Sistemli Dönü üm Kolaylı ı" (STF) olarak adlandırılan yeni bir IMF kredi imkanını geçici bir süre için (1993-1995) uygulamaya koyarak bu ülkelerin dönü üm süreçlerinde yer almı tır. Bu program daha kolay ödeme artlarını içeriyordu ve IMF' in geleneksel kredi imkanlarından daha kolay elde edilebiliyordu.

IMF ve Dünya Bankası da dahil uluslararası iktisadi ve mali kurulu lar, iyi çalı an bir piyasa ekonomisi için gerekli ekonomik kurumların yeniden

yapılandırılmasında bu ülkelerin ulusal otoritelerini desteklemek için önemli ölçüde mali ve teknik yardımlarda bulunmuşlardır.

Bugün gelinen noktada bu uluslararası kuruluşların sağladıkları yardım ve krediler ile ülkelerin geçiş sürecini büyük ölçüde gerçekleştirdikleri görülmekle beraber özellikle alınan kredilerin istenilen amaçları içinde kullanılması nedeniyle başlangıçta belirtilen hedefler yakalanamamıştır. Serbest piyasaya geçiş amacıyla aldıkları borçların içinde, mevcut borçları ödemek için de borç almaya başlayan bu ülkeler ne yazık ki borç tuzağının içine düşmüştür.

Geçiş sürecinde IMF ve Dünya Bankası da dahil uluslararası mali kuruluşlar, piyasa ekonomisinin bu ülkelerde yerleşmesini sağlamak amacıyla, gerekli ekonomik ve mali kurumların yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmişler ve bu amaçla bu ülkelere önemli ölçüde mali ve teknik yardım sağlamaya başlamışlardır.

IMF bu ülkelere özellikle üç alanda mali ve teknik yardım sağlamıştır (IMF, 2000; 92-93). Mali sektör ile ilgili öncelikle bankacılık sistemine yardımda bulunmuştur. Tek bankacılık sistemini, merkez bankası ve ticari bankacılık sistemine dönüştürmeye çalışmıştır. Ayrıca yeni bir ödeme sisteminin uygulamaya konulmasına ve bankacılık denetimi ve döviz yönetimi gibi piyasa odaklı para politikası araçlarını kullanma konusunda gerekli teknik yardımları sağlamaya başlamıştır.

Mali alanda yeni bir hazine ve vergi sistemi oluşturulmasına çalışılmıştır ayrıca, vergi idaresi iyileştirilmesi ve kamu harcamaları yönetimi konusunda danışmanlık hizmetleri sunulmuştur.

Bir diğer yardım ise istatistikî alanda görülmektedir. Milli gelir hesaplamaları, fiyatlar, ödemeler bilançosu, para ve bankacılık ve kamu maliyesi ile ilgili olarak yeni bir istatistikî sistemin oluşturulmasına yardımcı olunmuştur. İstatistikî alanda özellikle yukarıda sayılan konular ile ilgili göstergelerin kalitesi ve güvenilirliğini artırmaya ve zamanında yayınlanmasına özel bir önem verilmiştir. Fakat henüz daha tam olarak istatistikî alanda istenilen hedeflere ulaşamamıştır.

Ba ımsız Türk Cumhuriyetleri uluslararası entegrasyona katılabilmek amacıyla hemen hemen küresel veya bölgesel her türlü i birli ine girmi lerdir.

Genel olarak bakarsak IMF, bu ülkelere yönelik olarak uygulanmasını istedi i makro ekonomik istikrarın ve mali disiplinin sa lanması için uygulanan reform paketlerinde a a ıdaki unsurlara yer vermektedir

1. Fiyat serbestisi
2. Bütçe dengesi
3. Sıkı para politikası
4. Gelirler politikası
5. Sermayenin serbestle tirilmesi
6. Özelle tirme
7. Bankacılık ve finans sektörünün düzenlenmesi
8. Sosyal güvenlik düzenlemeleri
9. İ i ve i veren ili kileri
10. Vergi düzenlemeleri

IMF' in bu ülkelere sundu u ortak faktörlerin; sıkı para politikası ile birlikte, fiyatların ve döviz kuru rejimlerinin geni ölçüde serbestle tirilmesini, iç ve dı ticaretin liberalle tirilmesini, küçük i letmelerin te vik edilmesini, vergi sisteminin ve bütçedeki sosyal güvenlik harcamalarının reforma tabi tutulmasını içerd i görülmektedir.

4) Bölgesel Kalkınma Bankaları

Sanayile mi ülkeler, Dünyadaki azgeli mi ülkelerin iktisadi kalkınmalarına katkıda bulunmak amacı ile kalkınma bankalarını kurmuşlardır. Bu bankaların kaynakları, üye ülkelerin katkılarından ve azgeli mi ülkelere açılan krediler sonucunda elde edilen faiz gelirlerinden oluşur.

Kalkınma bankaları, normal ticari bankaların yaptıkları i lerle u ra mazlar ve bu tür ticari bankacılık faaliyetlerinde bulunmazlar. Asıl görevleri, üye olan ülkelerin kalkınmasına yönelik olarak projeye ba lı, uzun süreli kalkınma finansmanı sa lamaktır.

Bu bankalardan belli ba lıları unlardır;

1. Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank : EIB): Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Birli inin temel finansman kurulu u olup, Roma Anla ması ile kurulmu tur. Bu banka, birlik içindeki azgeli mi bölgelerin kalkındırılması amacı ile ve üyelerinin kendi güçleri ile kendi ba larına finanse etmelerinin mümkün olamayaca ı projelere destek verir.
2. slam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank : IDB): slam Ülkeleri Te kilatının mali kurulu u durumunda olan slam Kalkınma Bankası, örgütlenme modeli olarak Dünya Bankasının örgütlenme biçimini kendisine örnek alarak, 1975 yılında kurulmu tur. Merkezi, Suudi Arabistan' ın Cidde kentinde bulunmaktadır.

Bu banka, faizsiz bankacılık kurallarına göre çalı ma prensibini benimsemi olup amacı, slam Konferansı Te kilatına üye olan ya da olmayan ülkelerdeki slam topluluklarının ekonomik ve sosyal kalkınmalarına yönelik projelere finansman deste i sa lamaktır.

Ayrıca, slam Kalkınma Bankası slami ülkelere teknik ve e itim yardımları yapar, slam ülkeleri arasındaki ticaret hacminin artırılması amaçlarını da güder. Bu amaçlarla, özellikle tarım ve sanayii projelerine ve altyapı projelerine mali destek sa lar.

3. Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank : ADB) : Bu banka, 1966 yılında, özellikle Asya kıtasında bulunan azgeli mi ülkelerin kalkınmalarına destek olmak ve finansman sa lamak amaçları ile kurulmu olup, bir çok üyesi vardır. Merkezi Filipinler' in ba kenti Manila' dadır. Asya Kalkınma Bankası, Birle mi Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP) çerçevesinde faaliyet gösterir.
4. Afrika Kalkınma Bankası (African Development Bank Af DB) 1964 Yılında, Birle mi Milletle Afrika Komisyonunun çabaları ile kurulmu tur. Merkezi, Fildi i' nin ba kenti Abidjan' dadır. Afrika Kalkınma Bankasının amacı, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal

kalkınmaları do rultusunda proje finansmanı sa lamaktır. Afrika kıtasında bulunan ba ımsız tüm ülkeler, bankaya üye olabilirler, aynı zamanda bu kapsam dı ında bulunan di er ülkeler de isterlerse üye olabilirler.

5. Amerikalılararası Kalkınma Bankası (Inter-American Development Bank): Amerika kıtasında, Latin Amerika ülkelerinin kalkındırılması amacı ile 1960 yılında kurulmu tur. Merkezi Washington' dadır. İkinci Dünya Sava ından sonra bölgede bulunan ülkeler, böyle bir kalkınma bankasının kurulması için yo un talepte bulunmu lar, fakat ABD ba langıçta bu istekleri Dünya Bankasının varlı ını öne sürerek gereksiz bulmu ve geri çevirmi , daha sonra ise bu dü üncesinden vazgeçerek bankayı kurmu tur.
6. Karayibler Kalkınma Bankası (Caribbean Development Bank CDB): Birle mi Milletler Kalkınma Programının katkıları ile 1970 yılında kurulmu tur. Merkezi, Barbados' ta Bridge Town' dadır. Karayibler bölgesinde, kalkınma amacına yönelik finansman sa lama amacı ile kurulmu tur.
7. Do u Afrika Kalkınma Bankası (East African Development Bank : EADB): 1967 Yılında kurulmu ve Do u Afrika Toplulu unun mali organı olarak faaliyet göstermeye ba lamı tır. Merkezi, Kampala' dadır (Uganda). Do u Afrika Toplulu unun da ılmasından sonra, üç eski üye olan Kenya,Tanzanya ve Uganda' nın aralarında yaptıkları bir anla ma ile faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.
8. Avrupa mar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development: EBRD) : 1989 yılında, OECD ülkeleri tarafından, Dünya Bankası modeline göre kurulan bir bankadır. Türkiye de bu bankanın üyeleri arasında yer alır. Serbest piyasa mekanizmasına geçi i kolayla tırmak üzere, Do u ve Orta Avrupa ülkelerine kredi sa lamak amacı ile kurulmu tur.

Tüm bu sıralananların dışında, azgeli mi ülkelere kalkınma kredisi sağlamak amacıyla kurulmuş diğer birçok fonlar da bulunmaktadır. Suudi Kalkınma Fonu, Kuveyt Fonu ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) bu fonlara örnek olarak gösterilebilir.

C – ULUSLARARASI ÖZEL KREDİ KAYNAKLARI

1) Uluslararası Sermaye Hareketlerinden Çok Uluslu Şirketlere

Doğrudan Dış Yatırımlar ile Çok Uluslu Şirketler arasında çok yakın bir ilişki vardır. Çünkü doğrudan yatırımları yapanlar genellikle çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu şirketlerin amaçları dünya çapında faaliyette bulunarak karlarını maksimuma ulaştırmaktır.

Bir ana merkezin denetimi altında farklı ülkelerde faaliyet gösteren, ortak politikalara izin veren, kaynakları paylaşarak mülkiyet ya da diğer kontrol mekanizmaları ile birbirine bağlı olan çok uluslu şirketler ileri üretim teknolojileri ve yönetim bilgileri kullanarak yabancı ülkelerde doğrudan dış yatırım yaparlar. Çok uluslu şirketler, doğrudan dış yatırım yapacakları ülkelerde yeterli bir alt yapının oluşmasına, ekonomik ve siyasal iktidarın sağlanmasına ve hukuki düzenlemelere büyük önem verirler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkeleri tercih ederler.

Doğrudan dış yatırımların %80'e yakın kısmının gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan dış yatırımlara çok büyük kısmının çok uluslu şirketlerin sınır ötesi satınalma ve birleştirme faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi (2000 yılında %79'nun) bu şirketlerin önemini arttırmaktadır.

Bir büyük şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesinde yapmak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması veya sermayesini arttırarak kendine bağımsız bir şirket durumuna getirmesi bir doğrudan dış yatırımdır. "Yatırılabılır kaynakların kısıtlılığı ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması" şeklinde ifade edilen doğrudan dış

yatırımlar, üretime dönük olan yabancı ülkelerin fiziki üretim araçları üzerinde gerçekte tirilen yatırımlardır.

Bu yönüyle hisse senedi-tahvil gibi menkul de erlere yani sermaye piyasası araçlarına veya kısa süreli para piyasası araçlarına yapılan mali nitelikteki dı yatırımlardan ayrılır. Do rudan dı yatırımlar yoluyla yerli irketlerin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olması ve bu irketlerin yönetiminde söz sahibi olması küreselle en dünyada bir anlamda ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle rekabet halinde olmasını sa lamaktadır.

Do rudan dı yatırımlar , bir ülkeye ya döviz transferi yolu ile ya üretimde kullanılarak makine, teçhizat ve di er üretim araçları eklinde ya da lisans, teknik bilgi, know-how gibi gayri maddi haklar olarak girmektedir. te bu yöntemle bir firma ya merkezi dı ındaki bir ülkede yeni bir irket kurar ya da yurtdı ındaki mevcut bir firmayı tamamen veya kısmen satın alır.

Do rudan dı yatırımların geli mekte olan ülkelerin kalkınmasındaki rolü, bütçe açıklarının finansmanındaki payı ve endüstriyel yapılanmasının ilerlemesindeki etkisi, bu yatırımların II. Dünya Sava ı sonrasında hızla artmasına sebep olmu tur. Özellikle 1980 sonrası Dünya ekonomisindeki küreselle me ile birlikte birçok nedenden dolayı do rudan dı yatırımlar tercih edilmi tir.

Do rudan dı yatırımların nedenleri arasında hammadde kaynakları sa lama, üretimdeki farklı faaliyetleri tek yönetim altında birleme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, i letmecilik sırlarının ve ünvanının korunması, ithalatçı ülkenin koydu u gümrük vergileri ve kotalar ile ta ıma giderlerinden kaçınma, yurtiçi kısıtlamalardan (çevre koruma standardı gibi) kurtulma, üretim esnekli i sa laması, ula tırma ve bili im teknolojileri ve ucuz yabancı üretim faktörü (emek, do al kaynak gibi) kullanımı gibi etkenler vardır.

Ülkeler do rudan dı yatırım yolunu tercih ederlerken tabii ki bu tür yatırımlardan bazı faydalar elde etmeyi beklerler. Ancak her ilacın yan etkisi oldu u gibi do rudan dı yatırımların da hem olumlu (avantajları) hem de olumsuz yönleri (dezavantajları) bulunmaktadır.

Do rudan Dı Yatırımlar ev sahibi ülkenin üretim kapasitesine katkıda bulunması , yeni teknoloji ve işletmecilik bilgisi getirmesi, döviz girişi artırması, rekabet nedeniyle ekonomiyi hareketlilik kazandırması, işsizliği azaltması ve de hazine için vergi geliri artırması gibi olumlu sebeplerden dolayı tercih edilmektedir.

Do rudan dış yatırımların ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının artırılması, yerli şirketler arasında yabancı şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artılarından dolayı haksız rekabet üstünlüğü yaratması, aşırı kar transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üretirken ev sahibi ülkeleri bu teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Do rudan yabancı sermaye yatırımları konusunda pek çok tanımlama bulunmaktadır. Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Tahvil ve hisse senetlerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirildiği yatırımlar do rudan yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 1).

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarını özel bir sermaye transferi olarak da de rlendirmek mümkündür. Ancak bazı özellikleri dolayısıyla portföy yatırımlarından ayrılmaktadır. Yabancı ülkelerde yapılan yatırımlar fiziki ya da mali nitelikte olabilmektedir.

Tahvil ve hisse senedi eklindeki portföy yatırımları, mali nitelikli yatırımlar iken, bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki de rlerlere kar ılıklı gelen yatırımlar do rudan yabancı sermaye yatırımlarıdır..

Küresel rekabet çok uluslu şirketleri tek bir merkezden üretim yapıp uluslararası pazarlara ulaşmak yerine, bizzat pazarın olduğu ülkelerde yatırım yapmaya sevk etmektedir. Çok uluslu şirket belirli bir merkezden

yönetilen ve aynı anda çe itli dünya ülkelerinde üretimde bulunan firmalardır.

Bu firmaların di er ülkelerde yatırım yapmasının sebebi yatırımın kendi ülkelerine göre daha karlı olmasıdır. Ancak bu yatırım kararında sadece karlılık de il yatırımın riski de dikkate alınmaktadır. Bu riskler yatırımın yapılaca ı ülkeye ve zamana ba lı olarak de i mekle beraber, ekonomik ve siyasi nitelikte olabilmektedir. Çok uluslu irketlerle ilgili yapılan çe itli risk analizleri, yatırımın getiri oranı yeterli düzeyde oldu unda bu irketlerin riskten kaçmadı ına i aret etmektedir.

Günümüzde do rudan yabancı sermaye yatırımlarının çok önemli bir bölümünün çokuluslu irketler (ÇU) tarafından yapıldı ı bilinen bir gerçektir. En basit tanımıyla “ÇU ’ler”, belirli bir merkezden yönetilen ve aynı anda dünyanın çe itli ülkelerinde mal ve hizmet üreten devasa organizasyonlardır. “Do rudan yabancı sermaye yatırımları” ise ÇU ’ lerin ana merkezinin bulundu u ülkenin dı ndaki bir ülkede, yeni bir irket kurması ya da mevcut bir yerli irketi satın alarak veya sermayesini yükselterek kendisine ba lı bir duruma getirmesi olarak tanımlanır.

ÇU ’lerin yaptı ı yabancı yatırımların yararlarını savunan iktisatçılar argümanlarını büyük ölçüde Neoklasik ktisat Kuramı üzerinde geli tirmilerdir. Bu görü ün taraftarları açısından ÇU ’ ler, kaynakların optimum da ılımını sa layan ve dünya refahını maksimize eden ajanlardır. ÇU ’lerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan iktisadi faydaların da ılımı hem ev sahibi ülkede hem de orijin ülkede olumlu etkiler ortaya çıkarır.

Bu yakla ım içinde öne çıkan ve 1960’ lı yıllarda çok ra bet gören “Sermaye Akımı Modellerine” göre, do rudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin sermaye stokunu artıran basit bir sermaye akımı olarak görülmekteydi. Böylece yabancı sermaye giri i sonucunda ülkenin toplam üretiminin artaca ı, tam rekabet ve yerel sermaye stokuna olumsuz etkide bulunmayaca ı varsayımları altında, yabancı sermayeye ayrılan kârlar çıkarıldıktan sonra ev sahibi ülkelerin gelirlerinin artaca ı öngörülmekteydi.

Bu yaklaşıma göre üçüncü dünyadaki sermaye kıtlığının neden olduğu “fakirlik kısır döngüsünü” kırmak için de doğrudan yabancı yatırımlar önem kazanmaktadır ve hatta bazı kalkınma iktisatçıları, iktisadi büyüme için gerekli olan ilave dövizin sağlanması ve yurtdışı tasarruflara katkı anlamında doğrudan yabancı yatırımların lehinde tavır takılmaktaydı. Neo-klasik kuramda, doğrudan yabancı yatırımlar ve ÇU ' ler üzerine olumlu görüşler ağırlıklı varsayımlara dayanmaktaydı;

1. Tamamlayıcılık Varsayımı: Yokluğunda yerel üretimin olamayacağı alanlarda yabancı kaynaklar yerli kaynakları tamamlar.
2. Piyasaların tam rekabete yakın bir model içinde işleyeceği varsayımı: Bunun sonucu olarak kârların ortadan kalkacağı ve piyasa başarısızlıklarının da büyük ölçüde yanlış devlet politikalarından kaynaklanacağı öngörülür.
3. Kaynak yaratma varsayımı: ÇU ' ler yalnızca mevcut yerel kaynakları tamamlamaya katkıda bulunmazlar, aynı zamanda ilave yerel kaynakların yaratılması ya da önceden kullanılmayan kaynakların kullanılmasını da sağlarlar.

1960'ların son dönemlerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile ilişkili olarak neo-klasik kuramın vurgusunda bir kayma yaşanmıştır. Bu yıllarda vurgu, doğrudan yabancı yatırımların sermaye katkısı sağlamasından ziyade teknoloji transferi boyutuna kaydı.

Doğrudan yabancı yatırımların sermaye akımı kadar “yönetim teknikleri” ve “teknoloji” gibi diğer faktörleri de içeren bütüncül bir doğasının olduğu; yolla tırlımı piyasa yapıları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki güçlü bir ilişkinin varlığı ve yabancı yatırım kuramı ile dış ticaret kuramlarının birleştirilmesi gereksinimi, bu sürecin gelişiminde etkili olmuştur.

Bu yıllarda Harvard Business School'da geliştirilen “Ürün Devresi Kuramı” üzerine çalışan bir grup yazar, yeni bir ürünün bulunması ile onun

olgunlaşmasına kadar geçen safhaların özelliklerinden hareket etmiştir. Kuram, yatırım ve ticaret kalıplarındaki değişimlikleri açıklamaya yönelik olmasına rağmen gelimekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların etkilerini de çözümlmek için bazı saptamalar yapmıştır. Kurama göre gelimekte olan ülkeler ürünün olgunlaşma aşamasında karla tırmalı üstünlüğe sahip olacak ve standartla mı ürünleri üretebilecektir.

Ürünler; olgunlaştığında ve teknolojisi standart hale geldiğinde rekabete konu olmaktadır. Böylelikle ev sahibi ülkenin uygun dönemde teknolojiyi elde edebilmesi söz konusudur. Standartlaşma döneminde, ihracat pazarlarının sonradan piyasaya giren firmalar ve yerli üreticiler tarafından paylaşılıyor olması, öncü firmayı iç pazar payı ve kârların azalmasından doğan kayıpları giderme ve önleme davranışına iter.

te bu dönemde ÇU'ler ihracat pazarındaki ülkede üretime başlar. Teknolojik üstünlük tamamen ev sahibi ülke eline geçtiği bu dönemde, rekabeti maliyetlere göre yönlendirmek ön plana çıkar. Sonuçta malın fiyatını düşürmenin tek yolu, üretim süreçlerinin emek-yoğun bölümlerini gelimekte olan ülkelerdeki ucuz iş gücü kaynaklarına yöneltmekten geçer.

Birçok alandaki aksak piyasa yapıları ÇU'lerin olumsuzunu açıklamada önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu kurama göre teknoloji ya da pazarlama becerisi gibi “soyut varlıkları” içeren piyasalar; kamusal mal niteliği, tam olmayan bilgi ve belirsizlik gibi sebeplerle “aksak piyasalardır”. Benzer şekilde dikey olarak bütünleşen sanayilerde az sayıda oligopolcü firmanın varlığı ve bunların yatırımlarının uzun sürede olgunlaşması, içselleştirmeden kazançlar elde etmelerine neden olmaktadır.

Kuramda uluslararası alanda piyasa başarısızlıklarının en önemli kaynağı olarak “devlet müdahalesi” görülmektedir. Ticaret engellerinin varlığı, sermaye hareketlerine konan sınırlamalar ya da ülkeler arasındaki vergi

oranı farklılıkları, bu gibi kontrollerin etkilerini en aza indirecek firma içi fiyatların olu turulması yoluyla içselle tirmeyi te vik edici bir i lev görür.

Sonuçta kuramın ÇU ' lerin faaliyetlerine yönelik temel varsayımı “do al” ya da “devletin uyardı ı” biçimiyle olsun “piyasa ba arısızlıklarının” “dı sal” bir unsur oldu udur. Dolayısıyla ÇU ' ler kendi ba ına bu gibi piyasa ba arısızlıklarını yaratmazlar.

Yukarıdaki tespitin tam aksi bir yakla ıma göre, yabancı yatırımlar temelde ÇU ' lerin stratejisinin bir parçasıdır ve basit bir kaynak akımından farklıdır. Steve Hymer'ın 1960'ların ba larında ABD ekonomisine yönelik çalı maları bu yakla ımın temellerini olu turur. Bu yakla ıma göre yabancı ülkede öncü firmaların yavru firmaları kontrol etmesinin iki nedeni vardır:

1. Yabancı firmalar için konulan sınırlamaları a ıp özel bir üstünlük sa lamak,
2. Birbiriyle ili kili firmalar arasındaki rekabeti kaldırmak ve çatı mayı engellemek.

Kuramın odak noktası ÇU ' lerin “pazar gücüne” dayanır. ÇU ' lerin bu gücünün kayna ı; sermayesi, teknolojiyi kontrol etmesi, ürünü farklıla tırması, reklâm güdümlü pazarlama yapması ve hammaddelere ula madaki ayrıcalıklar gibi bir dizi üstünlü ün bile enidir.

çselle tirme Kuramcılar ı piyasa ba arısızlıklarını teknoloji, ürünlerin do ası ya da devlet müdahalesi gibi unsurlardan kaynaklanan dı sal bir olgu olarak kabul ederken, Global Uzanım Yakla ımı kuramcılar ı bu görü ün aksine ÇU ' lerin varlı ını aksak piyasaların ortaya çıkmasının temel faktörü olarak görmektedir. Jenkins'e göre bu yakla ım, ÇU ' lerin faaliyette bulundu u geli mekte olan ülkelerdeki “pazar gücü” ile ilgili bir grup sonuca da ık tutmaktadır.

1. Piyasa Yapısı: ÇU ' ler üçüncü dünya ülkelerinin oligopolcü piyasalarında yatırım yapma e ilimindedirler ve bu durumun artan yo unla maya katkıda bulundu u iddia edilmektedir.
2. Tekelci Kârlar: ÇU ' lerin pazar gücü ev sahibi ülkede tekelci kârları elde etmelerini destekler. Ancak ÇU ' ler tarafından kullanılan transfer fiyatlaması gibi çe itli muhasebe süreçleri nedeniyle bu kârlar yabancı yavru irketlerin vergi gelirlerinde gözükmez.
3. Pazar gücünün kötüye kullanılması ve kısıtlayıcı i uygulamaları: ÇU ' lerin faaliyetleri çe itli yollarla rekabeti sınırlar. ÇU ' ler tarafından teknoloji sözleşmeleri yoluyla lisans verilen firmalar ve yavru irketler üzerine sınırlayıcı maddeler dayatılır. Dünya piyasalarına yapılacak ihracatın kısıtlanması bu sınırlamalardan yalnızca biridir.
4. Talep Yaratma: ÇU ' ler, piyasaların belirledi i tüketici tercihlerinden çok kendi ürünleri için talep yaratmaya yönelik olarak pazar güçlerini kullanırlar. Bu durum yerel ko ullar için uygun olmayan ürünlerin pazarının genişlemesine ve zevk transferine yol açar.
5. Faktör yer de i tirmeleri: Do rudan yabancı yatırımların bütüncül do ası ve ÇU ' lerin tekelci gücü, bazı faktörlerin yerel girdilerle de i tirilmesine neden olur. Yerel olarak elde edilemeyen ithal teknoloji ve bunun tamamlayıcısı yerel kaynaklar, yerel sermaye ve giri imcilik yerine sermaye ve yönetim ithalatıyla getirilir. Bu durum yerel sanayiin yabancıla masına yol açar.

Jenkins' e göre bu görü ün en temel politika çıkarsaması ÇU ' ler için bir "devlet kontrolüne" gereksinim oldu udur. Bu kontroller, hem ulusal hem de uluslararası bazda yapılabilir. Kontrol yapılacak alanlar olarak ise özellikle "transfer fiyatlaması" ve "kısıtlayıcı i uygulamaları" öne çıkmaktadır.

Nürkse' ün 1950 'lerde geli tirdi i fasit daire modeli vardır: "azgeli mi ülkeler fakir oldukları için yatırımı artıramıyorlar, yatırımlar artmadı ı için de fakir kalıyorlar". Bu modelden hareketle, kalkınma ekonomisi içinde tartışılan "açık kuramı" geli tirilmi tir.⁴³

Açık kuramı, arzu edilen büyüme hızına ulaşmak için gerekli yatırımları karşılayacak iç tasarrufların bulunmamasını "tasarruf açığı", yatırım için gerekli malların ithal edilmesini sağlayacak dövizlerin bulunmamasını "dış ticaret açığı", bunların yanında, mevcut iç tasarrufu yatırıma dönüştürülecek özel girişimcilerin bulunmamasını ve üretim için gerekli teknolojinin eksikliğini de "teknoloji açığı" olarak tanımlar.

Bunlar, azgeli mi ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirme sine engel olan temel açıklar olarak sıralanır. te, iç kaynakların bu sebeplerle yetersiz kaldığı ya da kullanılmadığı durumlarda yabancı sermaye bu açıklardan mümkün olanları kapatarak, atıl kaynakları ve üretim kapasitesini harekete geçirebilir.

Bu nedenlerle dış yardım, dolaylı ve dolaysız yatırımlar yoluyla kaynak transferi, azgeli mi ülkelerin kalkınmalarını gerçekle tirebilmeleri için zorunlu bir yol olarak ortaya çıkmıştır. Bunu da günümüzde büyük ölçüde özel sermayedarlar ve büyük çok uluslu şirketler gerçekle tirmektedirler.⁴⁴ Tablo 8' de en büyük otuz çok uluslu şirketin bazı verileri sunulmu tur.

Uluslararası resmi sermaye akımlarının yanında, özel sermaye hareketlerini büyük ölçüde gerçekle tiren çok uluslu şirketlerin sağladıkları kaynaklar, azgeli mi ülkelerin ödemeler dengesi problemlerinin çözümüne olumlu katkılar sağlayabilir. Yeter ki, uygun yatırım alanları seçilsin ve kalkınmayı gerçekle tirmek için gereken kaynaklar doğru olarak tesbit edilebilsin.

Sonuçta dış yardım, dolaysız yatırımlar gibi yollarla transfer edilen dış kaynaklar, ödemeler dengesi problemlerinin çözülmesinde olumlu katkılar

⁴³ Cem Alpar, Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, 1980, sf. 88.

⁴⁴ Halil Seyido lu, a.g.e., sf. 645.

sa larlar. Ancak, dı kaynak ihtiyacının hesaplarının çok iyi yapılması gerekir. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayile melerini gerçekle tirmi ve hızlı sermaye birikimine sahip olmu ÷lkelerdeki büyük irketler, sahip oldukları sermayeyi en uygun ekilde i leterek karlarını maksimuma yükseltmenin yollarını aramaya ba lamı lardır.

O dönemin sömürge devletleri ile ba ımsızlıklarını yeni kazanmı ancak kalkınmalarını gerçekle tirememi olan ÷lkeler, sahip oldukları do al kaynaklar ve ucuz i gücü ile, Avrupa' nın geli mi büyük irketlerine en uygun yatırım alanını olu turmu lardır.

Tablo 8 - En Büyük Otuz Çok Uluslu Sanayii İrketi ve Ülkelerin GSMH' Si, 1991,
(milyon \$)

İrket ve Ana Merkezi	Satı ıar	Karlar	Aktif/.	öz setm.	Istihdam (Ki i)
1. General Motors, ABD	123.780,1	4.452,8	184.325,5	27.327,6	756.3
2. Royal Dutch Shell, Ing. Ho/.	103.834,8	4.249,3	105.307,7	53.890,1	133
3. Exxon, ABD	103.242,0	5.600,0	87.560,0	34.927,0	101
4. Ford Motor, ABD	88.962,8	2.258,0	174.429,4	22.690,3	332.7
5. Toyota Motor, Japonya	78.061,3	3.143,2	65.178,2	33.197,6	102.423
6. IBM, ABD	65.394,0	2.827,0	92.473,0	37.006,0	344.553
7. IRI, italya	64.095,5	254,1	---	--	407.169
8. General Electrle, ABD	60.236,0	2.636,0	168.259,0	21.683,0	284
9. BP, İngiltere	58.355,0	802,0	59.323,9	16.648,5	111.9
10. Dimler-Benz, Almanya	57.321,3	1.129,4	49.811,8	11.996,1	379.252
11. Mobil, ABD	56.910,0	1.920,0	42.187,0	17.534,0	67.5
12.Hffaeh~Japonya	56.053,3	1.629,2	60.641,0	19.993,9	309.757
13. MatsusMa Elect., Japonya	48.595,0	1.832,5	62.312,5	24.429,2	210.848
14. PhiHp Morris, ABD	48.109,0	3.006,0	47.383,0	12.512,0	166
15. Fiat, italya	46.812,0	896,7	69.736,4	18.531,2	287.957
16. Va*swagen,Almanya	46.042,2	665,5	46.111,8	9.294,1	265.566
17. Siemens, Almanya	44.859,2	1.135,2	41.785,0	10.408,1	402
18. Samsung, Ganey Kore	43.701,9	347,3	43.290,3	5.835,8	187.377
19. Nissan Motor, Japonya	42.905,7	340,9	45.916,4	12.662,9	138.326
20. Unilever, Ing.Hol.	41.262,3	1.842,6	25.340,3	13.299,0	298
21. Eni, italya	41.047,0	872,0	--	14.158,5	--
22. Du Pont, ABD	38.031,0	1.403,0	36.117,0	16.739,0	133
23. Texaeo, ABD	37.551,0	1.294,0	26.182,0	9.828,0	40.181
24. Chevron, ABD	36.795,0	1.293,0	34.636,0	14.739,0	55.123
25. Eff Aquffaine, Fransa	36.315,8	1.737,1	46.539,7	16.505,7	86.9
26. Nestle, İsviçre	35.583,7	1.722,3	28.732,3	11.149,5	201.139
27. Toshiba, Japonya	33.232,5	855,4	39.334,1	8.383,7	162
28.Honda motor, Japonya	30.567,3	539,8	21.005,2	7.736,2	85.5
29. Philips Elect, Hollanda	30.217,6	642,8	29.087,4	6.735,4	240
30. Renault, Fransa	29.432,4	545,8	41.375,4	6.432,2	147.195

Ülkeler	GSMH	Ölkeler	GSMH
Danimarka	113.515	Yeni Zelenda	43.185
Endonezya	101.151	Pakistan	42.649
Norveç	98.079	Nijerya	31.285
Türkiye	91.749	Macaristan	30.047
Arjantin	76.491	ili	25.504
Polonya	64.48	Peru	25.149
Yunanistan	60.245	Fas	23.788
İsrail	50.866	Zaire	8.117
Portekiz	50.692	Ordan	3.924
Venezuela	50.574	Somali	946

Kaynak: Halil Seyidođu, U ktisat Teori Politika ve Uygulama, Guzem Yaymlan, 1996, sf.662

XX. Yüzyılın ba larına kadar büyük irketler, azgeli mi ölkelerde do al kaynakların i letilmesi ekinde faaliyette bulunurken, daha sonraları bunun yanında çe itli altyapıların tesisi faaliyetlerine de ba lamı lardır.

Gerek siyasal ve gerekse ekonomik yönden azgeli mi ölkeleri geli mi ölkeye ba lı tutma iste i, büyük irketlerin ana gayesi olmu tur. 1920 yılındaki verilere göre, toplam uluslararası sermaye hareketlerinin 1/3'ü yatırımlar ekinde olmu tur. Yani, portföy tipi yatırımlardan dolaysız yatırımlara do ru bir kayma olmu tur. Daha sonra, bunun azgeli mi veya sömürge ölkelerine giden kısmı yine de portföy yatırımları ekinde kalmı tır.

Ancak, azgeli mi ölkelerden gelen sosyal ve siyasal baskılar sonucu özel yabancı sermaye, do al kaynakların i lenmesi yanında endüstri kesiminde de faaliyet göstermeye ba lamı tır.

Yabancı irketleri azgeli mi ölkelerin endüstri kesimine yöneltti er faktörler de; azgeli mi ölkelerin belli kesimlerinde olu an lüks-göstermelik tüketim e ilimi, sanayile mi ölkelerdeki pazarlarındaki a ır rekabet ve azgeli mi ölkelerdeki yatırımlardan sa lanacak karların cazibesi olmu tur. 1950-1960 Yıllarında, uluslararası sermaye hareketlerinde gözlenen geli meleri öyle sıralayabiliriz:

1. Azgeli mi ÷lkelere sa lanan resmi sermaye transferleri artmı tır.
2. Dolaysız özel yatırımlar geli mi ÷lkeler arasında uluslararası nitelik kazanmı tır.
3. Birden fazla ÷lkede yatırım yapan ve çok uluslu olarak tanımlanan irketlerin faaliyetlerinde geni leme gör÷lmü tür.
4. Gerek sermayenin transfer edildi i ve gerekse sermayenin geldi i ÷lkelerde sermaye transferlerinin ÷lkeye olan sosyal maliyeti önemli bir sorun olarak ele alınıp incelenmeye ba lanmı tır.

1965' lerden sonra ise, azgeli mi ÷lkelere sa lanan toplam yabancı sermaye transferi içinde, resmi kaynaklı sermaye transferlerinde azalma, özel kaynaklı sermaye transferlerinde artma gözlenmi tir.

Dunning' e göre, özellikle 1960' lardan sonra azgeli mi ÷lkelerde yapılan dolaysız özel yatırımların artmasında IMF, GATT, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kurulu larla, Ortak Pazar gibi ekonomik te ekküllerin de te vik edici rolü olmu tur.

Yabancı yatırımlar, i gücünün a ırlıklı olarak kullanıldı ı, hızlı teknolojik geli melerin uygulandı ı kimya, lastik, makina, ula tırma araçları ve dayanıklı tüketim mallarının üretimi gibi sektörlerle kaymı tır. Bu dönemde gerçekte en kayma sonucu, bu yatırımlar için gerekli olan kapital ve ara mallarının ithalatla kar ılanması mecburiyeti, azgeli mi ÷lkelerin dı kaynaklara olan ba ımlılı ının artmasına neden olmu tur.

Yabancı sermaye hareketleri, sermayenin verildi i ÷lkedeki ve sermayeyi veren ÷lkedeki ekonomik, siyasal ve sosyal faktörlerin seyrine göre, önceden tahmin edilmesi zor olan bir geli im göstermektedir. Örne in petrol zengini ÷lkeler, geçmi te sanayile mi ÷lkelerden sermaye ithal ederken, günümüzde çok uluslu irketlerin hissedarları olup, di er azgeli mi ÷lkelere sermaye ihraç etmektedirler.

Bu konuya Marksist yakla ım ise, yabancı sermaye hareketlerinin amacının Batı kapitalizminin azgeli mi ÷lkelerdeki yatırımları vasıtası ile

ihtiyaç duydukları doğal kaynakların ve diğer hammaddelerin sağlanması oldu udur.⁴⁵

Çok uluslu şirketlerin azgeli mi ülkelerdeki yatırımlarının, bu ülkelerin sanayilemelerine gerçekten olumlu katkılar sağlayıp sağlamadığı konusunda de i ik görüş ler vardır.

Bunlar iki kısımda toplanabilir: Bazı iktisatçılar, çok uluslu şirketlerin gerçekle tirdikleri yatırımların teknoloji açısından getirdi i yeniliklerin azgeli mi ülkelerdeki sanayilemeyi hızlandırdığını savunurken, di er bir kısım iktisatçılar da sermayeye ba ımlı sanayilemenin ve özellikle çok uluslu şirket yatırımlarının, azgeli mi ülkelerin kalkınmalarını geciktirdi ini savunurlar. Bu yatırımların, zaten ekonomide mevcut olan ikili yapıyı artırdığını ileri sürmektedirler.

Çok uluslu şirketlerin azgeli mi ülke ekonomileri üzerinde yarattığı bazı olumlu etkiler ise u ekilde sıralanabilir:

1. Yabancı şirketler yolu ile gelen sermaye, planlanan yatırımlarla, bu yatırımları kar ılayacak içsel tasarruflar arasındaki açığı kapatabilir.
2. Çok uluslu şirketler, uluslararası pazarlarla bağlantı içinde olduklarından, ülke içinde üretilen malların ihracını kolayla tırabilirler dolayısı ile de ödemeler dengesine olumlu katkılarda bulunabilirler.
3. Yabancı şirketler yarattıkları katma de er ve ödemi oldukları vergilerle, bütçe açıklarının giderilmesine yardımcı yeni i alanları yaratarak, istihdam sorununun çözülmesine yardımcı olurlar.
4. Üretim sürecinde i gücünün ve yöneticilerin e itilerek ekonomiye vasıflı i gücü ve yönetici olarak kazandırılmasını sağlarlar.

⁴⁵ Cem Alpar, a.g.e., sf. 9.

5. Modern teknolojiden yoksun olan az gelişmiş ülkelere modern teknolojileri transfer ederek, endüstri kesiminde sıçrama yaratabilirler.
6. Yarattıkları rekabet nedeni ile çok uluslu şirketler, piyasadaki tekelleşmelerin giderilmesine yardımcı olurlar.
7. Üretim yaparken kullandıkları yerli kaynaklar nedeni ile, kendi üretim alanları ile ilgili tamamlayıcı endüstrilerin kurulmasına ve mevcut olanların da üretim kapasitelerini artırmalarını teşvik ederler.

Çok uluslu şirket yatırımlarının az gelişmiş ülkelerdeki bazı olumsuz etkileri de şu şekilde sıralanabilir:

1. Yabancı şirketler, yerli fonları da kendi yatırımları için kullandıklarından, tasarruf açığının kapanmasına katkıları küçük olacaktır.
2. İhracat mallarından çok, iç pazarın ihtiyacı olan tüketim mallarının üretimini yaptıklarından, ihracat yolu ile döviz elde edilmesi mümkün olmayacaktır.

Ayrıca da, üretimin yüksek maliyeti, lisans anlaşmalarının baskınlığı da ihracatın sınırlandırılmasının diğer nedenleridir. Yine de ihracat yolu ile döviz geliri elde etseler bile, bundan daha büyük bir miktarı kar transferi, lisans anlaşmaları vasıtasıyla yurtdışına çıkacaktır. Ve bu nedenlerle, ödemeler dengesine etkileri olumsuz olacaktır.

3. Yabancı şirketler genellikle, vergi oranlarının düşük olduğu yerleri yatırım için tercih ederler. Bu yüzden, kendilerine teşvik tedbirleri ve vergi ayrıcalıkları uygulanmıyken kalınır. Dolayısıyla da, az gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirket faaliyetlerinden sağlayacakları vergi gelirleri çok sınırlandırılmış olur.
4. Çok uluslu şirketler, teknolojisi yüksek, kapital yoğun yatırımlar gerçekleştirirdiklerinden, mümkün olduğu kadar düşük sayıda işçi

istihdam etmeye çalı ırlar. Bunun içindir ki, istihdam sorununun çözümüne de pek fazla katkıları olamaz.

Ayrıca bu irketler, kendileri vasıflı i gücü yeti tirmek için pek fazla çaba harcamazlar. Ancak, ülkede her kesimde yeti mi i gücünü yüksek ücretlerle istihdam ederek, bu kesimlerde vasıflı i gücü aç ına neden olurlar.

5. Teknoloji transferi gerçekleştirilirken, bunun azgeli mi ülkelerin yapısına uygun olup olmadığı incelenmez. Ayrıca hazır teknoloji transferi alı kanlı ı, yerli mühendis ve bilim adamlarını yaratıcılıktan uzaklaştırır.

2) Çok Uluslu irket Faaliyetlerinin Azgeli mi Ülkelerdeki Sonuçları

a) Ödemeler Dengesi Açısından Sonuçları

Çok uluslu irket yatırımları, dolaylı ve dolaysız olarak iki ekinde etkilerini gösterirler. Dolaysız etkiler, döviz gelirleri açısından getirilen yabancı sermaye de erini, yatırımın ithal ikamesi etkisini ve döviz gideri olarak da üretim sürecinde gereken kapital ve ara malları ile kar transferi ve lisans ücretlerini kapsar.

Dolaylı etkileri ise, bir müddet sonra ortaya çıkan ekonomik de i kenlerdir. Bunlardan birisi, yatırımların gelir düzeyini yükseltmesi sonucu, ithalat e iliminin artması, bu yatırımların di er sektörlerden talep etti i girdiler nedeniyle, ilgili sektörlerde olu acak ithalat art ı ları olacaktır. Dolayısı ile yabancı yatırım, ekonomide ithal ikamesi sa layıp ihracatı artırmadıkça, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır.

Özel dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının, azgeli mi ülkelerin d ı ticaretine yapaca ı etkiler, yabancı irketin üretim biçimine ve di er bazı özelliklerine göre farklılıklar gösterecektir. irketlerin iç pazara mı, yoksa d ı pazara mı yönelik üretim yaptı ı önemlidir.

E er çok uluslu irket, azgeli mi ÷lkedeki ucuz i gücünü ve do al kaynakları kullanarak, dı a dönük üretim yapıyorsa, ÷lkenin ihracatının artmasına, dolayısı ile de dı ticaret aç ının kapanmasına faydası olacaktır. Amerikan, Avrupa ve Japon kaynaklı çok uluslu irketlerin, ucuz i gücü nedeni ile, Asya ÷lkelerinde yaptıkları ihracata dönük endüstri malları üretimi, buna güzel bir örnektir.

Ancak, yine de kazanılan ihracat gelirlerinin dolaylı yoldan kaybına neden olacak dı ba ımlılı ın yüksek olmaması gerekmektedir. Bu durumlarda, ihracata dönük üretim yapan çok uluslu irketler, azgeli mi ÷lkelerdeki ucuz i gücünü kullanarak üretim maliyetini dü ürürler. Bu malları, eme in pahalı, satınalma gücünün yüksek oldu u geli mi ÷kelere pazarlayarak sat ılarını yükseltip, karlarını maksimize etmektedirler.

ç pazara dönük üretim yapan irketlerin ise, dı ticaret dengesine olumsuz etki yapacakları söylenebilir. Üretim esnasında gerekli kapital malları ve di er üretim girdilerini ana irketten ithal eden çok uluslu irketler, mevcut dı ticaret aç ının artmasına neden olabilirler.

Ancak bütün bunların kısa ve uzun dönemde farklılık gösterece i de tabiidir: Kısa dönemde ithalatı artıran üretim, uzun dönemde di er sektörlerde ihracata yönelik yeni endüstrilerin kurulmasını te vik edebilir.

Çok uluslu irketlerin uyguladıkları fiyat politikaları da önemli bir konudur. öyle ki; ana irketten yavru irkete satılan malların yüksek, yavru irketten ana irkete yapılan ihracatın ise dü ük fiyatlandırılması, çok uluslu irketlerin karlarını bir ÷lkeden ziyade Dünya ölçe inde maksimize etmek için kullandıkları bir yöntemdir. Bu yöntem, azgeli mi ÷lkelerin ihracat gelirlerini azaltıcı bir etkiye sahiptir.

Çok uluslu irketlerle bunlara ba lı çalı an yavru irketler, anla malı fiyatlardan ihracat ve ithalat yaparlar. Bunun nedenleri öyle sıralanabilir:

Yatırım yaptıkları ÷lkenin vergi sisteminin ÷lkeler arasında farklılık göstermesi, nedenlerden birisidir. Çok uluslu irketler, vergi oranlarının yüksek oldu u ÷lkelerde, karlarını dü ük gösterip, yıl boyunca elde

ettikleri karları çe itli ekillerde, dü ük vergi ödeyecekleri ölkelere ta imaya çalı ırlar.

Az geli mi ölkelerde kar transferine getirilen kısıtlamalar, çok uluslu irketleri ana mali fiyatlardan dı ticaret yapmaya yöneltir. Bundan amaç, yavru firmaya satılan kapital mallarını ve girdilerin satı fiyatlarını yüksek tutarak, karların dolaylı yoldan transferini sa lamaktır.

Çok uluslu irketlerde yerli ortakların bulunması da, yüksek fiyatlandırma yolu ile ana firmaya kaynak aktarımının di er bir nedenidir. Bu yolla, yerli ortakların kar paylarını azaltmak amaçlanmaktadır.

Az geli mi ölkelerdeki istikrarsız ekonomik yapı, devalüasyon ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile çok uluslu irketler, karlarını yurt dı ına transfer ederek böyle bir durumun getirece i kar kaybından kaçınmak isterler.

Çokuluslu irketlere, çe itli az geli mi ölkelerde halen güven duyulmaması, yabancı sermayenin de "sömürünün yeni bir ekli" olarak nitelendirilmesi, çok uluslu irketlerin siyasal ve sosyal kaygılarla karlarını tam olarak açıklamalarını engeller. Gerçek kar miktarı ile açıklanan arasındaki fark da, ana irketle yapılan dı ticaret, lisans ana malı ve di er dolaylı yollardan ölkedeki ına ta ınır.

Çok uluslu firmaların elde edecekleri yüksek karlar, az geli mi ölkedeki hükümetlerini bundan faydalanmayı sa layacak bazı tedbirler almaya yöneltebilir. Koruma tedbirlerinin kaldırılması, gümrük vergilerinin indirilip miktar kısıtlamalarının kaldırılması gibi.

Karların dolaylı yollardan transfer edilmesinin bir ba ka nedeni de, yabancı irket açısından, stratejik bir uygulama olarak de erlendirilebilir. Çünkü, karların yüksek olarak ilan edilmesi, di er rakip yabancı irketleri de o ölkede yatırım yapmaya yönlendirece inden, bu tür bir rekabetten kaçınmak amacı ile, yüksek olan karlar, dü ük olarak gösterilmekte, aradaki fark da daha önce de belirtildi i gibi, dolaylı yollardan ana irkete transfer edilmektedir.

Çok uluslu şirketlerin, azgeli mi ülkelerdeki yavru şirketle anla malı fiyatlardan girişleri ticaret, azgeli mi ülke ekonomilerinin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Sonuçta, yavru şirket ana şirketten yaptığı ithalat miktarını artırdıkça, ödemeler dengesi üzerindeki negatif etkiyi de artıracaktır.

Aynı zamanda da anla malı fiyatlardan yapılmı olan ithalat ve ihracat, gerçekten ticaret konusu olan mallarla, bunların kaydedilen değerleri arasında bir sapma meydana getireceğinden, azgeli mi ülkelerin gerçek ithalat ve ihracat kapasitelerinin saptanması güçleşmektedir.

Azgeli mi ülkelerin, transfer fiyatlanmasını önleyebilmek için, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini denetleyebilecek kapasitede ve güçte bir idari ve teknik organizasyona sahip olmaları gerekir.

b) Teknolojik Açıdan Sonuçları

Sanayile mi ülkeler daha modern bir teknoloji geli tirmek için, bir çok bilimsel ara tırmalar yapar ve bu ara tırmalar sonucunda geli tirilen yeni teknolojileri, en geni ekliyle kendi üretim alanlarına uygular. Bu modern teknolojiler, elbette ki sanayile mi ülkenin büyüme hızını artırıp üretimini geni letici etki yapmaktadır.

Bu faktör, azgeli mi ülkeler açısından bir de erlendirmeye tabii tutulacak olursa, sorun, sözkonusu ülkelere aktarılan bu teknolojilerin ekonomik kalkınmada itici bir güç olup olmayacağıdır. Bir ba ka deyi le önemli olan, geli mi bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapıları, geli me düzeyi ve ihtiyaçlarına göre geli tirilmi olan bu teknolojilerin, azgeli mi ülkelerin bünyelerine ne derece uyum sa layabileceğidir.

Çok uluslu şirketlerin tek ba larına, yerli girişimciler veya hükümetlerle ortakla a olarak, yabancı ülkelerde girişleri dolaysız yatırımlar, geli mi ülkelerde yaratılan teknolojinin kısa zamanda Dünya ölçe inde kullanılmasına olanak sa lamı tır. Böylece de çok uluslu şirketler, yeni teknolojilerin ülkeler arasında yayılmasında etkin bir araç haline gelmişlerdir.

Ancak, di er bir görü e göre de, çok uluslu irketlerin bu alandaki yatırımları, teknik merakı tatmin de il, çe itli pazarlarda tekelci güç kurarak karlarını maksimize etmek amacına yöneliktir. Özellikle benzer teknolojilerin, di er irketlerce gerçekleştirilmesi ihtimali olan durumlarda, çok uluslu irketlerin bu konuda süratle yatırıma yönelip, pazar kaybını önlemeye çalı maları bu görü ü desteklemektedir. Çok uluslu irketler, sahip oldukları teknolojileri, yabancı ülkelere transfer ederken iki yol izlerler:

1. Birinci yol, teknolojinin salt lisans anla ması yolu ile di er ülkeye satılmasıdır.
2. İkinci yol ise, yabancı ülkede bizzat yerli girişimciler veya hükümet ile ortak olarak girişilen çe itli yatırımlarda mevcut teknolojiyi kullanmaktır.

Branson' a göre azgeli mi ülkelerin pazarlarının ufaklığı, teknoloji sahibi durumundaki ülkenin, o ülkede yatırım yapabilmek için gerekli fonlara sahip olmaması, ekonomik veya siyasal nedenlerle yatırımın risk taşıyor olması, lisans anla ması yolu ile gerçekleştirilen teknoloji satı ından elde edilen gelirin tatmin edici düzeylerde olması, yabancı irketi teknolojiyi dolaysız yatırım yerine, lisans anla ması yolu ile transfere yöneltmektedir⁴⁶. Buna karşın, yerli irketlerin lisans anla ması yolu ile elde etmi oldukları teknolojiyi kullanarak, gelecekte rakip duruma gelmesi olasılığı vardır.

Teknolojinin kompleks ve pazarlayan tarafından bir denetimi gerektirmesi veya ürün kalitesi ve ticari ismin korunması zorunlulu u gibi nedenler ise yabancı irketleri, azgeli mi ülkelere teknoloji satı ı yaparken bunu salt lisans satı ı ile gerçekle tirmek yerine dolaysız yatırıma yöneltme etkenleri olmu tur. Bunların yanısıra yabancı irketler azgeli mi ülkelere malın üretimi için gerekli fiziki girdilerin satı ını da yapmak istiyorsa daha çok dolaysız yatırımı tercih edeceklerdir.

⁴⁶ Cem Alpar, a.g.e., sf. 15.

Bu unsurlar teknolojiyi satın alacak olan azgeli mi ülkeler açısından de erlendirilecek olursa, yabancı irketin dolaysız yatırımının kabulü ya da lisans anla ması yolu ile yalnızca teknolojinin satın alınması tercihi yabancı irketlerinkinden farklı olacaktır. Hükümetler bu yatırımların yabancı irketler tarafından kontrol edilmesinin ekonomik veya politik bazı sakıncalar do urabilece ini dü ünebilirler.

Örne in bu sakıncalar, yabancı irketin yalnızca ili kide oldu u ülkenin hükümetine kar ı sorumluluk duyması, kar, lisans ve ithalat gelirleri olarak ana irkete transfer edilen gelirlerin ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz baskılar yaratacak boyutlara ula ması ve bazı sosyal grupların siyasal açıdan yabancı sermayeye kar ı duydukları üphe ile olumsuz yakla ımları sonucu hükümet aleyhinde olu acak çe itli olumsuz kampanyalardır.

Bu türden sorunların bertaraf edilebilmesi için lisans anla maları ile transfer edilen teknolojinin yerli sermaye ile birle tirilmesi dü ünülmü tür. Bu durumda ise teknolojiyi satan yabancı irket bizzat kendisi yatırım yapan yabancı irketler kadar sorumlulu u üzerine almayaca ı için, üretimin gerçekle me a amalarında ortaya çıkabilecek olan teknolojik problemlerde üretimi gerçekle tirmekte olan yerli irkete fazla bir duyarlılık göstermeyebilir.

Uygulamada, yatırımın ana irket tarafından kontrol edilmesine imkan olmayan durumlarda, bazı çok uluslu irketlerin azgeli mi ülkelere daha dü ük nitelikte teknoloji transferi yaparak, ticari isim kullanma hakkını bu ülkelere kar ı bir zorunluluk olmaktan çıkardıkları ve bu ticari ismin o ülke tarafından kullanılabilmesi iznini verdikleri görülmektedir.

Azgeli mi ülkelere, çok uluslu irketler tarafından transfer edilen teknolojilerin, bu ülkelerin kendi ekonomik yapılarına ve bünyelerine olan uygunlu u konusunda yapılan tartı maların odaklandı ı noktalar, bu teknolojilerin sanayile mi ülkelerin gelir düzeyi, .faktör oranları ve kendi tüketicilerinin tercihleri baz alınarak üretilmi olmasıdır.

Bu konuda bazı iktisatçıların görüşleri, kapital yoğun teknoloji içeren çok uluslu şirket yatırımlarının, azgelişmiş ülkelerde yaşanmakta olan istihdam sorununu çözüme kavuşturmadığı ve bu sebepten dolayı herhangi bir katkıda bulunamayacağı yolundadır.

Azgelişmiş ülkelere çok uluslu şirketler tarafından transfer edilen teknoloji, bu ülkelere iki yönlü bir maliyet doğurur.

1. Bunlardan ilki, lisans anlaşması sonucunda yabancı şirketin yabancı şirkete ödemek zorunda olduğu lisans ücretidir. Bu, teknolojinin parasal maliyetini oluşturur.
2. İkinci tür maliyet ise, lisans anlaşmaları nedeniyle, yabancı şirketin ihracatına getirilen kısıtlamalar, veya baskınlı ithalat gibi nedenlerle, ülke ekonomisinin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkisidir.

c) İstihdam Açısından Sonuçları

Azgelişmiş ülkelerin ekonomileri açısından, yabancı sermayenin fayda-maliyet analizi yapılırken üzerinde durulması gereken faktörlerden biridir. Bu yatırımın ülkede yaratacağı istihdam ve gelir dağılımı etkisidir.

Hükümetler, istihdam sorunu üzerinde önemle dururlar. Çünkü konu, sadece ekonomik bir boyut arz etmez, aynı zamanda önemli bir sosyal içerik de sahiptir. Bu açıdan yabancı sermayenin azgelişmiş ülkelerdeki istihdam sorununun çözümüne ne oranda katkıda bulunacağı konusu da dikkatlenmelidir. Bu konu değerlendirilirken, yabancı sermayenin gelişmiş ve üretim yaptığı sektöre göre ayrı ayrı bir değerlendirme yapılması gereği ortaya çıkar.

Eğer yabancı şirket, ülkedeki bir yerli şirketle birleşme yoluyla da yerli şirketi tamamen satın almak suretiyle geliyorsa, ilave olarak bir istihdam olanağı da yaratması söz konusu değildir. Aynı şekilde, yabancı şirketin doğrudan kaynakları işletmesi amacıyla madencilik sektöründe faaliyete geçmesi de pek fazla bir istihdam olanağı yaratmayacaktır.

Çünkü, doğal kaynakların işletilmesi için madencilik sektöründe faaliyette bulunan yabancı şirketler, teknolojik gelişmeler nedeniyle daha sermaye yoğun üretimi seçtikleri ve üretimde bulunurken işletme gücü/sermaye oranını iyiden iyiye küçülttükleri bir gerçektir.

Bununla birlikte devlet, hem doğal kaynakların ihracı ile sağlayacağı gelirden aldığı payı, hem de yabancı şirket karlarından elde ettiği vergi gelirlerini, özellikle endüstriyel kesimde yeni yatırımların başlatılmasında ve yeni işletmelerin yaratılmasında kullanabilir. Bu durumda ise yabancı şirketler istihdama dolaylı yoldan da olsa olumlu bir katkıda bulunmuş olurlar.

Yabancı şirketler tarafından endüstri kesimine gelen sermaye ise, o ülkenin istihdamı üzerinde olumlu bir etki yaratır. Fakat yine, burada kullanılacak teknolojinin emek veya sermaye yoğun olması, yatırımın istihdam etkisi üzerinde direkt bir etki oluşturarak, istihdamın genişlemeye sınırlı olmasını belirleyecektir.

Fakat yabancı sermayenin endüstri kesiminde yaratacağı ek istihdamı hesaplamak güçtür. Zira istihdam edilen işletmelerin tümü, işletmeler arasında seçilip çalıştırılanlar olmamakta, diğer şirketlerde çalışmayan işletmelerin daha yüksek bir ücret ve cazip artılar öne sürülerek transferi eklindedir.

Bu bakımdan, yabancı sermayenin, ekonomideki istihdam sorununa olumlu bir katkıda bulunduğunu söylemek güçtür. İşletmenin belli bir bölümü, daha iyi artılarda çalıştırılıp, refah düzeyleri yükseltilebilecektir.

Ancak işletme oranının yüksek olduğu ve çalışmayan işletme grubu içinde, büyük bir kesimin düşük ücretle ve elverişsiz artılarla çalıştığı bir ortamda, yabancı şirketler tarafından istihdam edilen bir grup vasıflı işletme gücüne, ülke ortamlarının çok üzerinde bir ücret ödenmesi, sosyal yapı içinde ayrıcalıklı bir işletme sınıfı oluşturarak, ekonomideki mevcut ücret yapısını ve dengeleri olumsuz olarak etkilediği söylenebilir.

Yabancı yatırımlar, istihdam üzerinde başka bir katkıyı da mevcut iş gücünü etkileyerek sağlayabilir. Yatırımı gerçekleştiren yabancı şirketler, işçileri hem yatırım yaptıkları ülkede, hem de ana şirketin bulunduğu ülkeye göndermek suretiyle, bir etkime tabii tutabilmektedirler. Herde bu etkime itimli işçiler, yabancı şirketten ayrılıp bir yerli şirkete geçmeleri ise ekonomik olarak iş gücünün etkimeine net bir katkı sağlamaları olurlar.

Yabancı sermayenin giriş üretimde bulunduğu azgelişmiş ülkelerde bu üretim, gelir dağılımını ve tüketici tercihlerini etkiler. Ancak bu etkiler, diğer ekonomiyi amaçlanan kalkınma hedeflerine doğru götürmekte ise yabancı sermayenin olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir.

Bu görüşe göre, çok uluslu şirketler, azgelişmiş ülkedeki insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak üretim alanlarından ziyade, teknolojik gelişmeye sürekli açık, dayanıklı tüketim mallarının üretimi alanlarında yatırım yapmaktadırlar. Oysa, azgelişmiş ülkelerin temel sorunlarını oluşturan unsurlardan toplu konut yapımı, halk sağlığına yönelik yatırımlar ve de tarımsal alanlarda üretim verimliliğinin artırılması konusu ile ilgili yatırımlara da ihtiyaç vardır.

Lüks malların üretimi ve bunların tüketimi, çoğu zaman pahalı maliyetleri olan reklam kampanyaları ile desteklenir. Bu durum hem ekonomi içerisinde yanlış kaynak dağılımına sebep olur, hem de toplumsal tüketim alışkanlıkları ve tercihlerini değiştirerek, ekonomi içindeki ikili yapıyı daha da artırır.

Son olarak, istihdam konusuna karşı açıdan bakarsak, yabancı sermayeyi sağlayan şirketlerin kendi ülkelerinde, bu sermaye akışından dolayı istihdamlarının nasıl etkilendiği de önemli bir konudur. Bu bakımdan azgelişmiş ülkelere sermaye sağlayan ülkelerde, bu durum ülke içinde işsizliğe sebebiyet verdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

d) Bölgesel Kalkınma Açısından Sonuçları

Az gelişmiş ülkelerdeki çok önemli diğer bir sorun ise, bu ülkelerdeki bölgeler arasında bulunan ekonomik ve sosyal açıdan gelişmişlik düzeyi farklılıklarıdır. Az gelişmiş ülkeler kalkınma hedefi güderken bu farklılıkları azaltmak durumu ile karşı karşıyadırlar. Birçok az gelişmiş ülke, bu sorunu bölgesel kalkınma planları dahilinde ele almaktadır.

Ayrıca, bölgesel farklılıklar sorunu, sadece az gelişmiş ülkelerin karşılarında olan bir sorun değildir. Sanayilemiş bir çok ülkede de bölgeler arası sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi farklılıkları bulunur. Bu farklılıklar tarihi, sosyal, ekonomik ve coğrafi özelliklerden dolayı oluşur.

Bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklılıkları, az gelişmiş ülkelerde sanayilemiş ülkelere nazaran daha belirgindir ve ekonomik sonuçları bakımından, kalkınma çabaları üzerinde daha fazla olumsuz etkiler yaratır niteliktedir. Yabancı şirketler, bir ülkenin hangi bölgesinde yatırım yapılacağı kararını verirken iş gücü durumunu, ülkenin altyapı hizmetleri, hammadde kaynakları, pazarın büyüklüğü, sosyal ve politik durumun uygunluğu gibi faktörleri dikkate alırlar.

Bu faktörler, üretimi yapılacak malın özelliklerine göre belirli ayrılıklarla dikkate alınarak, üretim yapılacak bölge tespit edilir. Burada yatırımcının amacı, bu faktörlerin üretim maliyeti yönünden en düşük olduğu bölgeyi tespit edip, yatırımını buna göre gerçekleştirmektir.

Söz konusu yatırımın yapılacağı ülke hükümeti ise, doğal olarak yabancı şirketin yatırımını, ülkenin sosyal ve ekonomik bakımdan en az gelişmiş olan bölgesine yapılmasını isteyecektir. Bunun için, şirketleri bu yönde teşvik edecektir. Fakat bu teşvikin yabancı yatırımcıları ve özellikle çok uluslu şirketleri, ülkenin geri kalmış olan bölgelerine yatırım yapmaya ne oranda çekeceği ve bu şirketlerin teşvik tedbirlerine ne oranda duyarlılık göstereceği tartışılır.

1960 ve 1970' li yıllar, çok uluslu şirketlerin önem kazandığı ve gelişmelerini sürdürdükleri yıllardı⁴⁷. Sayıları 1970' de 7.000 iken, 1992' de 37.000' e ulaştı. Bu sayısal büyüklüklerinin yanında, Dünya üretim kapasitesinin üçte birini de kontrol ediyor olmaları onlara çok büyük bir güç sağlıyordu.

Ancak, özellikle de, bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan azgelişmiş ülkeler, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine oldukça temkinli yaklaşıyorlardı. Onlara karşı korumacı politikalar uyguluyorlardı. Çünkü, daha önceden edindikleri yabancı sermaye tecrübeleri vardı. Ancak yine de, çok uluslu şirketler onlar için yeniydi. Bu dev güç karşısında, kendi bağımsızlıklarını koruyabilmek öncelikli amaçları idi.

Sonuçta, bazı çok uluslu şirketlerin ekonomik gücü, bazı azgelişmiş ülkelerinkinden büyüktü. Dolayısıyla, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını korumanın yolu, her türlü dış etkileri denetim altında tutmaktı.

Bu nedenle de yabancı sermayenin hangi alanlara ne ölçüde gireceği, yeni kurulacak şirket ve yapılacak yatırımlarda yabancı sermayenin payının ne olacağı, kar transferleri, ihracat zorunluluğu, ulusal bağımsızlık açısından önemli alanlara yabancı sermayenin sokulmaması gibi yollar izlenerek, yabancı sermaye ve çok uluslu şirketler denetim altında tutulmaya çalışılıyordu.

Ancak, bütün bunların tersine 1980' lerin sonrasında azgelişmiş ülkeler, yabancı sermayenin kalkınma için zorunlu bir unsur olduğunu düşünmeye başladılar ve onlara karşı tutumlarını tamamen değiştirdiler. Nerede ise bütün ülkeler, yabancı sermayeyi davet için yarı kapı açtılar.

Bu ortamdan faydalanan çok uluslular, faaliyet alanlarını giderek genişletiyorlardı. Madenler ve imalat sanayinde faaliyete başlayan çok uluslu şirketler, turizm ve finans sektöründe de faaliyet göstermeye başladılar. Oysa, sermayenin kar kaygısıyla, azgelişmiş bir ülkenin

⁴⁷ James C. Ingram, International Relations, 1989, sf. 418.

kalkınma amacının ne kadar örtü ece i dü ünülmesi gereken bir konu olarak halen gündemde tutulmaktadır⁴⁸.

Tablo 9 - Ülkelere Göre Dı Finansman Gereksinimleri (Milyar \$)

Ülkeler	1981	1986	1987	1988
Mısır	3.5	5.7	3.3	3.5
Meksika	18.5	4.5	0.75	7.2
Venezuela	-2	3.7	2.5	3.6
Endonezya	2.4	8.6	7.7	8.8
Nijerya	6.6	1	1.7	2
G. Kore	6.8	-0.2	-2.5	-3
Tarkiye	2.5	3.8	3.9	4.1
Cezair	2.7	5.7	3.9	3.7
Filipinler	2.8	-0.8	0.4	0.7
Arjantin	7.2	3.1	4.5	4.2
Brezilya	19.1	7.2	5.7	6.4

Kaynak: Türkel Miniba , Azgeli mi Ü lke/erde Ka/kmmanm Finansmanı Politika/an ve Trkiye, Der Yayınları, 1992. İst., sf. 41

⁴⁸ Fikret Ba kaya, Kalkınma ktisadının Yükseli i ve Dü ü ü , mge Kitabevi, 1997, sf. 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III - Dİ KAYNAKLARLA KALKINMA ÇABALARININ EKONOMİK VE SİYASAL SONUÇLARI

Son yıllarda ekonomilere yönelen yabancı sermaye girişlerindeki hızlı artış ve azalışların, makro ekonomik büyüklükler üzerinde yaratacağı etkilere bağlı olarak, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde görülen finansal krizlerin oluşumunda veya derinleşmesinde önemli bir rol oynamış olmaktadır.

1970 öncesi dönemlerde gelişmekte olan ülkeler ithal ikameci politikalar izlemi ve dış finansman ihtiyaçlarını büyük ölçüde devletten devlete yardımlarla ve uluslararası resmi kuruluşların desteğiyle karşılamışlardır. Bu dönemlerdeki krizler genellikle döviz darboğazlarından ve üretim için gerekli ithalatın yapılamamasından kaynaklanmıştır.

Ekonominin dış dengesinin sağlanabilmesi için IMF (Uluslararası Para Fonu) destekli kısa vadeli istikrar programları uygulanmış, para ve maliye politikaları dengelenerek döviz kuru ayarlamaları yapılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde söz konusu ülkelerin büyüme performanslarını sürdürürebilmeleri için, dış kaynaklara olan gereksinimleri artmış ve devalüasyonlarda ödemeler dengesi krizleri yerini borç krizlerine bırakmıştır.

Küreselleşme olgusuyla beraber bu ülkeler, dünya ile bütünleşme ve uluslararası finansal piyasalar yoluyla daha fazla kaynak elde edebilmek amacıyla önce cari işlemler bilançosunun daha sonra da sermaye hareketlerinin konvertibilitesini gerçekleştirmişlerdir.

1990'lara gelindiğinde dış ticaret politikalarını serbestleştiren ve mali sektörlerini dışa açan orta gelirli ülkelerin çoğunluğunun dış kaynak kullanımları da artmıştır. Ancak bu ülkelerdeki ekonomik performans, kısa vadeli fon akımlarına karşı duyarlı bir nitelik kazanmıştır.

Ekonominin çetirli kesimlerindeki bilançolar, sermaye giri ve çikilariına çok hassas bir yapıda geli mi ve mali oklara kar ı kırılgnlık artmı tır. Bu paralelde 1990' larda ya anılan finansal krizler, geli mekte olan ölkelerin geçmi dönemlerde ya adıkları finansal krizlerden farklı özellikler ta ımaktadır.

Olumsuz geli melerden etkilenererek sermayenin aniden kaçıl ile ba layan bu krizler, ulusal paranın de er kaybetmesi, bilançoların kötüle mesi güvensizli in yaygınla ması ve üretimin finanse edilememesi ile sonuçlanmı ve bu krizler di er ölkelere de yayılmı tır.

Finasal krizlerle kar ıla an ölkelerde, kriz öncesi dönemlerde mali bilançoların sa lıksız bir yapı içerisinde büyümesi, açık döviz pozisyonları, döviz kuru ve kredi riskleri de krizlere hassas bir yapı olu turmu tur. Bu ko ullarda herhangi bir olumsuz olayın etkisiyle ortaya çıkabilecek bir likidite daralması, sermaye kaçıl veya devalüasyon, bilançolarda öz kaynakların erimesine neden oldu undan, mali sistem tıkanmakta ve kriz reel sektöre yansıyabilmektedir.

Di er yandan mali sistemin krizlere dayanaksız bir yapı içerisinde geli mesi makroekonomik ko ullarla da yakından ilgilidir. Makro ekonomik ko ullar ise döviz rejimi, cari i lemler açıl, kamu borçları, bütçe açıkları, para politikası ve enflasyon ekinde kar ımıza çıkabilmektedir.

Özellikle yatırım ve tasarruf yetersizli i çeken geli mekte olan ölkeler ya adıkları sorunları kısa vadeli yabancı sermaye (sıcak para) giri leri ile a maya çalı mı lar, ancak iç dengelerindeki hassas yapı dı oklardan kolayca etkilenmelerine ve bir kriz riskiyle kar ı kar ıya kalmalarına yol açmı tır.

1990' lı yıllardan itibaren pek çok ölkede bu finansal krizlerle kar ı kar ıya kalmı tır. Meksika (1994), Asya (1997), Rusya (1998), Brezilya (1999), Türkiye (1994 ve 2000-2001) ve Arjantin (2001) bu tip krizleri ya ayan ölkelerdir. Bu ölkelerin ortak noktası ise hepsinde de sabit kura dayalı bir politika uygulanmı olması ve Asya ölkeleri dı ındaki di er ölkelerin

ço unda cari açıklar, mali açıklar, kamu açıkları ve enflasyon gibi makroekonomik temellere dayalı problemlerin var olmasıdır.

Genellikle enflasyonla mücadele amacıyla bu ülkelerde uygulanan sabit kur politikaları, çe itli riskleri de beraberinde ta ıtmaktadır. Bu politikaları izleyen ülkelerde merkez bankasının temel görevi kurları sabit tutmaktır. Böylelikle merkez bankası kur riskini üstlenmekte ve piyasalara döviz vermektedir.

Enflasyonun yeterince indirilemedi i durumlarda ulusal para de er kazanmakta, ithalattaki artı ve ihracattaki azalı a ba lı olarak cari i lemlerde açık ortaya çıkabilmektedir. Ülkeler bu açı ı kapatabilmek için devalüasyon yapma baskısıyla ile kar ı kar ıya kalabilmekte veya dı borçlanmaya, özellikle de kısa vadeli kaynaklara ba vurabilmektedir.

Böylece ülkedeki bankaların açık pozisyonları artmakta, bankalarda döviz cinsinden borçlarını, döviz cinsinden kredi vererek kur riskinden kaçma e ilimine girmekte ve kur riskini kredi kullanan i letmelere yükleyebilmektedir .

Finansal krizle kar ı kar ıya kalan ülkelere bakıldı ında kriz öncesi dönemde bu ülkelerde ithalat patlaması ya andı ı ve dı açıkların büyüdü ü görülmektedir. Ödemeler dengesi cari i lemler aç ının milli gelir içindeki payının % 4'ü a tı ı durumlar risk olarak ifade edilmektedir. Meksika, Asya ve Türkiye krizlerinde de bu oran % 4'ün üzerine çıkmı tır.

Di er yandan kısa vadeli borç stokunun resmi döviz rezervlerine oranının yüksek oldu u (% 1'den fazla) durumlarda da kriz olasılı ı yükselmektedir .

Türkiye'de 1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamen serbestle mesiyle birlikte artan sermaye giri leri, Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları geçici olarak bertaraf etmeyi ba armı ancak uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirememi tir.

Nitekim 1990 sonrası dönemde patlak veren iki büyük kriz de, Türkiye'deki finansal serbestleşme ile yakından ilgilidir. Yeldan (2001)' a göre dış sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrolleri ve denetimleri kaldıran 32 sayılı Kararname ile birlikte, Türk finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır.

Ulusal piyasalarda merkez bankası, döviz, kur ve faiz oranlarını birbirinden bağımsız birer politika aracı olarak kullanabilme olanağını kaybetmiş ve finans piyasaları kısa vadeli spekülatif yabancı sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir.

Finansal dengeleri bozuk, finansal kurumları zayıf ve piyasaları sıkışık, sanayi ile tarımı düşük verimli Türkiye ekonomisinin yeni döneme tepkisi ise sık sık ortaya çıkan krizler şeklinde olmuştur.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin altında yatan mantık ise; 1986 yılından itibaren artan mali açıklar yurt içi borçlanmalarla giderilmeye çalışılmış, bu durum özel yatırımları dışlayıcı bir etki yaratmıştır.

Bu açıkların kapatılmasında ikinci bir alternatif olarak görülen yabancı fonların ülkeye girişini sağlamak amacıyla sermaye hesabı serbestleştirilmiş ve 1990' lı yıllardan itibaren yabancı sermaye girişleri, özellikle de kısa vadeli sermaye girişlerinde artışlar olmuştur.

Sermaye girişleriyle birlikte T.L. aırı de erlenmiş, bu de erlenme ise bankaların uluslararası finans piyasalarından uygun koşullarda borçlanmasını ve toplanan bu fonların yüksek getirili kamu menkul değerlerine yatırılmasını ya da yurt içi piyasalara kredi olarak verilmesini cazip hale getirmiştir.

Artan kredilerle birlikte iç pazarın canlanması, tüketim ve hammadde malları ithalatını artırırken, T.L' nin yabancı paralar karşısında de er kazanması da ihracatı zorla tıran, ithalatı kolayla tıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu dış ticaret açığı 1993 yılında 6.4 milyar dolara yükselmiş ve bu açıkların finansmanında da sermaye hareketleri önem kazanmıştır.

Söz konusu dönemde Türk bankacılık sisteminin dövizdeki açık pozisyonu da artmış ve 4.9 milyar dolara yükselmiştir. Diğer yandan faiz oranlarının idari kararlarla indirilmeye çalışılması, sisteme çok büyük miktarda likidite sürülmesi ve kamu kaynaklarına vergi getirilmesi dövizdeki talebi artırmış ve Türk Lirasının değer kaybı yönündeki beklentiler yaygınlaşmıştır.

Baskı altında tutulan döviz kurları serbest piyasada yükselirken, yabancı sermaye çıkışlarıyla birlikte döviz rezervleri hızla erimeye başlamıştır. Kasım 1993 tarihinde resmi rezervler 7.2 milyar dolar seviyesindeyken, 8 Nisan 1994 tarihine kadar resmi rezervlerdeki azalış devam etmiş ve bu tarihte 3 milyar düzeyine inmiştir.

5 Nisan 1994 tarihinden itibaren hükümet tarafından alınan bazı önlemler, kısa vadede toparlanma sürecine katkıda bulunmuş olsalar da bunun sınırsız bir iyileşme olduğu sonradan anlaşılmıştır. Nitekim bu dönemde görülen iyileşme süreci daha sonra yaşanan krizlerin temellerini oluşturmuştur. Özellikle hükümetin izlediği politikalarda iki önemli nokta dikkati çekmektedir.

İki kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin teşvik edilmesi ve yurtdışına sermaye kaçışlarının önlenmesi amacıyla faiz oranlarının çok yüksek tutulması, yurt içi borçlanmanın hızlı bir şekilde artmasına neden olmuş ve bunun olumsuz sonuçları da 1990'lı yılların sonunda ortaya çıkmıştır.

İkincisi ise, krizin ortaya çıkmasıyla birlikte mevduat hesaplarının tam sigorta kapsamına alınması, bankacılık sektörünü daha sonraki dönemlerde olumsuz yönde etkilemiştir. Bankacılık düzenlemeleri, istikrarsızlığın önemli nedenlerinden birini oluştururken ülkemizde yaşanan son krizde anahtar rol oynamıştır.

Aralık 1999 yılında ülkemizde uygulamaya konulan, döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programı ekonomik gelişmeleri belirleyen temel unsur olmuştur. Program, sıkı maliye politikası ile faiz düşüşünün artırılmasını, yapısal reformların gerçekleştirilmesini, özelleştirmenin

hızlanmasını ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelir politikası uygulamasını benimsemiştir.

Merkez Bankası 1 Dolar + 0,77 Euro'dan oluşan döviz kuru sepetinin günlük değerini, bir yıllık süre için 2000 yılı başında kamuoyuna açıklamıştır. Döviz kuru rejimini desteklemek amacıyla, Merkez Bankası net iç varlık büyüklüğünü sabitlemiş ve bilanço genilemesini net dış varlıklardaki artışa bağlamıştır. Yarı Para Kurulu benzeri bu politika sterilizasyon imkanını kaldırmış, ekonomideki likiditenin döviz karlılığı yaratılmasını benimsemiş ve Merkez Bankasının kısa vadeli faizler üzerindeki etkisini sınırlamıştır (TCMB, 2002: 1).

Programın uygulamaya konulmasıyla birlikte ortaya çıkan zayıflıklar ve aksamalar programa duyulan güveni de azaltmıştır. Öncelikle programın uygulaması sonucu, enflasyon hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir (TÜFE % 39), yıl boyunca kurdaki artış ise % 20 olmuştur.

Türk Lirası Aralık 1999'a göre Ocak 2001'de % 17 değerli hale gelmiş ve Türk lirasındaki değerlenmeyle birlikte ithalat % 23 artarken, ihracattaki artış sadece % 2.2 olarak gerçekleşmiştir. İhracattaki olumsuz gelişimin bir nedeni de, özellikle faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerini % 300 oranında artırmış ve bu durumun yarattığı talep patlaması da üretimin ihracat yerine iç tüketime yönelmesine neden olmuştur.

Sonuçta 2000 yılı cari işlemler açığı 9.8 milyar dolar olarak gerçekleşirken, GSMH'nin % 5'ine seviyesine ulaşmıştır (Keyder, 2001: 38-39). Giderek artan cari açıkların sürdürülebilmesi için dış kaynak girişini ön plana çıkarmış, ancak 2000 yılında doğrudan yatırım eklindeki yabancı kaynak girişinin yetersiz olduğu dış borçlanmayı gündeme getirmiştir.

Krize giden yolda, dış borç verenlerin hem ülkenin makroekonomik dengelerine hem de borçlanmaya aracılık eden bankalara ilişkin bakiş açılırları da belirleyici olmuştur. Cari işlemlerdeki açıklarla birlikte, yılın ikinci yarısında, özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmeler iç ve dış piyasalarda tedirginliği artırarak, sermaye girişlerini dolayısıyla likiditeyi

olumsuz etkileyerek kısa vadeli faiz oranlarının artmasına neden olmu tur.

Faiz oranlarındaki yükseli portföylerinde yoğun ekilde devlet iç borçlanma senedi tutan ve bunları kısa vadeli kaynaklarla fonlayan bazı bankaların mali yapılarını bozmu ve Kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalara güvensizli i artırmı tır (TCMB, 2002:2).

Bu güvensizlikle beraber dövize yönelen yoğun spekülâtif saldırı, çok yüksek faizle, önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve 7.5 milyar dolar büyüklü ündeki IMF kredisi ile atlatılmı , ancak daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya kar ı savunma gücü büyük ölçüde zayıflamı tır.

Krizden üç ay sonra 19 ubat 2001 tarihinde Ba bakan ile Cumhurba kanı arasındaki siyasi kriz dövize ikinci bir spekülâtif saldırı ba latmı , 16 ubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi, 23 ubat'ta 22.58 milyar dolara inmi ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar olmu tur. Kasım krizinde dövize saldırı yabancılarla sınırlı kalır iken, ubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların dövize saldırı ı görülmü tür. Dövize yapılan saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB' sı 21 ubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldı ını açıklamı tır .

Di er yandan kriz öncesi ve kriz döneminde, sıcak para ekindeki yabancı sermaye giri ve çıkı larının, krizin olu umunda ve geli iminde etkili oldu unu belirleyen Boratav' a (2001) göre, kriz öncesi ilk on ay içerisinde; döviz kuru çıpasının inandırıcılı ı ve sıcak para için pozitif arbitraj getirisinin dü en faizler ra men süregelmesi sayesinde net yabancı sermaye giri leri hızla artmı ve 15.2 milyar dolara ula mı tır. Bunun 14.2 milyar dolarlık kısmı ise borç artıran yabancı sermaye giri leri ekinde gerçekleşmi tir.

Cari aç ı nın sürdürülemeyece i dolayısıyla döviz kuru hedeflerinin inandırıcı olmaktan çıkt ı ını algılayan yabancı yatırımcıların ülkeyi terketmesiyle beraber Kasım 2000-Haziran 2001 döneminde çıkan net sermaye 10.4 milyar dolar olmu tur. Giri yapan 15.2 milyar dolarla çıkı yapan -10.4 milyar dolar arasındaki fark da ekonominin yabancı sermaye

hareketleri dolayısıyla kar ıla tı ı negatif okun büyüklü ünü ifade etmektedir.

Yabancı sermaye giri lerinin etkin yönetimi, di er bir deyi le olumlu etkilerinin maksimizasyonu ve olumsuz etkilerinin minimizasyonu oldukça karma ık bir konu olup, ilgili ölkelerin politik ve kültürel yapıları, kalkınma planları, piyasa ko ulları ve kurumsal yapılarıyla yakından ilgilidir.

Ölkelerarası farklıla malar da, yabancı yatırımların etkin yönetiminde kullanılabilecek olan politikaların de i ebilice ini ve dolayısıyla genel bir yakla ım olmayaca ını ortaya koymaktadır. Ancak ölkelerin kendi özel ko ullarını da dikkate alarak izlemeleri gereken politikalar bulunmaktadır.

Bir yandan ekonomik büyüme ve talebi harekete geçirmek amacıyla sermaye akımlarına izin verilmesi, di er yandan da bunların getirebilece i istikrarsızlıkların önlenebilmesi, politik bir seçim konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle sermaye akı larını hızlandıran etkenlerin dikkate alınması gerekmektedir.

Sermaye akımlarındaki artı , ölkedeki rekabetin ve verimlili in artması ile olu an sürekli bir iyile menin etkisi ile sa landı ında bunların istikrarlandırıcı rolleri çok daha fazla olabilmektedir. Buna kar ılık sermaye akımları, daha çok dı sal etkilerden ya da kredi kısıtlamalarından kaynaklanmakta ise, ortaya çıkabilecek etkiler istikrarsızlıklara yol açabilecektir .

Geli mekte olan ölkelerin artan sermaye giri leri kar ısında alması gereken tedbirler bulunmaktadır. Bunlar u ekilde sıralanabilir⁴⁹:

1. Finansal entegrasyon sürecinde geli mekte olan ölkeler global sermaye hareketlerinden, kendilerine fayda sa layacak politikaları sürdürmeli ve bu süreçteki tehlikelerden kaçınmalıdırlar. Bu ba lamda, makro ekonomik yapı güçlendirilmeli, finansal yapı iyile tirilmeli, bankacılık denetim ve gözetim düzenlemeleri yapılmalıdır.

⁴⁹ (World Bank, 1997; Stiglitz, 2000

2. Bu ülkelerde bankacılık sistemindeki zayıflık bilinse de sermaye giri leriyle ili kili olarak kredi artı larının kontrol edilmesi önem kazanmaktadır.
3. yi i leyen sermaye piyasalarının varlı ı, artan portföy yatırımlarını çekerek potansiyel istikrarsızlık riskini azaltabilmektedir.
4. Geli mekte olan ülkeler, ekonomik istikrarsızlıklara açık bir yapıya sahip olmalarından dolayı, istikrarsızlıklara tepki gösterecek mekanizmaları geli tirmeleri ve okları ortadan kaldırıcı düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir.
5. Bütün bu düzenlemeleri yapanlar ve bilginin tam yayılmasını sa layıcı birimler arasındaki i birli i, güvenli ve etkin piyasalar için son derece önem arz edebilmektedir.

Di er yandan geli mekte olan ülkelerin uluslararası fonlardan yeterince pay alması, bu fonların ülke ekonomileri üzerinde olumlu etkiler yaratması ve yine ülke üzerinde olu abilecek muhtemel olumsuzlukların giderilmesi amacıyla bu fonların yönetilmesi, esas itibariyle bu ülkelerin rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisi olu turmu olmalarına ba lıdır.

Rekabetçi bir serbest piyasa ve rasyonel makroekonomik politikalar, enflasyonun dü ük tutulmasını ve verimli yatırımların artmasını sa layacak ve sonuçta gerek yurt içi gerekse yurt dı ı i lemlerdeki riskler minimize edilmi olacaktır. Kısaca bu ülkeler kendilerine yönelen fonların olumlu yönlerini çıkarabilmek ve olumsuz etkilerini giderebilmek amacıyla, siyasi ve ekonomik istikrarı sa layıcı, piyasaları geli tirici politikaları ön plana çıkarmaları gerekmektedir.

A – EKONOMİK SONUÇLARI

İkinci Dünya Sava ı sonrasında belirginle en az geli mi ülkelerin kısır döngüsü "tasarruf yetersizli i nedeni ile yatırım yapamama ve yatırım yapılamamasından dolayı tasarruf sa layamama", iktisatçıları bu konu üzerinde dü ünmeye ve çözümler üretmeye zorlamı tır.

Ön plana çıkan çözüm önerisi ise, az gelişmiş ülkeleri bu kısır döngüden kurtararak, kalkınmalarını gerçekleştirmelerini sağlamaktı. Kendi kaynakları ile bunu başaramayacakları gerçeği karşısında, devlet adamları az gelişmiş ülkelere dış kaynak aktarımı konusunda aynı fikirde idiler. Dış kaynaklarla kalkınma bu ülkeler için nerede ise tek çözüm yolu olarak gösteriliyordu⁵⁰.

Dolayısıyla ile, dış kaynaklardan sağlanması beklenen faydalar oldukça fazlaydı. Dış kaynakların, az gelişmiş ülke ekonomisini canlandırıp ivme kazandıracak, üretim kapasitesini artırarak kendi kendine yeterli bir düzeye getirerek kalkınmasını sağlayacak, hem de alınan bu borçların geri iadesini sağlayacak projelerin hayata geçirilmesine yardımcı olacak bir potansiyeli beraberinde getirmesi bekleniyordu.

Teoride bir hayli heyecan yaratan ve çok büyük umutlar başlatılan dış kaynaklar, az gelişmiş ülkelerdeki bu beklentileri karşılamaktan çok uzak kalmıştır. Bir başka deyişle, teorideki beklentiler pratikteki sonuçlarla örtüşmemiştir.

Dış kaynakların az gelişmiş ülke ekonomisine dahil olduğu ilk dönemde, az gelişmiş ülke ekonomisinde ilk etapta üretim ve istihdam artışıları, halkın sosyal refah düzeyinde bir yükselme görülmüştür. Bu durum, kısa dönemde bir moral artışına, büyüme oranında artışa neden olmaktadır. Ancak, dış kaynakların borç eklendiği sağlanan kısmı, faiz ve geri ödemeleri başlatıldığı zaman içine düşülen durum, tam anlamıyla hayal kırıklığıdır.

Dış borç faiz ve taksitleri, ancak canlanmaya başlanı olan ve henüz sağlam temellere oturmamış olan az gelişmiş ülke ekonomisini derinden sarsarak, bir bunalımın içine düşürmektedir. Bunun yanında, az gelişmiş ülkelerin sağladıkları dış yardımları ve dış borçları, üretici faaliyetlerden çok gösterişe yönelik lüks mallar için ve çoğu durumda da askeri malzeme alımı için kullanılmaları da beklenen iyi sonuçların alınamamasında etkili olmuştur.

⁵⁰ Cem Alpar, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, sf. 89.

Bu konuda elde edilen veriler ve incelenen tecrübeler, borçlanarak kalkınmanın uzun vadede dışarıya kaynak akışına neden olduğunu ve geçici refah artışının sonuçta yerini, ağır ekonomik bunalımlara ve acı reçetelere bıraktığını göstermektedir.

Az gelişmiş ülkeler, artık borçlarını ödeyebilmek için borçlanırlı duruma gelmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve giderek siyasal karar insiyatifleri dışarıya kaynak sağlayanların eline geçmiştir.

Sermaye ihracı, sermayeyi ihraç eden ülkedeki atıl kaynakları harekete geçirerek kapitalizmin gelişmesine ve derinleşmesine hizmet ederken, borçlu ülke yönetimlerini siyasal açıdan da mali sermayeye bağımlı hale getirmiştir, mali sermaye tarafından yönlendirilmesine ve ülkenin ulusal bağımsızlığının sorgulanmasına sebep olmuştur.

Rosa Lüksemburg incelemesinde; Alman emekçilerinden elde edilen artı değerlerin Türkiye’de demiryolları, limanlar, sulama tesisleri gibi yatırımlarla kapitalleştirildiğini ifade etmiştir. Alınan borç ile borç alınan ülkeye verilen büyük siparişlerin ödemeleri yapılıyor, bu arada da tuz, tütün, içki, ipek, balıkçılık gibi vergileri ile birlikte ötürler, demiryolları için verilen kilometre garantileri, borçlar için teminat olarak Duvun-u Umumiye’ye aktarılıyordu.

Dış borçlar da devlet tarafından ağırlıkla köylüden alınan vergilerle ödeniyordu. Sonuç olarak Türk köylüsü, bu yatırımlar için kredi veren Alman bankasına kar, imtiyaz hakkı, temettü ve faiz ödemek sureti ile Almanya’nın sermaye birikimini büyütüyor, yükünü taşıyordu.⁵¹

Yabancı tecrübe, dış borçlanma yoluyla kalkınma ve IMF kaynaklı politikaların az gelişmiş ülkeler aleyhine sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Bu politikalar az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi ve borç ödemelerinin çetli yollarla garanti altına alınması amacıyla tasarlanmıştır. Borç geri ödemeleri vasıtasıyla artan kaynak transferi, gelişmekte olan ülke ekonomilerini ihtiyaç duydukları sermayeden mahrum bırakırken dış borç

⁵¹ Rosa Luxemburg, Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları, çev. N. Kalaycıoğlu, İstanbul, Kaynak Yayınları

ödemesi yanında sürdüremedikleri büyümeleri sebebi ile borçlanma kısır döngüsüne mahkum bırakılmıştır.

Dış borçlanma hem borç veren ülkenin hem de alan ülkenin dışa açıklık derecesini artırır. Özellikle “balık krediler” kredi veren ülkeden mal alımı artını taşıdığı için karlı olarak ihracat ve ithalat artışı sağlamakta ve her iki tarafın dışa açılma derecesini artırmaktadır.

Bu durum azgelişmiş ülke açısından dış ekonomik krizlerin ve okların ülke ekonomisindeki etkilerinin çok fazla olması anlamına gelmektedir. Azgelişmiş ülke ekonomileri dünya kriz ve bunalımlarından, gelişmiş ülkelerden çok daha fazla etkilenmektedirler. Döviz darboğazı derhal gündeme gelmekte ve IMF ve Dünya Bankası reçeteleri kendini tekrarlamaktadır. Kredileri almak üzere verilen politika taahhütleri, bu kuruluşların denetimlerini kabullenmekten başka bir şey değildir.

Ülke içindeki kaynakların dış borç ödemeleri sebebiyle her yıl artan oranda dışarıya ihraç edilmesi azgelişmiş ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum ülkenin tüketim-tasarruf –yatırım dengelerini bozmaktadır. Ülke net dış borç ödeme durumunda kaldığı zaman tüketimi kısım, yatırımı azaltıp, iç tasarrufları yatırımın üzerine çıkarmak ve cari işlemler bilançosunda fazla vermek zorunda kalacaktır. Ülke normal şartlardan daha fazla iç tasarruf yaratmak, daha az iç yatırım yapmak zorunda kalacağından büyük zorluk yaşayacaktır.

Bu zorlukları aşmak için sunulan IMF politikaları, arz yönlü monetarist politikaları içermektedir. Monetarizm, piyasa ekonomisinin etkinliğini, devletin ekonomiye en az düzeyde müdahalesini amaçlar. Fiyatların arz ve talep tarafından belirlenmesini bekler.

Para miktarı ekonomideki düzensizliği yaratan en önemli unsurdur. Örtü, vergilerin yanında sosyal devlet harcamalarını da azaltarak özel sektörün ve bireylerin üretimini artırmayı amaçlayan arz temelli ekonomik yapı ile desteklenir. IMF tavsiyeli sıkı para politikaları sonucunda faiz hadleri artmakta, iç kaynak açığının kapanması için daha fazla dış borçlanma yoluna gidilmektedir.

İhracatı ve borç servisini sürdürebilmek için devaluasyon yoluna gidilmekte, dış ticaret hadleri biraz daha kötüleşirken yatırımlar azalmakta, vergi gelirleri azalırken giderler artmaktadır. Aynı zamanda gelir dağılımı giderek kötüleşmekte, emeklilik ve sağlık gibi sosyal devlet hizmetleri azaldığı için siyasi huzursuzluk da artmaktadır.

Az gelişmiş ülke ekonomilerinin yasadışı korumacılık, dış ticaret hadlerinin aleyhte bozulması, doların devalüe edilmesi, faizlerin yükselmesi, devalüe edilmiş faizli kredilerdeki artış gibi sorunların kaynağı dışarıdan gelen sermaye akışlarıdır. Bu duruma çare olarak önerilen IMF'nin borç erteleme, yeni borç verme şartları ve bu şartların sürekli denetimi, az gelişmiş ülke ekonomisinin bu şartlara uyum sağlaması varsayımdır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış borcu, 1980'lerin sonunda, 1.100 milyar dolar civarında idi. Bu aşırı borç yükü karşısında, az gelişmiş ülkelerin uzun dönemli kalkınma planları, yerini kısa vadeli bir amaca; borç ödemeye ve borç ödemek için kaynak bulmaya bıraktı. IMF verilerinden alınan bilgiye göre 1979-1982 arasında dış borç faiz oranı %15.5'e yükseldi. 1970-1973 arasında bu oran %6.7 civarında idi.

Meksika'nın 1982'deki, borcunu ödemeye devam edemeyeceğini açıklamasıyla, beklenen borç krizi patlak verdi. 1980'ler boyunca da, konu gündemde kalmaya devam etti. Meksika'yı kısa bir süre sonra Brezilya ve Arjantin izledi. Borç düzeyinin bu boyutlara ulaşmasının ve neticede az gelişmiş ülkelerin büyük bir borç krizine sürüklenmelerinin ardındaki bazı sebepler;

Borçlar, az gelişmiş ülkelerin kendi para birimleri ile değil, çoğunlukla Amerikan Doları, Alman Markı, Yen, Sterlin gibi yabancı ülke paraları ile hesaplandı. İçin, borç geri ödemelerinin de yabancı para ile yapılması arttırıldı.

İkinci olarak, resmi ve özel borçlar arasındaki ayırımı da dikkat etmek gereklidir. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelere ya da uluslararası finans kuruluşlarına (IMF ya da Dünya Bankası gibi) olan borçları, resmi borçlardır.

Özel borç ise, uluslararası bankalar gibi kuruluşlara olan borçlardır. Bu ayrımın dikkat edilmesinin nedeni, resmi borçların ödeme koşullarının borçlu ülke lehine özellikler taşımasıdır. Resmi borcun, ticari veya özel borca nazaran vadesi daha uzun ve faiz haddi daha yüküktür.

Az gelişmiş ülkelerin resmi kredilerden çok, özel kaynaklardan borçlanmak zorunda kalması, onların daha uygun şartlarla kredi almalarını engellemiştir. Böyle olunca da, borç miktarı daha hızlı büyümüş, ödeme koşulları ağırlaşmıştır.

Bu arada, 1980'li yıllarda Dünya ticareti azalmaya başlamasına girmiştir. Az gelişmiş ülkelerin ihracat malları fiyatlarında da, buna bağlı olarak düşüşler olmuştur. Aynı dönemde, Doların aşırı devalüe edilmesi nedeniyle, az gelişmiş ülkelerin mevcut borçlarında otomatik olarak büyük artışlar meydana gelmiştir.

Bütün bu sebeplerin yanında, az gelişmiş ülkeler tarafından alınan kredilerin verimli kullanılmaması; bu kredilerle kalkınmaya dönük yatırımlar yerine, prestij yatırımlarına gidilmesi, askeri harcamalara ayrılan çok yüksek miktarlardaki rakamlar az gelişmiş ülkelerin borç yükünü artırmış, borç geri ödemelerini oldukça zorlaştırmıştır.

Dış borçların ödenmesinde içine düşülen bu durumdan, borçlu ülkelerin yanı sıra alacaklılar da etkilendiler. Özellikle, az gelişmiş ülkelere büyük miktarlarda krediler açan bazı ABD bankalarının kendileri de büyük bir krize girdiler. Bu büyük krizi atlatabilmek için, kapsamlı borç ertelemeleri üzerinde anlaşıldı.

Alınan kredilerin verimli kullanılmadığına verilecek en belirgin örnekler; Markos yönetiminde Filipinler, Somoza yönetiminde Nikaragua ve Mobutu yönetiminde Zaire'dir. Bu yöneticilerin yöneldiği lüks tüketim, israfa varan askeri harcamalar, rüvet ve diğer bazı yolsuzluklar, alınan kredilerin verimli kullanılmamasına neden olmuştur⁵².

⁵² Fikret İnces, a.g.e., sf. 192.

Ancak yukarıdaki örnekler tüm azgeli mi ülkelerin davranış tarzı olmamıştır. Dolayısıyla, onların içine düştüğü bu durumun diğer bazı nedenlerinin olması gerekirdi. Bu nedenlerden ilki, borçlanmaya dayalı yatırımın, azgeli mi ülkelerde neden olduğu sorunlardı;

Azgeli mi ülke, altyapı eksikini gidermek için yatırıma girişinde, bunun sosyal getirisi tatmin edici olacaktır. Ancak, bu tür yatırım, borcu geri ödemek için herhangi bir gelir yaratmayacaktır. Bu yatırımların yararlı olduğu söylenemezse de, borçların genellikle kısa ve orta vadeli olarak alındığı hatırlanırsa, sorunun burada olduğu düşünülebilir.

Ayrıca, ticaret hadlerinin giderek azgeli mi ülkeler aleyhine bozulması da, azgeli mi ülkelerin borç geri ödemelerini zora sokan sebeplerden birisi haline gelmiştir. Azgeli mi ülkelere sermaye kaçığının yüksek rakamlara ulaşması da, dış borçların ve ödeme koşullarının giderek ağırlaşmasına neden olmuştur.

Yukarıda da değinildiği gibi, sermaye kaçığı, azgeli mi ülkelerin dış borç ödeme gücünü baltalar: Bir ülkedeki özel kişilerin varlıklarından büyük bölümler yasal veya yasal olmayan yollarla yurtdışındaki bankalara aktarılır. Bu da sermaye kaçığı olarak adlandırılır. Bunun, azgeli mi ülke ekonomisi üzerinde çetveli sonuçları vardır: Birincisi, bu olay ithalat için gerekli döviz miktarını azaltır ve dışarıdan daha fazla borç alınması ihtiyacını doğurur. Eğer yeterince dış kredi (dış yardım-dış borç) sağlanamazsa, iç yatırımlarda ve iç üretimde düşme meydana gelecektir.

Düşük yatırım ve üretim de, azgeli mi ülkenin dış borç servisini düşürür. Bu zorluklar da mali ve siyasi istikrarsızlık doğurarak, sermayenin kaçığı nedenini artırır. Dolayısıyla sermaye kaçığı daha da artar.

Sermaye kaçığının diğer bir etkisi de azgeli mi ülkelerin gelir dağılımı üzerindedir. Ülkede döviz azalması nedeniyle, yoksul azgeli mi ülke halkı, daha da artan kemer sıkma politikası ile karşı karşıya kalacaktır. Tablo 8' de azgeli mi ülkelere sermaye kaçığı rakamlarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak, ikinci Dünya Savaşı sonrasında artmaya başlayan ve daha sonra giderek yavaşlayan dış borç fırtınası, çok çeşitli etkenlerin de katılımıyla gelişmiş ülkeler için bir çıkmaza dönüşmüştür.

Gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu borç krizinden kurtulma çabaları, bu konuda yeni fikirlerin üretilmesini sağlamıştır. Bu fikirlerden bazıları; borç ödemelerinin durdurulması, borç ödemelerinin bir kısmının (en azından faizlerinin) affı ve geri ödeme planında sağlanacak bazı kolaylıklardır.

Bunlardan, borç ödemelerinin durdurulması halinde, eskiden olduğu gibi herhangi bir askeri operasyon söz konusu değildir. Zaten, günümüzde alacaklıların çoğu, özel ticari bankalar ve çok uluslu mali kuruluşlardır.

Bunlarla her an için borç erteleme anlamaları yapma yolu açıktır. Daha da önemlisi, artık sanayilemiş ülkeler borçlulardan bazılarının iflasını, kendi çıkarları açısından da tercih etmedikleri için, talep edilmesi halinde, zor durumdaki ülkelere ek kaynak bulmaktadırlar.

Alacaklı taraf, borçların ödenmesinde ısrar ederse, bunun sonucunda kendisine de tesir edecek olumsuzluklar vardır. Öyleki: Gelişmiş ülke, bu zor döneminde borcunu ödemeye devam ederse, uluslararası ticarete bir katkı sağlayamayacaktır. Gelişmiş ülkeden yapacağı ithalatı artık yapamayacaktır.

Dış borç kullanımı sonucu aşırı bir ekonomik bunalıma girmiş bulunan gelişmiş ülkelerin, bunalımdan kurtulma ve ekonomilerini istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için başvuracakları önemli ve akılcı bir yol, dış ticaret fazlası sağlayarak döviz gelirlerini artırmalarıdır. Döviz gelirlerini artırmak için ise ya ihracatı artırmak ya da ithalatı kısmak gerekmektedir.

Ancak, hem ihracatın artması hem de ithalatın kısılması durumunda sonuç yine, bunalımın artması olacaktır. Çünkü, diğer tüketim malları ithalatı kısılursa, toplumda temel ihtiyaç mallarının yokluğu nedeniyle sefalet artacak, refah düzeyi iyice azalacaktır. Yatırım mallarının ithalatının kısılması ise, ekonomide üretim kapasitesini azaltacak, işsizlik ve yoksulluğa neden olacaktır.

hracatı artırma çabaları da, az geli mi ülkeler adına pek olumlu bir sonuç vermeyecektir. öyle ki; ihracatı artırma dü üncesi ile iç pazara dönük üretim kısılmakta, kıt kaynaklar ve krediler ihracat sektörünü te vik amacı ile kullanılmaktadır.

Az geli mi ülkelerin bünyelerinde fazlaca barınan fırsatçılar için bu gibi te vikler, kısa yoldan ve çalı madan zengin olmak için bulunmaz fırsatlardır. Neredeyse maliyet fiyatının altında fiyatla yurt dı ına mal satanların amacı, fazla ihracat yapma görüntüsü ardında, bu tür te viklerden yararlanabilmektir.

hracatı te vik amacı ile sa lanan imkanlar, hayali ihracat olaylarını da gündeme getirmi tir. Çe itli ekillerde yasa dı ı yollardan sa lanan dövizler, ihracat kar ılı ı elde edilmi gibi yurt içine sokularak, ihracatı te vik olanaklarından faydalar elde edilmi tir.

hracatlarını artırabilmek için uluslararası piyasada fiyat dü üren az geli mi ülkelerin kazançları, piyasa fiyatlarının altına dahi dü erek mal satmaya çalı tıklarından dolayı oldukça dü mekte, bu da az geli mi ülkelerin aleyhine olan durumu artırmaktadır. Dolayısı ile ihracat rakamları artmasına ra men, az geli mi ülkelerin ödemeler dengesindeki açıkları azalmadı ı gibi, artarak devam etmektedir.

Dı borç ödeme baskısı altındaki az geli mi veya geli mekte olan ülkelerin döviz girdilerini artırmak için ba vurdukları ithalatı azaltmak ya da ihracatı artırmak gibi yolların hiç birisi onların problemlerini çözememektedir. Yani, borç bata ına saplanmı olan az geli mi ülkelerin, bunalımdan kurtulma çabaları, bunalımlarının daha da derinle mesine neden olmaktadır.

1982' de patlak veren ve tüm Dünyayı saran büyük borç krizi, ABD' nin, uluslararası finans kurulu larının ve uluslararası faaliyette bulunan ticari bankaların, geli mi ülke hükümetlerinin ve az geli mi ülke hükümetlerinin çabaları sonucu atlatıldı. Ancak, bu çözümün ana ögesi olan "borç erteleme" nin, sorunu tamamen çözmeyip yalnızca sonuçlarını geciktirdi i çok geçmeden anla ıldı.

1985 yılında, dış borç sorununda yeni bir dönemi başlatan "Baker Planı", en fazla borçlu 15 ülkenin borçlarını ödeyebilmesi için yeni kaynak sağlamayı öngörüyordu⁵³. Bu plan dahilinde sağlanması düşünülen toplam kaynak miktarı 40 milyar doları buluyordu⁵⁴.

Ancak, Bu ülkelerin Baker Planı dahilinde sağlanması düşünülen bu kaynaktan yararlanabilmesi için, IMF kaynaklı bazı yapısal reformları gerçekleştirmeleri gerekiyordu. Piyasa ekonomisine geçiş için gerekli artırımları sağlamaları ise, bu reformların en belirgin olanı idi.

Ancak, görüntü farklı olsa da, sonuçta bu da, "borcunu ödeyebilmek için borçlanma" olayından başka bir şey değildi ve sonucu da ertelenmiş bir bunalımdı. 1987 başlarında tekrarlayan mali bunalım sonucu, uluslararası bankacılık sektörü büyük yaralanmıştı.

1990 başlarında pek çok ülke "Brady Planı" çerçevesinde borç azaltma anlaşmaları yapmışlardır. Ekonomilerini iyileştirmeleri artırımlarıyla, ticari bankalara olan borçları orta vadeli bir ödeme planına başlandı. Bu gibi çabalarla borç azaltma yanında, özellikle Latin Amerika ülkeleri borca karşılık hisse senedi de imisiyle, 12 milyar dolarlık borç azaltmayı başarmışlardır.

Yine 1990 yılında gerçekleştirilen Houston Zirvesi ile Polonya'nın borçlarının azaltılması, Bulgaristan'nın borçlarının yeni bir ödeme planına başlanmasına karar verilmiştir. ABD, Körfez savaşı sırasındaki tavrından dolayı Mısır'ın 7 milyar dolarlık borcunu silmiş, 6 milyar dolar tutarındaki borcu da kreditorler tarafından ertelenmiştir.

IMF kayıtlarına göre, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının GSMH'lerine oranı 1986 yılında %37.9 iken, bu oran 1990 yılında %31.4 olarak belirlenmiştir. Dış yardım ve borçlanmanın bu olumsuz koşullarının dışında, aldıkları kredileri akıllıca kullanıp, kalkınmasını ilerletmiş ve artık kredi verecek duruma gelmiş ülkeler de mevcuttur. Bu da, dış yardımın amacına ulaştığı durumların da var olduğunu göstermektedir.

⁵³ Fikret Başkaya, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Doğu Matbaası, Ankara, 1986, sf. 96.

⁵⁴ Fikret Başkaya, a.g.e., sf. 97.

Kredi ihtiyacı içindeki her ülke, ülkesinin tüm verilerini sağlıklı bir biçimde de erlendirip, ne kadar krediye ihtiyaç duydu unu belirlemeli. İhtiyacı içinde oldu u krediyi, hangi kaynaktan sa lamasının daha akılcı olaca ı konusunda karar vermeli. Aldı ı krediyi, elde edece i sosyoekonomik sonuçları maksimum olacak bir yatırım alanında de erlendirmeli ve aldı ı kredinin amacına ulaşmasını sa lamalıdır. E er bu süreç içinde herhangi bir hata yapılırsa, çözülmesi oldukça zor problemlerle karşılaşılacağı da kaçınılmaz bir sonuçtur.

Tablo 10 - Azgeli mi ülkelerden sermaye kaçı ı (1980-1985: Milyar Dolar)

Bölgeler	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Afrika:						
Yeni krediler	10	8.8	14	8	4.2	-0.8
Ertelenen borç 6d.	14.6	14.1	15.5	17.4	19.1	20.7
Net sermaye harek.	-4.6	-5.3	-1.5	-9.4	-14.9	-21.5
Latin Amerika:						
Yeni krediler	42.6	56.3	41.6	12	15	12.7
Ertelenen borç	42.1	56.5	61.1	51	55.2	55.1
Net sermaye harek.	0.5	-0.2	-19.5	-39	-40.2	-42.4
Asya:						
Yeni krediler	37.4	24.9	31.1	25.4	18.7	28.9
Ertelenen borç oa.	30.9	26.6	29.7	33.4	36.5	38.9
Net sermaye harek.	6.5	-1.7	1.4	-8	-17.8	-9.7
Toplam: Tüm azgel. ülk.	80	90	86.7	45.4	37.9	40.8
Yeni krediler ve ertelenen borç öd (faiz + anapara)	77.6	97.2	106.3	101.8	110.8	114.4
Net sermaye hareketi	2.4	-7.2	-19.6	-56.4	-72.9	-73.6

Ekonomik teoriler, do al kaynakların "sınırsızlığı" kullanılmama potansiyellerinin "sonsuz" oldu u varsayımına dayandırılmı tır. Hava ve su serbest mallar sayılıp, bunlara bedava mallar gözü ile bakılmı tır. Oysa, özellikle azgeli mi ülkelerin kalkınma çabalarının getirdi i a ır

sorunlar, hava, su ve çevre kirliliği şeklinde de yaşanmaktadır. Kirlilik, bugün toplumları tehdit edecek derecede yükselmıştır.

Ayrıca sanayileme faaliyetlerinin yarattığı kirlilik artık hava, su ve çevrenin kaldırabileceği seviyenin üzerine çıkmıştır. Çok uzun dönem göz ardı edilen çevre sorunları, artık çok acı bir gerçek olarak insanlığın karşısına dikilmiştir. Bedava sanılan doğaya unsurlarının bilinçsiz faaliyetler sonucu oluştuğu ağırlı maliyet omuzlarımızdadır.

Özellikle sanayi devriminden sonra geliştirilen üretim teknikleri, doğanın sınırlı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan sınırları aştı. Bunun sonucunda doğaya saygılı olmayan bir ekonomik büyüme ve doğaya egemen olma arzusu doğanın tahribini hızlandırmış, ekolojik dengeleri bozmuş ve insanlığı büyük bir tehlikenin eşiğine getirmiştir.

Tüm sistemini "üretim için üretim" üzerine kuran ekonomik sistemler, bir taraftan doğadaki enerji ve hammadde kaynaklarını eksiltirken, diğer yandan da bir "atık" sorununu ortaya çıkarmıştır. Esasında, mevcut üretim tarzlarının hiçbirisi bu konuda diğerlerinden farklı davranmamışlardır.

Ekstansiyacılar, büyümenin teknik sorunları ile ilgilenmekle sınırlı kalmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşan uluslararası sermaye akımlarının ve çok uluslu şirketlerin canlandırmasıyla kalkınma çabaları, mal ve hizmet üretimini korkunç bir tempo ile artırmıştır.

1950'li yıllardan beri enerji, bakır, çelik, kereste ve tekstil üretimi yüksek oranda artmıştır. Çimento ve özel otomobil üretimi, plastik madde üretimi, alüminyum üretimi, hava trafiğinin hacmi aynı şekilde artışı göstermiştir.

Bütün bu verilerden, dünya doğal kaynak ve hammaddelerinin ne kadar büyük bir hızla tüketildiğini, doğanın ne kadar yoğun bir tempo ile tahrip edildiğini anlamak çok kolay olacaktır.

İnsanlığın sahip olduğu en değerli cevher olan doğanın bu şekilde tahrip edilmesi ve korunamaması, insanlığın tam anlamıyla kendi sonunu hazırlamasıdır. Zaten çözüm için gecikmiş olan bu konuda, biran evvel

en geçerli politikaların uygulanarak kalkınma çabaları ile do anın barı tırılması gerekmektedir.

B – S YASAL SONUÇLARI

Azgeli mi bir ülke, geli mi bir ülkeden yardım aldı ı zaman, olayın do ası gere i, yardım aldı ı ülkenin ya da uluslararası finans kurumunun etkisinde kalmaktadır. Bu durum ekonomik açıdan do ru oldu u gibi, siyasal olarak da do ru bir tespittir. Nitekim geli mi ülkeler, yardım kullandırdıkları azgeli mi ülkeleri kendi güdümleri altına almak için, bu ülkeler üzerindeki ekonomik yaptırım güçlerini kullanmaktalar. Azgeli mi lik kısır döngüsü içindeki ülkelerin dı arıya daha çok borçlandıkça ba ımsız dı politikalar izlemeleri zorla maktadır.

Bu baskılar sonucunda geli mi ülkelerin ideolojilerini yaymak, ekonomik avantajların yanında siyasal avantajlar da sa lamak ve bu düzeni sürdürmek, geli mi ülkeler bakımından mümkün olmu tur. Her ülke, Dünya üzerindeki tüm ülkeler, yanında veya etkisi altında daha fazla ülkeyi bulundurma ve siyasal olarak daha güçlü görünme çabası içindedirler. Bu amaçlarını gerçekle tirmelerinin bir yolu da, azgeli mi ülkelere görünü te kalkınma çabalarını desteklemek için, ama aslında, siyasal amaçlarını gerçekle tirmek için yardımlarda bulunmaktır⁵⁵.

Azgeli mi ülkeye getirilen yabancı sermaye, sermaye ihracı yapan ülkenin siyasi ve askeri koruması altındadır. Sermayenin faiz olarak ihraç edilmesi koruma fonksiyonunu iç denetim boyutuna yükseltmektedir. Alacaklı ülkeler, borçlu ülkenin ekonomik gelişimini tüm ayrıntılarıyla bilmek ve hatta izleyecekleri politikaları belirlemek hakkını kendilerinde görürler.

Bu döngü, kendi uluslararası kurumla malarını da yaratmı tır. kinci Dünya Sava ı sonrasında kurulan IMF, bütün uluslararası finans kurulu larının, bankaların ve geli mi kapitalist ülkelerin azgeli mi ülkelere kar ı izleyece i politikaları belirler duruma gelmi tir.

⁵⁵ Yüksel Ülken, 20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, st. Ün v. ktisat Fak. Yayınları, stanbul, 1984, sf. 409.

Dı borçlar, az geli mi ÷lkelerin demokrasileri için tehdit durumuna gelmi tir. Uluslararası mali sermaye az geli mi ÷lkelerde varlı nı tehdit altında hissetti inde siyasi istikrarsızlık yaratarak, kaynak akımını keserek, gerici ya da antidemokratik yapılanmalara destek vererek kendini güvence altına almaya çalı maktadır.

Birinci Dünya Sava ı öncesinde Türkiye' nin içinde bulundu u durum, dı borçlanmanın bir devlet için getirece i siyasal sonuçlara çok açık bir örnek olu turmu tur. Osmanlı mparatorlu u, 1854 ile 1875 yılları arasında büyük miktarlarda dı borç almı tır. Bu borçların ko ulları oldukça a ırdı. Osmanlı mparatorlu u, borçlarını kamu kesiminden de il, Londra ve Paris özel sektöründen sa lamı tır.

Osmanlı mparatorlu u' nun gelirlerinin bir bölümü bu borçların kar ılı ı olarak gösterilmi tir. Bu kadar a ır artlarla alınan borçlar ekonomik olmayan yatırımlara harcanmı ya da ileri dönük bir gelir yaratma özelli i olmayan askeri harcamalara ayrılmı tır.

Durum böyle olunca, 1863 yılında, Osmanlı mparatorlu u' nun bütün gelirinin yatırılaca ı, devletin tüm borç taksitlerini takip edecek olan Osmanlı Bankası kurulmu tur. Banka yönetimine Osmanlı Devleti müdahale edemeyekti. Ancak, Londra ve Paris Bankerlerinin olu turdu u bir komite banka yönetimine müdahale edebilecekti. Bu durumda Osmanlı Devleti, mali ve siyasi egemenli ini büyük oranda ngiliz ve Fransız bankerlerine devretmi oluyordu.

Bu artlar altında, tüm ekonomik gücünü kaybetmi olan Osmanlı mparatorlu u, 1876 yılında, borçlarını ödeyemeyece ini ilan etmi ve tüm borç ödemelerini durdurmu tur. 1881 yılında, alacaklı devletlerin çıkarlarını korumak ve borç ödemelerini takip etmek amacı ile Duyun-u Umumiye kurulmu tur. Bu kurumun faaliyete geçmesi ile birlikte, Osmanlı mparatorlu u üzerindeki Avrupa baskısı en üst safhaya ula mı tır.

Görüldü ü gibi, ÷lkelerin tamamen ekonomik ya da insani amaçlı yardım bulmaları pek mümkün de ildir. Çünkü, sa layacakları her türlü yardım kar ılı nda, kendilerinden siyasal tavizler de beklenecektir. Böylece, dı

yardım ve dış borçlar, az gelişmiş ülkeleri dışarıya daha da bağımlı hale getirecektir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı Marshall yardımları ve yine ABD'nin Truman doktrini çerçevesinde yaptığı yardımlar bu duruma verilebilecek en güzel örneklerdir. Burada, stratejik öneme sahip iki ülke ekonomik olarak korunarak siyasal bir takım çıkarlar sağlanmak istenmiştir⁵⁶.

Siyasal amaçlarla yardım yapan ülkeler arasında, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Çin, Japonya gibi zengin ülkeler sayılabilir. Sovyetler de siyasal kaygılarla dış yardımlar yapmışlardır⁵⁷.

Uluslararası sermaye hareketlerinin uzun dönemde sermayedarlar tarafından bir diler avantaj sağladığı, dış kaynak kullanan devletleri kontrol altına almak ve gerekirse onları "ehlile tirmek"tir.

Dış borçlar zaman zaman az gelişmiş ülke demokrasilerini tehlike altında bırakabilmektedir. Çıkarlarına ters düşen durumlarla karşılaşmışta, kredi sağlayanlar az gelişmiş ülkeye kredi akışını keserek, ülke içindeki kar kesimleri destekleyerek siyasi istikrarsızlık yaratmakta ve bir şekilde kendi varlığını güvence altında tutmaya çaba gösterebilmektedir.

Borçlanma yolunu izleyen iktidarlar, bu kararları ile yalnızca kendi iktidarlarını değil, gelecek yönetimleri, gelecek nesilleri de borç yükü altında bırakmış olmaktadır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçları, Türkiye Cumhuriyeti üstlenmiş ve ödemiştir.

Dünya üzerinde bütün toplumların ileri hayat standardını yakalamak, temel ihtiyaçlarını rahatça karşılayabilmek, medeni bir hayat sürmek üzere girişimleri kalkınma çabalarının, kendilerine daha baka sorumluluklar yüklememesi için planlı, bilinçli ve akıllı davranış biçimi sergilemeleri arttır. Ancak bu şekilde, kalkınmanın sosyal ve siyasal maliyetini en aza indirmeleri mümkün olacaktır.

⁵⁶ Abdülbaki Pirimolu, a.g.e., sf. 27.

⁵⁷ Mehmet Gönübol, Uluslararası Politika: Kavramlar-Kurumlar, A.S.B. Fak, Yayın no: 546, 1985, sf. 157.

1969'da Raymond Aron uluslararası düzenin i leyi i konusunda sadece yok olmaktan kaçınmak için de il ama bir tek gezegen içinde bir arada görelili olarak "en iyi" hangi artlarda ya anabilece ini sormu tur. Bu ba lamda devletlerin anar ik sistemi içinde düzen kavramı; birlikte ya amanın minumum artları olarak ele alınmaktadır. Aron'a göre, görelili olarak "iyi'nin açıkça minumum artlarda oldu u görülmektedir. Buradan, uluslararası düzen, küresel düzen ve tüm benzer amaçlı uygulamalar bu anlamda de erlendirilmektedir.

Hedley Bull daha sonraları düzeni, insanların bireysel yada gruplarla ili kilerinde belirli amaç ve de erlerle desteklenen sosyal hayatın düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda da belirleyici olan, düzenin sınırlayıcı ve minumum düzeyde olmasıdır.

Bu ba lamda sınırlandırılmı ve kırılğan toplumların üç temel hedefi bulunmaktadır; devletler toplumunun kendini koruması, tek tek devletlerin kendi ba ımsızlıklarını sürdürmeleri ve devletler ve toplumlar arasındaki sava ve iddetin denetlenmesi.

Bu bakı açısında, devletlerarası i birli i ve uluslararası kurulu lardan beklenen ise, evrensel barı ı sa lamak de il, sadece birçok ba ımsız ülke arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çatı maları yatı tırmak olmaktadır. Bu anlamda uluslararası sosyal düzenin temel hedefi devletlerin varlı ını sürdürmeleri ve birlikte ya amlarıdır.

Bu ço ulcu bakı açısını gerçekte tirmek için ise devletler sisteminde; büyük güçler, güç dengesi, diplomasi, caydırıcılık ve benzeri uygulamaların oldu u görülmektedir.

Düzen kavramının bu dar manada ele alınması ise so uk sava ın gergin ideolojik ve jeopolitik çatı malarının bir yansıması olmu tur. Ancak, gücün ve çıkarların yapısı, e itsizli in boyutu, kültür ve de erler sisteminin ayrılı ı ve kullanılan politik dilin sertli i birçok çatı manın çözümünü zorla tırmı hatta imkansız hale getirmi tir.

Dünya politikası farklı sosyal ve politik ideallerin arasındaki mücadelenin alanı olmu tur. Bu sınırlı düzen kavramı ve adalete zoraki ilginin ilk

nedeni, güç politikasının karamsar bakımdan sürdürülebilirliği birliğinin politik zorluklarından kaynaklanmaktadır.

Ancak ikincisi ise, küresel ve uluslar arası toplum karışısında paylaşılan değerler ve ortak görüşün varlığına yönelik kuşaklar olmuştur. Dünya toplumu oluşturmak açısından baharılan her girişim, dinsel açıdan, sosyal organizasyon açısından, kültürel ve ahlaki açıdan köklü farklılıklarla karşılaşmıştır.

Sovyet Savaşı'nın bitmesinin ardından uluslar arası toplumun oluşturulmasında adaletin daha fazla gerçekleştirilmesine yönelik, buna paralel olarak da insan haklarının uygulanması yönünde bir artış görülmektedir. 1990'larda küresel sürdürülebilirliğin temel gereksinimi olan eşitliğin daha fazla olmasının, otokratik, antidemokratik ve baskıcı rejimlerin ortadan kalkmasına bağlı olarak düşünülen ileriler sürülmüştür. Bu değerlikleri ortaya çıkaran durumlar nelerdir? Buna cevap olarak aşağıda toplanan nedenler ileri sürülmektedir:

Birincisi, maddi gelişmelerin anlamının değişmesini yansıtmaktadır. Minimal düzeydeki uluslararası düzen anlayışı tüm toplum ve devletlerin yüz yüze geldiği ciddi değerlik ve meydan okumalara karşı yetersiz kalmaktadır; büyük savaşların maliyetlerinin artması, ekonomik, ekolojik ve sosyal anlamda karlılığı bahımlılığın artması ve devletlerin, uluslararası birliğine gittikçe artan oranda istenilen oluşturması örnek verilebilir. Sonuçta, küreselleşmenin yarattığı problemlerin daha güçlü, daha yoğun ve daha etkili uluslararası birliği içinde çözümleneceği ortaya çıkmaktadır.

İkincisi, küreselleşmenin ileyişi, zorla kabul ettirilen kural ve kurumların oluşturulmasını ve farklı toplumların nasıl kendi içinde düzenlemeler yapabileceği konusunda tartışmaları da içermektedir. Devletler ekonomik gelişme, çevre koruması, insan hakları, göçmen krizinin çözümlenmesi, uyuşturucu bahımlılığın karşı mücadele veya terörizme karşı mücadele konusunda etkili politikalar geliştirmek istediklerinde, sadece kendi merkezi hükümetleri ile baharıntıda bulunan devlet, daha geniş oranda

yerel politik, ekonomik ve sosyal aktörlere ve uluslararası ve uluslararası aktörlerle birlikte çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Problemler küresel ölçekte çözümlenmek istendiğinde, hükümetleri sadece anlaşmaları imzalamaya ikna etmek veya zorlamak yeterli olmamakta, aynı zamanda diğer insanların kendi toplumlarını düzenleme biçimleriyle de ilgilendirmek gerekmektedir.

Buna ek olarak, uluslararası normların hem kuvvetin hem de ekonomik yaptırım ve artların kullanılması ile zorlayıcı uygulamaları, meşruluk ve buradan adalet hakkındaki tartışmaları dışarıda bırakmayı zorlamaktadır. Terörizme karşı mücadelede olduğu gibi, görülmektedir ki hegemonik devletler bile, uyguladıkları hem kuvvet kullanımlarını hem de diğer politik iddet biçimlerini haklılaştırma yolları aramaktadırlar.

Sonuçta pragmatik ve etkili anlamdaki amaçlar için uluslararası kuruluşlar, uluslararası toplumun nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmalara platform oluşturabilmektedirler. Bu bağlamda, uluslararası kuruluşların, küresel adalet konusundaki ortak fikir birliğini çerçevesini destekleyecek şekilde biçimlenebilmesi mümkün olmaktadır.

Üçüncü faktör, toplumların kendi içindeki organizasyonların ve uluslararası (transnational) ideolojik kuvvetlerin biçimlendirdiği değişimleri yansıtmıştır. Böylelikle hükümetlerin meşruluk-demokratik, otoriter-gittikçe artan oranda ihtiyaçları, talepleri karşılama kapasitelerine bağlı olmaya başlamıştır.

Bu durumda devletten ekonominin yönetilmesi; serbestleştirme, özelleştirme ve küreselleşme konularındaki rolüne ilişkin olarak gittikçe artan bir beklenti oluşmaktadır. Yine politik meşruluk, ve kendi geleceğini belirleme, insan hakları, ve vatandaşlık hakları konusunda değişen fikirleri devlet yansıtmaktadır.

Dördüncüsü, uluslararası toplumun normlarının sadece maddi ve pragmatik çıkarları yansıtmadığı aynı zamanda ortak ahlaki amaçları da yansıtabileceğine yönelik güçlü talepler bulunmaktadır. Kimi durumlarda

bu, dünyanın en fazla geli mi dini veya laik, etik sistemine ba lıyken, kimi durumlarda küreselle me ve artan ba ımlılık, tek bir dünyayı payla ıyor olma dü üncesi kozmopolitan bir ahlaki bilinç ortaya çıkarmı , kimi durumlarda da dı politikayı biçimlendiren adalet dü üncesinden ortaya çıkmı tır.

Be inci olarak da gücün rolü belirleyici bir unsur olmaktadır. Devlet sistemi içerisinde, aynı zamanda küresel ekonomi ve uluslara ırı sivil toplum içinde güç ve gücün da ılımına ili kin de i iklikler olmu tur. Örne in önceki dönemde, güç olgusu yirminci yüzyılda, uluslararası kurumların geli mesinde özellikle Birle mi Milletler ve 1940'lardaki Bretton Woods kurumlarının geli mesinde oldukça etkili olmu tur.

Bugün, birçok insan için, küresel adaletin genel ilkelerinin tüm dünyaya uygulanabilir olması imkansız görünmektedir çünkü bu ilkelerin yerle ece i veya uygulanabilece i uluslar arası bir toplum yoktur ya da çok zayıf biçimlenmi tir. Birçok insan, genel küresel adalet ilkelerinin uluslararası toplulu un olmaması ya da zayıf olmasından dolayı tüm dünyaya uygulanamayaca ı dü üncesindedir..

Uluslararası veya küresel topluluk nasıl me ru olarak tanımlanabilir ve küresel adaletin uygulanabilir ilkeleri nelerdir? Bunun için sosyal düzen içerisinde sivil toplum, devlet ve pazar ekonomisinde meydana gelen de i melere göz atmak gerekmektedir. Bu alanlardaki de i meler, küreselle menin ba ını çekti i de i meler olarak görülmektedir.

Tüm problemlerin tanımlanmasında küreselle menin ekonomik, ekolojik ve toplumsal alanlarda kar ılıklı ba ımlılık yaratan yo un ve derin etkisi oldu u ifade edilmektedir. Yo unluk, gittikçe artan faaliyet sahası, da ılım ve sınır ötesi i leyi anlamında kullanılmakta, derinlik ise toplumların yerel düzeydeki düzenlemelerinde kar ılıklı ba ımlılık temelinde kendi etkileri ve bundan etkilenmeleri anlamında kullanılmaktadır.

Ekonomik anlamda küreselle meye bakıldı ında; ekonomik pazarların gittikçe artan bütünle mesi -bu sadece sınırlar ötesi i leyi anlamında

de il uluslara ır ı üretim yapılarının bütünle mesi anlamındadır-
gör÷lmektedir.

Bu ba lamda küreselle menin kültürleri, gelenekleri ve kendi ya am
biçimlerine sahip siyasal birlikleri a indırdı ı ileri sür÷lmektedir. Bu ise,
payla ılan tek bir dünyada ortak ya ama anlamında yeni gerçekleri
ortaya çıkarmaktadır. Sosyal i birli i ve adaletin artları de i meye
zorlanmakta ve devlet içerisindeki sosyal adalet anlayı ı uluslararası ve
uluslara ır ı düzeylere ta ınmaktadır.

Ancak, yo un ve kuvvetli ekonomik de i im, kolayca ve otomatik olarak
ortak bir dünya görü ü de erler sisteminin olu umunu sa lamamaktadır.
Bu durum ise ça da küresel kapitalizm içerisindeki büyük
e itsizliklerden kaynaklanmaktadır. Yanıltıcı olarak küresel olarak
tanımlanan bütünle me sürecinin dı ında ya da kenarında kalan
dünyanın geni bir kısmını kaplayan insanlar ele tirileri ile, ekonomik
bütünle me a ı içerisinde ortak moral de erlerin olu masında engel
te kil etmektedir.

Uluslara ır ı sivil toplum gruplarının uluslararası toplum içerisindeki rolleri
gittikçe önem kazanmaktadır; birincisi, normların olu turulması,
geli tirilmesi ve standart hale getirilmesindeki formal süreç içerisinde,
ikincisi, yeni normların ortaya çıkması ve uluslararası gündemde yol
alırken sosyal süreç içerisinde , üçüncüsü devletlerin, uluslararası
kurumların kurallarına uyum süreci içerisinde, ve nihayet birçok hükümet
faaliyetlerine do rudan katılım yönündeki çabalara veya politik ve sosyal
çatı ma sonrası politik yeniden yapılanmalara öncülük etmek, geni
ölçekli insancıl yardımlarla ilgilenmek.

Tüm bu alanlarda odak noktası ekonomistlerin, hukukçuların, bilim
adamlarının uluslara ır ı bilgi temelli a ları veya uluslara ır ı destek
a larının bilgi, fikir ve de erleri olmaktadır. Uluslara ır ı destek grupları,
sosyal hareketler ve uluslara ır ı a lar, küresel adalet politikaları ve
normların geli me süreçleri ve kurumsalla masında önemli rol
oynamaktadırlar.

Bunların ötesinde küresel sivil toplumun geleneksel politikaların içeride ve dışarıda sınırlarını aştığı, dayanıma, kimlik ve ortak birliktelik açısından yeni tarzda politikaları biçimlendirici, destekleyici bir politik alan olduğu ileri sürülmektedir. Buradan, küresel sivil toplumun politik bir alan olması devlet ve diğer ekonomik, sosyal organizasyonların kendi iddialarını meşulaştırmak için hakim olmak istemeleri ile her zaman tehlike içinde oldukları görülmektedir.

Uluslararası toplumun yapısı gittikçe artan bir dayanıma doğru gitmektedir. Bu değişimin dört boyutu özellikle önemlidir; birincisi, oluşan normların içeriği. Bu sadece birlikte yaşayabilme anlamında değil, barışı ve güvenliğini korumak için, daha geniş birliğe dayalı dayanıma içeren normlar olarak ortaya çıkmalarıdır.

Örneğin saldırganlığın yasaklanması veya güvenlik ve barışı tehlikeye düşüren unsurların neler olduğu, çevreyle ve küresel ekonominin yönetilmesiyle ilgili karışık sorunları istikrar ve etkili çözümler temelinde çözmek, politik demokrasi, insan hakları gibi ortak değerleri sürdürmek gibi. İkinci boyut, bu işe normların kaynağı ile ilgilidir.

Geleneksel plüralist dünya düzeni anlayışında hakim normlar, devletler tarafından ve devletlerin rızasıyla oluşturulmakta iken, dayanıma anlayışta normların oluşturulması, daha geniş aktörler grubunu içine alacak şekilde, hem devletler hem de devlet dışındaki gruplara ancak sadece rıza göstermeleri temelinde değil ortak fikir birliği içinde oluşturulmakta olmasıdır. Üçüncü boyut ise, normların haklılaştırılması (justification) ve deşerlendirilmesidir.

Genelde, önceki anlayışta, aktörler (devletler) normları oluşturmakta ve desteklemektedirler çünkü onlara fonksiyonel yararları bulunmaktadır. 1945'den sonra uluslararası düzeyde kabul edilmiş temel prensipler; insan hakları, saldırganlığın önlenmesi, kendi geleceğini belirleme gibi genel ortak ilkelerin temelinde oluşturulmuştur. Dördüncü boyut ise bu normların geleneksel uyum gösterme mekanizmalarından öte, yürürlüğe konulmasında daha etkili bir çaba gösteriliyor olmasıdır.

Devletlerin ve toplumların küresel ekonominin taleplerine uyum sa lama konusunda, farklı potansiyelleri açısından bir biçim de i ikli i bulunmaktadır, geli mekte olan ülkelerin kendi yapıları, ekonomik seçimleri ile birle mi , dikta edilmeyen ama, daha geni leyen artlara uyum için zorlayan kurulu lar tarafından biçimlendirilmektedir. Sonuncu olarak uluslararası hukuk ve kurulu ların, kuvvetli tarafın tek taraflı ve ço unlukla yasal olmayan davranı larını engelleme potansiyellerinin sınırlı olmasıdır.

So uk Sava 'ın ardından Batılı devletlerin ço unlu u tarafından adalet; insan hakları, ölüm tehlikesi saçan diktatörlere kar ı savunma, demokrasi ve kendi gelece ini belirleme anlamında ele alınmı tır. Ancak demokrasinin bu de erlerinin bir devlet içerisinde uygulanması istenirken uluslararası kurumların karar verme mercilerinde demokrasinin bu de erleri göz ardı edilmi tir.

Sosyal ve politik hakların uygulanması veya küresel da itıcı adalet açısından inceledi imizde u sonuçları görmek mümkün olmaktadır; 1998 yılında sava lardan 588.000 insan ölmü , sosyal iddet ve adam öldürme suçundan 736.000 ki i ölmü , ancak açlıktan ve önlenbilir hastalıklardan ise yakla ık 18 milyon insan ölmü tür. So uk Sava 'ın bitmesinin ardından 200 milyon ki inin ölümü ise yoksullukla ilgili nedenlerden kaynaklanmı tır.

nsanlar kendi inanç ve davranı kalıplarınının de i tirilmek istenmesinde iyi nedenler aramaktadırlar. Belirli de erlerin sosyal pratiklerde yaygın olarak kabul edildi ini göstermek onları neden haklıla tırdı nızın geçerli gerekçelerini sa lamamaktadır. Yargılama bir toplumdaki ahlaki veya politik kültür içerisinde yer almasıyla ili kili oldu u için ancak bu sa landı nda halkın geneli tarafından kabul edilir olmaktadır.

Derin de er farklılıkları ve e it olmayan “güç” artları içinde küresel adalet hakkında neler söylenebilir? Birincisi, adalet üzerine tartı mak, münaka a etmek yerine daha geni aktörler grubunu içine alacak ekilde dü ünme; örne in, devletler, sivil toplum örgütleri, irketler, uluslararası organizasyonlar. kincisi ise, katılımcıların farklı kültürel,

dinsel ve dilsel özelliklere sahip oldu unu kabul etmek ve uygulamaları bu temelde geli tirmek gerekmektedir.

C – ÇÖZÜM ÖNER LER

Geli mekte olan ülkelerin artan sermaye giri leri kar ısında tedbirli davranması ya anması muhtemel sorunların önlenmesi bakımından önemlidir. Bu tedbirlerden bazıları a a ıdaki gibi sıralanabilir;

Finansal entegrasyon sürecinde geli mekte olan ülkeler global sermaye hareketlerinden kendilerine fayda sa layabilecek politikaları sürdürmeli, bu ba lamda makroekonomik yapı güçlendirilmeli , finansal yapı iyile tirilmeli, bankacılık denetim ve gözetim düzenlemeleri yapılmalıdır,

Bankacılık sistemindeki zayıflı a kar ın, sermaye giri leriyle ili kili olarak kredi artı ları kontrol edilmelidir,

lyi i leyen sermaye piyasaları temin edilerek artan portföy yatırımları ile potansiyel istikrarsızlık riski azaltılmalıdır,

Istikrarsızlıklara tepki gösterecek mekanizmaları geli tirerek okları ortadan kaldırıcı düzenlemeler yapılmalıdır,

Ekonomik birimler arasındaki i birli i sa lanarak güvenli ve etkili piyasalar için temel olu turulmalıdır.

1982' de bazı ülkelerin borçlarını ödeyemeyeceklerini ilan etmeleri ile patlak veren krizi a mak için taraflar çe itli çözüm önerileri üretmeye çalı mı lardır;

Dı kaynak sa layan ülkelerin ortak yakla ımı, borçlu ülkelerle tek tek pazarlık masasına oturarak sorunların çözümünü sa lamaktı. Kredi sa layan ülkelerin ortak tavrına kar ılıklı, borçlu ülkelerin yalnız bırakılmaları onların pazarlık gücünü en aza indirmekte, hatta yok etmekteydi.

Kreditörler borçlu ülkeleri tek ba larına kabul ederlerken, kendileri borç verenler olarak ortak tavır takınmakta, onları IMF uyum programlarını kabul etmeye zorlamakta, borç miktarında indirim kabul etmemekte ve

dı borç problemine piyasa ekonomisi kuralları do rultusunda çözüm bulmaya çalı makta idiler.

Geli mi ülkeler, borçlu ülkelerin problemlerinin çözümünde en uygun stratejinin, piyasa ekonomisine ve büyümeye dayalı, ülkeleri ayrı ayrı de erlendiren IMF önerilerinin oldu unu desteklemekte idiler.

IMF de her fırsatta az geli mi borçlu ülkelerin problemlerinin çözümleri için önerilecek genel yakla ımların kabul edilmeyece ini, her ülke ile tek tek masaya oturularak çözüm aranaca ını ifade etmi tir. IMF' nin çözüm yolu ise, borçlu ülkelerin tekrar borç verilebilir duruma getirilmesi, sa lanacak yeni borçlarla birikmi borçların ödenmesinin sa lanmasıdır.

ABD' nin hazırlamı oldu u Baker Planı, yine borçluların bir araya gelerek, bir kartel olu turmalarını engelleyerek borçların ödenmesini sa lamayı hedefliyordu. Plan, zamanın Hazine Bakanı James Baker tarafından hazırlanmı ve 1983 yılında IMF ve Dünya Bankasının ortak toplantısında kabul edilmi ti. En a ır borçlu 15 ülkeye, borçlarını ödeyeceklerini garanti etmeleri artıyla ödeme kolaylıkları sa lanaca ına karar verilmi tir.

Böyle bir destekle, bazı a ır borçlu ülkelerin daha a ır sıkıntılara girmesi engellenmek isteniyordu. Çünkü, bu ülkelerin ekonomilerinin durgunla ması, ABD' nin ve di er geli mi ülkelerin çıkarlarına ters dü üyordu: Geli mi ülkelerin ihracat pazarları sarsılıyor, ihracat oranı azalıyordu.

Baker Planı dahilinde bu 15 en a ır borçlu ülkeye, toplam 30 milyar dolar ek kaynak sa lanması dü ünülmekteyd ⁵⁸. Borçlu ülkelerin de bu ek kayna ı elde edebilmek için, kapsamı geni letilmi yapısal reformları hayata geçirmeleri, piyasa ekonomisine geçi için gerekli adımları atmaları gerekiyordu. Baker Planınının, alacaklıların di er önerileri gibi, yeniden ve daha çok borçlandırarak, zaten kötü olan durumu ileride daha da a ırla tıraca ı endi eleri mevcuttu.

⁵⁸ Arjantin, Bolivya, Brezilya, ili, Kolombiya, Fildi i Sahilleri, Ekvator, Meksika, Fas, Nijerya, Peru, Filipinler, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya.

Baker Planının uygulanmaya başlanması ardından geçen 3 yıl sonunda, borçlu ülkelerin durumlarında düzelme olmadı gibi, bunalımları daha da ağırlaştırdı. O güne dek, az gelişmiş ülkelerin mevcut borç miktarında indirim kesinlikle kabul etmeyen alacaklılar, artık bunun kaçınılmaz olduğunu gördüler. Zamanın ABD Hazine Bakanı N.Brady, sınırlı bir borç indirim önerisi ile Brady Planını ilgililerin dikkatine sundu.

Baker Planı ile aynı paralelde hazırlanan Brady Planında yeni olan, Brady Planında sözü edilmeyen "borç ana paralarında ya da faizlerinde", kredi sağlayan bankaların indirim gitmesini tavsiye etmesidir. IMF ve Dünya Bankası kaynaklarından oluşturulacak fonun, sözkonusu indirim ve borç eksiltme işlemlerinde kullanılmasına da karar verilmiştir. Ayrıca Brady Planı, borç krizinin bütün tarafları arasında işbirliğini tavsiye etmiştir. Ancak plan, borçlu ülkelerin yalnızca ticari bankalara olan borçlarının çözümü ile ilgilenmiştir. Plan 1989 yılındaki IMF ve Dünya Bankası toplantısında kabul edilmiştir.

IMF de, artık borçlu ülkelerin problemlerinin çözümünde, borç ana para veya faizlerin miktarında indirim yapılmasını gerekli görmekte, yeni finansman kaynaklarının de uygulanmasını tavsiye etmektedir.

Brady Planının sağlayacağı borç indirim, bankaların borç faizlerindeki artışından dolayı silinip gidecektir. Ancak, doğru ekonomi politikaları, gerçekçi kurullar, uzun vadeli büyümeyi sağlayacak politikalar, yüksek enflasyonla mücadele ve denk bütçe uygulamaları sağlanırsa, ekonomide reel bir düzelme görülecek ve borç almaktan daha sağlıklı fonlar oluşturulabilecektir.

Bu yöntemlerin dışında alacaklı ülkeler, alacaklarını tahsil edebilmek için yeni çözümler aramaya başladılar. Borçlu ülkelerin bazı mal varlıkları ile borçların takas edilerek bir miktar borçların ödenmesi bu çözümlerden biriydi. Diğer bir deyişle borçlu ülke dış borçlarını öz kaynaklarını satarak ödemektedir. Bu da, özelleştirme tekniklerinden biri olarak uygulanmıştır.

Bu uygulama sonucunda, teoride borç ve faiz ödemeleri sona erdiği zaman dışarıya kaynak aktarımı bitecekken, borç karlılığı öz kaynakların devri ile, sonsuza dek dışarıya kaynak aktarımının yolu açılmış olmaktadır. Diğer yandan, bu yolla ülke içi lerine karı ma ve müdahale çok daha kolaylaştırılmış olmaktadır.

Tüm bu sakıncalarına rağmen yine de bu yöntem, son dönemde borç krizi ile mücadelede çok fazla uygulanır hale gelmiştir. Bu durum alacaklı ülkelerin borç krizi içindeki ülkelerin bu durumdan kurtulmaları için gerekli ek kolaylıkları sağlamada özelleştirmeyi ön art olarak koymalarından da kaynaklanmaktadır.

1988 yılında, en ağır borçlu Latin Amerika ülkelerinden bir grup, "Rio Kulübü" adı altında bir araya geldiler. Bu ülkeler; Meksika, Brezilya, Kolombiya, Arjantin, Venezuela, Peru ve Uruguay idiler. Rio Kulübünü oluşturmalarının ardında dış borç sorunu ile ilgili olarak alacaklılar tarafından dayatılan önerilere karşı birlikte hareket etmek amacı vardı. Birliktelikleri sonucu, kendileri açısından olumlu sonuçlanacak yöntemlerin yanında, borçlarda indirim gitmenin yani silinmesinin olduğunu ifade ettiler. Bunu sağlamada da birlikte hareket etmenin pazarlık güçlerini artıracaklarını düşünmekteydiler ve haklıydılar.

SONUÇ

Az geli mi ülkelerin, özellikle kinci Dünya Sava ı sonrasında ba layan borçlanma serüveni 1980' lere gelindi inde, bazı ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma gelmeleri ile sonuçlanmı tı. 1980' lerin sonunda, 1.100 milyar doları bulan dı borçlar, artık az geli mi ülkeleri kalkınma için de il, aldıkları borçların faizlerini ve taksitlerini ödeyebilmek için borçlanır duruma getirmi ti.

Bu kısır döngü içinde az geli mi ülkelerin dı kaynak sa ladı ı geli mi ülkelere kar ı ekonomik ba ımlılıkları en üst noktaya tırmanırken, siyasal ba ımsızlıkları buna ba lı olarak azalmı tı. Yabancı sermaye, gitti i ülkeye ekonomik ve siyasal ba ımlılı ı da beraberinde götürüyordu.

kinci Dünya Sava ı sonrasında a ırlık kazanan sermaye hareketleri, 1980' lerdeki borç krizi patlaması ile sonuçlanmı tı. Bu tarihten itibaren krizin bütün tarafları ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurulu lar, borç krizinin çözümü için tezler üretmeye çalı mı lardır. Ancak, üretilen tezler genelde alacaklıların haklarını korumaya yönelik oldu undan ve çözümü yeniden borçlanmada bulduklarından, az geli mi ülkelerin problemini çözmekten uzak kalmı lardır.

kinci Dünya Sava ından güçlenerek çıkan ve dı kaynak sa lamada liderlik koltu una oturan ABD, sa ladı ı dı kaynaklarla az geli mi ülkeleri kendi etrafında toplamı ve onları sürekli batının yörüngesinde tutmaya çalı mı tır. Dı borçlar ABD' ye az geli mi ülkeleri ekonomik ve siyasal olarak kontrol altında tutmakta çok önemli bir rol oynamı tır.

Bu dönemde, dı borç vermi ülkelerin bu alacaklarını tahsil etmelerinde, IMF ve Dünya Bankası gibi kurulu lar ba rol oynamı lardır. Dı borçlar probleminin çözümünde IMF' nin getirdi i öneriler, alacaklı ülkelerin çıkarlarının korunmasını ön planda tutmakta, borçluların lehine olacak çözümlere yana mamaktadır.

Alacaklı ülkeler borçlu ülkelere ortak tavır koyabilmelerine kar ın, borçlu ülkelerin böyle bir birlikteli e giderek bir borçlular birli i olu turmasına

kesinlikle izin verilmemekte, bunu engelleyecek politikalar çok çabuk bir şekilde oluşturulmaktadır. Borçlu ülkelerle "tek tek diyalog ısrarlarının ardında yatan gerçek de budur.

1990' lara gelindi inde, az geli mi ülkelerin problemlerine en gerçekçi çözümün, mevcut borç miktarlarında indirime gidilmesi oldu u, di er çözüm önerilerinin az geli mi ülkeleri daha fazla borçlanarak mevcut borçlarını ödeme durumundan kurtaramayaca ı görülmektedir.

Ekonomik ve siyasal olarak ya anan bu büyük çöküntünün yanında, kalkınma hamlesi içindeki az geli mi ülkelerin ya adı ı çevre kirlenmesi ve ekolojik denge bozuklukları, bilinçsiz kalkınma çabalarının neden oldu u di er sonuçlar olarak dikkate alınmalıdır.

21. yüzyıl ba larken insanlık etik sorunu, kimlik sorunu, uluslar ve uluslararası düzen sorunu, insan hakları sorunu, yoksulluk ve e itsizlik sorunu, dı borç sorunu, demokrasi sorunu, sava ve barı sorunu, dünyayı kaplayan her türlü kirlilik sorunu ile kar ı kar ıya kalmı tır.

İkinci Dünya Sava ı' ndan sonra mali ve ticari ili kileri düzenlemek için kurulmu olan uluslararası kurulu lar, ülkelerin e itim ve sa lıkla ilgili yapılarının geli tirilmesini amaçlamı lardır, ancak amaçlara ula ılamadı ı gibi, tam tersine zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ki i ba ına dü en gelir açısından farklılıklar gittikçe büyümü tür.

Küreselle me; insanların hareket halinde olmaları sebebi ile binlerce yıldır kültürel etkilerin ve bilginin yayılması devam etmektedir. Bugün sermayenin, bilimin ve teknolojinin ulusal sınırları kolaylıkla a ması, ekonomik sistemi küreselle tirmekte ve yüksek teknoloji ile ileti imin sınır tanımayan kullanımı yerel kültürleri uluslarüstü yapmaktadır.

Kapitalist dünya ekonomilerindeki döviz karga ası, mali kaos, silahlanma harcamalarının sebep oldu u kaynakların israfı, devam eden küreselle me, bireyler, halklar ve uluslar arasında dengesiz payla ım yüzünden gittikçe sorunlu bir hal almaktadır; bu durum ise dünya çapında küreselle me kar ıtı hareketlere yol açmaktadır. Tarihsel bir süreç olarak küreselle me bu ba lamda yeniden düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

Günümüzde yaşanan globalleşme süreci nedeniyle hem uluslararası mal akımları hem de uluslararası sermaye akımları açısından ülkeler daha fazla birbirlerine bağımlı hale gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler mali piyasalar üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak dünya piyasaları ile entegrasyona gitmek istemekte ancak bu durumda uluslararası bir denetime tabi olmadan ülkeye giren ve çıkan yabancı fonlardan dolayı mali krizlere yenik düşmektedirler. Çözüm olarak uluslararası sermaye akımları içinde doğrudan dış yatırımları ekonomik kalkınma için tercih etmekte ancak bu sisteminde çok masum olmadığını sonuçları ile birlikte yaşamaktadırlar..

II. Dünya Savaşı sonrasında sermaye hareketleri ödemeler dengesinin bir parçası olarak açıklanmakta ve dolaysız dış yatırımlarda uzun süreli sermaye hesabının önemli bir kalemini oluşturmaktadır. Özellikle ülke kalkınması ve borçların finansmanında önemli bir rolü olan doğrudan dış yatırımların en önemli özelliği girişimcilerin kendi ülkeleri dışında başka ülkelere mal ve hizmet sunmak amacı ile makine, teçhizat, know-how, lisans, teknoloji ve organizasyon göndermesidir.

Doğrudan dış yatırımları gerçekleştirenler dünya çapında faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerdir ve bunlarda genellikle yeterli altyapının olması ekonomik ve siyasal istikrarın sağlandığı büyük pazarlara sahip gelişmiş ülkeleri tercih etmektedirler. Günümüzde de doğrudan dış yatırımların yaklaşık %80'ini gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirmekte olup kalan %20'si için gelişmekte olan ülkeler ciddi bir rekabet içine girmektedirler.

Türkiye'ye baktığımızda 1980 sonrası dönemde sağladığı doğrudan dış yatırımlar önceye kıyasla daha yüksektir. Tüm mahsurlarına rağmen diğer çeşitli sermaye akımları ile karşılaştırıldığında tercih edilen doğrudan dış yatırımları sağlayabilmek için Türkiye'den beklenenler vardır; Yapısal reformları gerçekleştirmede daha aktif olması, Avrupa Birliği'ne uyum kriterleri çerçevesinde ekonomik ve siyasal kriterlerle birlikte, ekonomi yönetiminin gerek para gerekse maliye ve dış ticaret

politikalarıyla desteklenmesi gibi. Yabancı sermaye hükmetme çabalarına devam etmektedir...

Borç sorununun çözümünde, ulusal de il ortak güvenlik yakla ımı ve dolayısı ile silahsızlanma, uluslararası ticarete, mali ve parasal ili kilerde gerçekte tirilecek radikal reformlarla geli mi kapitalist ülkelerin ve uluslararası kurulu ların tekelleri kırılmalı ve reforma tabi tutulmalıdırlar.

htiyaç içindeki ülkelere yapılan dı borç ve yardım hareketleri politik ko ullara ba lanamamalı, ba ımsız kurulu ların kontrolünde gerçekte tirilmelidirler. A ırla mı borç tutarlarında haksız uygulamalar sebebi ile i en kısımların silinmesi ve kalan tutarın orta-uzun vadeye yayılması, az geli mi ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal varlıklarını ve düzenlerini sürdürebilmelerine imkan tanıyacaktır.

Uluslararası ekonomik, sosyal, siyasal ili kilerde tek taraflı de il, her zaman kar ılıklı menfaatlerin gözetilerek hareket edilmesi, tüm unsurları ile kar ıt görü lerin de erlendirilmesi ve dikkate alınması adil ve kalıcı çözüme ula ılmasını sa layacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, John: “Yabancı Devlet Sektörü Mali Yardımının İktisadi Gelişmeye Etki ve Faydaları”, **Sanayide Yatırım ve Sermaye Tekamülü**, İstanbul, Ekon. ve Sosyal Etüd. Kons. Heyeti, s.200-220
- Aktürk, İsmail: “Dış Borçların Gelişimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 9 (Eylül 1987), s.50-55
- Alpar, Cem: **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 3. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1980
- Arı, Önder: **Uluslararası İlişkiler**, İstanbul, Der Yayınları, 1987
- Ateş, Toktamı : **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004
- Ateş, Toktamı : **Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı**, Ankara, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1996
- Ateş, Toktamı : **Siyasal Tarih**, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Atsız, Yağmur: **Yeni Düzen Amerika’ nın Dış Müdahaleler Tarihi**, İstanbul, Çağdaş Yayıncılık, 1992
- Bağcıoğlu, Fikret: **Az gelişmişliğin sürekliliği**, 4. bs., İnce Kitapevi, 2001
- Bağcıoğlu, Fikret: **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 2. bs., İnce Kitapevi, 1997
- Berksoy, Turgay: “Türkiye’ nin Son 10 Yıllık Dış Borç Gelişimi: Bazı Gözlemler”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 1 (Ocak 1986), s.30-43

- Bolat, Ömer: “1970’ den Günümüze Kadar Uluslararası Para Sisteminde Meydana Gelen Değişimler, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 1 (Ocak 1986), s.51-57
- Boratav, Korkut: **Yeni Dünya Düzeni Nereye?**, 2. bs., Mge Kitabevi, 2004
- Brownlee, O.H.: “Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Yardımı En Etkin şekilde Kullanımını Önleyen Bazı Politika Tedbirleri”, Çev. Nuri Karacan, Minnesota Üniv., s. 97-105
- Bulutolu, Kenan: **Yöresel ve Küresel Para Krizleri**, İstanbul, Batı Türkeli Yayıncılık, 2002
- Çölağan, Emin: **24 Ocak - Bir Dönemin Perde Arkası**, 18. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1989
- Davenport, M.W.S: “The Distribution of Foreign Aid: an Econometric Analysis, s.29-51
- “Dünyadaki Ekonomik Oluşumlar, Dış Borç ve Yabancı Sermaye Sorunu”, Açık Oturum, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 8 (Ağustos 1989), s.5-25
- Doğan, Yalçın: **I.M.F. Kışkacında Türkiye 1946-1980**, Tekin Yayınevi, 1987
- Etilmez, Kumcu: **Ekonomi Politikası-Teori ve Türkiye Uygulaması**, 12. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008
- Ergin, Feridun: **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, İstanbul Üniv. Yayınları, No 3207, 1973
- Friedman, Thomas: **Küreselleşmenin Geleceği**, 3. bs., İstanbul, Boyner Yayınları, 2003

- Fusfeld, Daniel: “Uluslararası ktisadi stikrar ve ABD’ nin ktisat Politikaları”, Der. Gül G. Turan, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 4 (A ustos 1986), s.31-34
- Galbraith, J.K.: **Ekonomik Geli meler Tarihi-Ku ku Ça ı**, 3. bs., stanbul, Altın Kitaplar, 2004
- Gönlübol, Mehmet: **Uluslararası Politika, Ikeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara, Ankara S.B.F. Yayınları, 546, 1985
- Gouverneur, Jacques: **Kapitalist Ekonominin Temelleri-Ça da Kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahliline Giri** , Çev.Fikret Ba kaya, stanbul, mge Kitabevi,2007
- Hatibo lu, Zeyyat: **Uluslararası ktisat II**, stanbul, Lebib Yalkın Yayınları, 1996
- Hyman, David: **Public Finance – a Contemporary Application of Theory to Policy**, North California, The Dryden Press, 1983
- ngrami James C.: **International Economics**, North California, Chapel Hill, 1983
- Insel, Ahmet: **Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü**, Ayrıntı Yayınları, 1984
- Jonnes, Lyod: “Zamanımızda Sanayile mi Ülkeler Tarafından Yapılan Yardımlar”, Çev. Önder Arı, **ktisadi Geli me ve Dı Yardım**, stanbul, Maliye Enst. Yayınları, No: 40, 1969, s. 53-58
- Kansu, I ik: **Küreselle me**, 3. Bs., mge Kitabevi, 1997

- Karacan, Ali hsan: **ktisat Yazıları**, Finans Dünyası Yayınları, 1996
- Kayalar, Ak it: “Teknik Yardım daresinde Türk Tecrübesi”, **D.P.T.**, s. 153-161
- Kazgan, Gülten: **Ekonomide Dı a Açok Büyüme**, stanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1988
- Kazgan Gülten: **ktisadi Dü ünçe veya Politik ktisadın Evrimi**, 4. bs., stanbul, 1983
- Kıray, Emine: **Osmanlı’ da Ekonomik Yapı ve Dı Borçlar**, leti im Yayınları, 1993
- Kıvanç, Tarık: “Proje De erlemesi ve Dı Finansman için Projelerin Teklifi”, **D.P.T.**, s. 117-127
- Lacoste, Yves: **Sınıf Açısından Azgeli mi lik**, Çev. Sevik Avcıo lu, stanbul, Göçebe Yayınları, 1996
- Lipsev,Purvis,Richard: **Economics**, New York, Harper and Row Publishers, 1987
- Luchairr, Franchois: “Azgeli mi Memleketlerde Yabancı Özel Yatırımları Te vik Tedbirleri”, Çev. Bora Ocakçıo lu, s. 69-81
- Mendel, Ernest: “A ırla an Mali Kriz Kar ısında Çıste Canlanma”, Çev. M. Saraco lu, **Ekonomik Kriz ve Azgeli mi Ülkeler**”, Yazın Yayınevi, 1985, s. 90-110
- Miniba , Türkel: **Azgeli mi Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, stanbul, Der Yayınları, 1992
- Musgrave, Peggy: **Public Finance in Theory and Practice**, London, Mac Graw Hill, 1980

- Nemli, Arif: “Geli mekte Olan Ülkelerin Dı Finansman Sorunları”, **Dördüncü Maliye E itimi Semp.**, zmir 9 Eylül Ün. Yayını, 1989, s. 39-51
- Onur, Buluto lu: “Türkiye’ de Dı Borçların Gelece i: Bir Model”, **stanbul Ün. ktisat Fak.**, t.y., s. 173-188
- Öni , Ziya: **Türkiye’ de Dı Ticaret Poitikaları ve Dı Borç Sorunu**, ITO Yayın no: 1989-33, 1989
- Parasız, M. Iker: **Kriz Ekonomisi**, 2. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, 1996
- Parasız, M. Iker: **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2005
- Parasız, M. Iker: **Büyüme Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2003
- Pier, Cheryl: **Borç Tuza ı**, çev Re it Ergener, stambul, Yalçın Yayınları, 1981
- Pirimo lu, Abdülbaki: **Türkiye’ nin Dı Borçları le İgili Tahlil Denemesi (1963-1980)**, Erzurum, Atatürk Ün. Yayınları, 1982
- Rosier, Bernard: **ktisadi Kriz Kuramları**, Çev. Nurhan Yentürk, leti im Yayınları, 1982
- Satlıgan, Savran: **Dünya Kapitalizminin Krizi**, 2. bs., stambul, Belge Yayınları, 2009
- Seyido lu, Halil: **Uluslararası ktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, 11. bs., stambul, 1996
- enses Fikret: **Kalkınma ktisadı: Yükseli i ve Dü ü ü**, stambul, leti im Yayınları, 1996
- Taban, Kar: **Kalkınma Ekonomisi – Seçme Konular**, Bursa, 2004

- Thirlwall, A.P.: **Ekonomik Kalkınmanın Finansmanı**, Çev. Tülay Arın, İstanbul, Ak Yayınları, 1980
- Tuncer, Selahattin: “Doğru Blok Ekonomik Yardımları”, **Eskişehir İktisadi İlimler Akademisi**, s. 207-230
- Turan, Gül G: **Uluslararası Para Sistemi**, Dünü ve Bugünü, Ankara, Bankası Kültür Yayınları, 1980
- Ülken, Yüksel: **20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüzün Ekonomik Sorunları ve Bazı Tahlil Aletleri**, İstanbul Üniv. Yayınları, 1988
- Yağcı, Memduh: **Devlet Borçları**, İstanbul, 1971
“Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen”, **O.D.T.Ü. Gelişme Dergisi**, 1976 Özel Sayısı
- Yılmaz, Faruk: **Devlet Borçlanması ve Osmanlı’ dan Cumhuriyete Dönüş Borçları**, İstanbul, Birlik Yayıncılık, 1996
- Yılmaz, Gülay-Ahmet: **Türkiye’ de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2007